

ISSN 2312-1815

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА**

ВІСНИК ПРИКАРПАТСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ.

ПОЛІТОЛОГІЯ Випуск 9

Видається з 2006 р.

**ІВАНО-ФРАНКІВСЬК
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
2015**

Редакційна колегія: д-р політ. наук, проф. О.БАБКІНА (Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова (Україна)), д-р політ. наук Р. БАРОН (Академія наук Чеської Республіки (Чехія)), д-р політ. наук, проф. В. БУРДЯК (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Україна)), д-р політ. наук, проф. В.ВОЙНАЛОВИЧ (Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України (Україна)), д-р габ., проф В. ВЛОДАРКЕВИЧ (Природничо-гіманітарний університет в Седльцах (Польща), д-р політ. наук, проф. В. ДЕНИСЕНКО (Львівський національний університет імені Івана Франка (Україна)), д-р політ. наук, проф. С. ДЕРЕВ'ЯНКО (ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника". (Україна)), д-р філос. наук, проф. Д. ДЗВІНЧУК (Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу (Україна)), д-р політ. наук, проф. Й. МАРШАЛЕК-КАВА (Торунський університет ім. М. Коперника (Польща)), д-р політ. наук Р. КАМУНТАВІЧУС (Інститут Великого Князівства Литовського в Каунасі (Литва)), д-р політ. наук, проф. В. КЛИМОНЧУК (ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника" (Україна)), д-р політ. наук, проф. А. КОЕН (Центр зовнішньополітичних досліджень ім. Дугласа і Сари (США)), д-р політ. наук, президент Української академії політичних наук В. КОТИГОРЕНКО (Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України (Україна)), д-р іст. наук, проф. М.КУГУТЯК (ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника". (Україна)), д-р наук, проф. політології А. ЛО ПРЕСТІ (Папський університет «Анжелікум» (Італія)), д-р іст. наук, проф. політології В. МАРЧУК (*голова редколегії*) (ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника" (Україна)), канд. політ. наук М. МІЩУК (*відповідальний секретар*) (ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника" (Україна)), д-р політ. наук, проф. І. МОНОЛАТІЙ (ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника". (Україна)), д-р політ. наук, проф. М. НАГОРНЯК (ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника". (Україна)), д-р іст. наук, проф. Є. ПАЩЕНКО (Загребський університет (Хорватія)), д-р габ., проф. політології С. СУЛОВСКИ (декан факультету політології і соціології, Варшавський університет (Польща)), д-р політ. наук, проф. В.ЦВИХ (Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)) д-р політ. наук, проф. І. ЦЕПЕНДА (ректор ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника" (Україна)), д-р габ., проф. суспільної етики П. ШАЛЕНБЕРГ (Падерборнський університет (Німеччина)), д-р політ. наук, проф. Г. ЩЕДРОВА (Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля (Україна)).

Адреса редакційної колегії:

76025, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57

Факультет історії і політології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Вісник Прикарпатського університету. Політологія / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ: ЛІК, Вип.9. – 2015. – 116 с. – ISSN 2312-1815. – Резюме укр., англ., рос. мовами

У збірнику вміщено наукові статті, присвячені актуальним проблемам теорії та історії політичної науки, політичним інститутам і процесам, геополітиці й міжнародним відносинам і дослідженням молодих науковців.

Newsletter Precarpathian University. Political science /Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. - Ivano-Frankivsk: LIK, Issue 9. – 2015. – 116 p. – ISSN 2312-1815. – Summary ukr., eng., rus. languages

This book contains scientific articles devoting with actual problems of the theory and history of political science, political institution and processes, geopolitics and international relations and the research results of the young scientists.

© Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, 2015

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

<i>Голуб'як Наталія.</i> Громадянська активність та громадянськість: політична складова.....	6
<i>Доцяк Ігор.</i> Соціально-економічні чинники політичної поведінки в умовах українських суспільних трансформацій.....	10
<i>Жекало Ганна.</i> Активізація громадянського суспільства після Євромайдану: стан і тенденції змін.....	15
<i>Костишин Віталій, Матвієнкі Світлана.</i> Псевдореферендум про статус Криму: рівень легітимності.....	19
<i>Максимець Богдан.</i> Національно-демократичні партії в політичній системі України.....	25
<i>Марчук Василь, Матійчик Андрій.</i> Політико-культурні чинники інституціоналізації громадянського суспільства в Україні.....	31
<i>Шотурма Наталія.</i> Доступ до публічної інформації як засіб громадського контролю органів місцевого самоврядування.....	38
ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ І ВІТЧИЗНЯНИХ ПОЛІТИЧНИХ УЧЕНЬ	
<i>Костюк Володимир.</i> Михайло Павлик і українське питання.....	45
<i>Мишук Андрій, Мишук Мар'яна.</i> Державний вимір національної ідентичності в поглядах Кардинала Любомира Гузара.....	57
ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО	
<i>Владика Людмила.</i> Федералізм у контексті викликів Української державності.....	63
ГЕОПОЛІТИКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ	
<i>Вархов Галина.</i> Особливості проведення виборів до європейського парламенту 2014 року.....	70
<i>Пендзей Іван.</i> Процес інтеграції країн Східної Європи у Європейський Союз: історичні передумови, етапи, результати.....	73
ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ	
<i>Будзович Юліан.</i> ГУАМ в контексті забезпечення безпеки та співробітництва Чорноморського регіону.....	80
<i>Марченко Андрій.</i> Політика Східного партнерства: виклики та перспективи для України.....	88
<i>Турчин Надія.</i> Напрями реформування ООН: Рада безпеки.....	90
<i>Федорів Уляна.</i> Американські концепції парламентаризму.....	94
<i>Чорнописький Василь.</i> Діяльність неурядових аналітичних центрів в напрямку євроінтеграційного курсу України.....	102
<i>Шинкарук Василь.</i> Інформаційна політика євроінтеграційного курсу України...	105
ЮВІЛЕЇ	
Філософ, політолог, митець	109
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	111

СОДЕРЖАНИЕ

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ИНСТИТУТЫ И ПРОЦЕССЫ

<i>Голубьяк Наталья.</i> Гражданская активность и гражданственность: политическая составляющая.....	6
<i>Доцяк Игорь.</i> Социально-экономические факторы политического поведения в условиях украинских общественных трансформаций.....	10
<i>Жекало Анна.</i> Активизация гражданского общества после Евромайдан: состояние и тенденции изменений.....	15
<i>Костышин Виталий, Матвиенко Светлана.</i> Псевдореферендум о статусе Крыма: уровень легитимности.....	19
<i>Максимець Богдан.</i> Национально-демократические партии в политической системе Украины.....	25
<i>Марчук Василий, Матийчик Андрей.</i> Политико-культурные факторы институционализации гражданского общества в Украине.....	31
<i>Шотурма Наталья.</i> Доступ к публичной информации как средство общественного контроля органов местного самоуправления	38

ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ЗАРУБЕЖНЫХ И ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПОЛИТИЧЕСКИХ УЧЕНИЙ

<i>Костюк Владимир.</i> Михаил Павлик и украинский вопрос.....	45
<i>Мищук Андрей, Мищук Марьяна.</i> Государственное измерение национальной идентичности во взглядах Кардинала Любомира Гузара.....	57

ЭТНОПОЛИТОЛОГИЯ И ЭТНОГОСУДАРСТВОВЕДЕНИЕ

<i>Владыка Людмила.</i> Федерализм в контексте вызовов украинской государственности.....	63

ГЕОПОЛИТИКА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

<i>Вархов Галина.</i> Особенности проведения выборов в европейский парламент 2014 года.....	70
<i>Пендзей Иван.</i> Процесс интеграции стран Восточной Европы в Европейский Союз: исторические предпосылки, этапы, результаты	73

ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

<i>Будзович Юлиан.</i> ГУАМ в контексте обеспечения безопасности и сотрудничества Черноморского региона.....	80
<i>Марченко Андрей.</i> Политика Восточного партнерства: вызовы и перспективы для Украины.....	88
<i>Турчын Надежда.</i> Направления реформирования ООН: Совет безопасности... ..	90
<i>Федорив Ульяна.</i> Американские концепции парламентаризма	94
<i>Чернопиский Василий.</i> Деятельность неправительственных аналитических центров в направлении евроинтегационного курса Украины	102
<i>Шинкарук Василий.</i> Информационная политика евроинтегационного курса Украины.....	105

ЮБИЛЕИ

Философ, политолог, живописец	109

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ	111

CONTENTS

POLITICAL INSTITUTION AND PROCESSES

<i>Holub'yak Natalia.</i> Civic activity and citizenship: political component.....	6
<i>Dotsyak Igor.</i> Socio-economic factors of political behavior in Ukrainian social transformations.....	10
<i>Zhekalo Ganna.</i> Enhancing civil society after euromaidan: Status and trends.....	15
<i>Kostyshyn Vitali, Svetlana Matvienko.</i> Psevdoreferendum on the status of Crimea: legitimacy.....	19
<i>Maksymets Bogdan.</i> The national-democratic parties in the political system of Ukraine.....	25
<i>Marchuk Vasil, Matiychyk Andrew.</i> Political and cultural factors institutionalization of civil society in Ukraine.....	31
<i>Shoturma Natalia.</i> Access to public information as a means of social control of local authorities.....	38

THEORY AND HISTORY OF FOREIGN AND HOME POLITICAL STUDIES

<i>Kostyuk Volodymur.</i> Mykhailo Pavlyk and the Ukrainian question.....	45
<i>Mishchuk Andriy, Mishchuk Mariana.</i> State dimension of national identity in the views of Cardinal Lubomyr Husar.....	57

ETHNICAL POLITOLOGY AND ETHNICAL STATE STUDIES

<i>Vladyka Ludmyla.</i> Federalism in the context of the challenges Ukrainian statehood.....	63

GEOPOLITICS AND INTERNATIONAL RELATIONS

<i>Varhov Galina.</i> Features proovedennya elections to the European Parliament in 2014.....	70
<i>Pendzey John.</i> The integration of Eastern Europe into the European Union: the historical background, stages, results.....	73

RESEARCH OF YOUNG SCIENTISTS

<i>Budzovych Julian.</i> GUAM in the context of Security and Cooperation Black Sea...	80
<i>Marchenko Andrii.</i> Eastern Partnership Policy: challenges and perspectives for Ukraine.....	88
<i>Turchin Nadiya.</i> Areas of reform of the UN: Security Council.....	90
<i>Fedorov Juliana.</i> The American concept of parliamentary.....	94
<i>Chornopyskyi Vasyl.</i> Activities think tanks towards European integration course of Ukraine.....	102
<i>Shynkaruk Vasyl.</i> Information policy of European integration course of Ukraine.....	105

ANNIVERSARIES

Philosopher, political scientist, an artist	109

INFORMATION ABOUT AUTHORS	111

УДК 32:353
ББК 66.0

Наталія Голуб'як

ГРОМАДЯНСЬКА АКТИВНІСТЬ ТА ГРОМАДЯНСЬКІСТЬ: ПОЛІТИЧНА СКЛАДОВА

Стаття присвячена аналізу категорій громадянська активність та громадянськість, пошуку спільних ознак. Визначаються основні компоненти та форми громадянсько-політичної активності. Автором аналізується динаміка довіри до громадського сектора як об'єднуюча складова двох понять.

Ключові слова: громадянська активність, громадянськість, політична участь, громадянське суспільство.

Першочергового значення для розвитку громадянського суспільства та самоорганізації в транзитивних суспільствах надається ступеню залучення громадян до публічного управління та наявності визначених прав і свобод. Реформування основних складових політичної системи передбачає зміни культурно-ціннісній орієнтації населення, подолання криз ідентичностей та зростання політичної самосвідомості. Запровадження налагоджених механізмів взаємодії держави і суспільства дозволить більш повно представити інтереси різних суспільних груп, підвищити якість та легітимність влади, запобігти процесам бюрократизації та олігархізації. Не зважаючи на перелічені позитивні моменти, інтенсивна політична діяльність та посилене політизування може в кінцевому результаті призводити до деструктивних наслідків.

Проблематика політичної участі та громадянської активності стала об'єктом наукових досліджень В.Борнтікова, Н. Ротар, О. Чемшит, А.Колодій, Н. Дембіцької, Н.Холмської. Варто також виділити соціологічний матеріал Українського центру економічних та політичних досліджень імені Разумкова, який став емпіричною основою статті.

Посилення суспільного запиту на особисту участь в здійсненні публічної політики стало очевидним після подій Революції гідності та підписання Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом. Донедавна відносини між публічними органами влади формувалася за принципами «патерналізму», «підлеглості та підпорядкованості», це виступало гальмуючим фактором політичного діалогу. За нових умов підвищення ролі громадськості як ключового суб'єкта визначено провідною тенденцією в демократичних перетвореннях.

Участь громадян у суспільному і політичному житті суспільства повинна охоплювати всі компоненти політичної системи та громадянського суспільства, з одного боку, і задавати через запити різних груп і верств населення основні пріоритети суспільного розвитку – з іншого. Відтак можемо констатувати актуалізацію принципів відкритості та відповідальності влади, а також необхідність децентралізації та побудови внутрішньої збалансованої політики.

У розвинених суспільствах поняття «участь» найчастіше проявляється як участь у асоціативному житті, що сприяє формуванню горизонтальних соціальних зв'язків та соціального капіталу, формуючи довіру і почуття солідарності. Саме у співвідношенні цих умов найлегше реалізуються різні форми громадянської активності та участі [3, с.85].

У науковій літературі розмежовують поняття «громадянська участь» і «громадська участь». Громадянська участь (civic, citizen participation) – участь осіб в різних структурах та демократичних інститутах. На думку М.Р. Холмської під поняттям «громадянська участь» мається на увазі включення, або залучення тих, ким

управляють до управління (до обговорення та розробки політичних, соціально-економічних, культурних програм і проєктів), впливу на прийняття рішень та контроль за їх виконанням, самоуправління на «низовому» (місцевому) рівні [7, с.171]. Під громадянською участю розуміється один із принципів громадянського суспільства, побудованого на засадах конституційної демократії. Мова йде про реальну можливість громадян публічно висловлювати свою позицію, консолідуватися з однодумцями для обміну думками, для пропаганди своїх поглядів, для надання організованого впливу на органи влади, висувати свою кандидатуру на виборах та інше. При цьому під громадянською участю маються на увазі найменш політизовані форми політичної участі, які передбачають при цьому не просто участь жителів, а участь саме громадян країни, тобто частини населення з активною політичною культурою, або культурою участі [6, с. 14-15].

Близьким за змістом до поняття «громадянська участь» є поняття «громадська участь». Цей термін майже не використовується сьогодні у вітчизняній політологічній літературі, проте застосовується у виданнях, які розглядають діяльність недержавних, некомерційних громадських організацій (НГО). У зарубіжній літературі це поняття отримало найбільше поширення у виданнях, присвячених аналізу методів участі громадськості в рішеннях екологічних проблем [3, с. 87].

Особливо роль у співвідношенні даних категорій відводиться поняттю «громадянськості». Вона виявляється не лише у формальному громадянстві (статус громадянина), а й передбачає існування системи цінностей, установок, поглядів, відношень до держави та суспільства. Ю.Хабермаса у своїй статті «Громадянськість та національна ідентичність» виділяє республіканську та ліберальну громадянськість. Республіканська громадянськість розглядає особистість як члена політичного суспільства, не просто підданий своєї держави, а скоріше «частина цілого», без якого він не міг би існувати взагалі. У контексті республіканської традиції самовизначення громадянина відбувається через усвідомлення «ми» та ідентифікації себе з ним. Ліберальне трактування розглядає громадянство як членство людини в політичній організації, якою є держава, і визначає певний правовий статус громадянина [2, с.64-65].

Відтак, громадянськість виражає морально-психологічної характеристики ставлення особи до держави та співгромадян у системі відносин «держава - громадянин». До специфічних рис громадянськості найчастіше відносять шанування прав людини й вміння їх захищати; уміння вимогливо ставитися до влади; відданість демократичним цінностям; політична освіченість, компетентність; толерантність і готовність до компромісу. Окремою цінністю слід відзначити залученість особистості до життя громади, участь у розв'язанні спільних проблем, в ухваленні суспільних рішень та їх реалізації, що втілюється у безпосередніх формах демократії [5].

Традиційно основними формами громадянської участі є участь у місцевих, регіональних, національних виборах, обговорення і розробка політичних, соціально-економічних, культурних програм і проєктів, вплив на прийняття рішень і контроль за їх виконанням, самоврядування на «низовому» (місцевому) рівні, голосування, участь у демонстраціях, мітингах, пікетах тощо, написання листів, петицій, особисті контакти з політиками і посадовими особами, членство в різних організаціях, висунення ініціатив на місцевому рівні, сходи громадян, голосування з відкликання депутата, публічні слухання, правотворча ініціатива, територіальне громадське самоврядування, збори громадян. Така різноманітність форм участі громадськості повинна сприяти підвищенню рівня ефективності громадянського суспільства, активізувати процес політичної соціалізації громадян.

На думку українського дослідника В.Бортнікова, рівні політичної активності та механізми залучення населення можуть бути дуже різними, її злети і падіння мають циклічний характер, проте чим більше закритим є суспільство, тим виразніші цикли, тим вірогіднішим стає ризик революційних вибухів [1, с. 40].

Одним із таких прикладів є хвилеподібне зростання громадянської активності в Україні, що є рушійною силою трансформаційних процесів в політичній системі. Про це свідчать окремі сплески акцій протесту – починаючи від революції на граніті, масштабні акції України без Кучми, Помаранчева революція і завершуючи феноменом Євромайдану. Названу динаміку посилення розвитку громадянського суспільства можна прослідкувати на тенденції формування довіри до громадського сектора як виразника суспільних інтересів та каталізатора колективної активності. Центр соціологічних досліджень ім. Разумкова в 2013 році опублікував зведений моніторинг довіри до громадських організацій в період з 2001 по 2013 рр. Діаграма відображає кризу довіри в 2008 році (повністю довіряють – 4,7 %, скоріше довіряють – 19,7 %), натомість зростання фіксується в грудні 2005 року (повністю довіряють – 6,4 %, скоріше довіряють – 26,2 %) (Рис. 1) [8]. На сьогоднішній день, можемо спостерігати продовження зростання циклу довіри, що відображає опитування соціологічною службою Центру Разумкова з 9 по 14 вересня 2016 року: повністю довіряють громадським організаціям – 7,3 %, скоріше довіряють – 44,3 % (Рис. 2) [4].

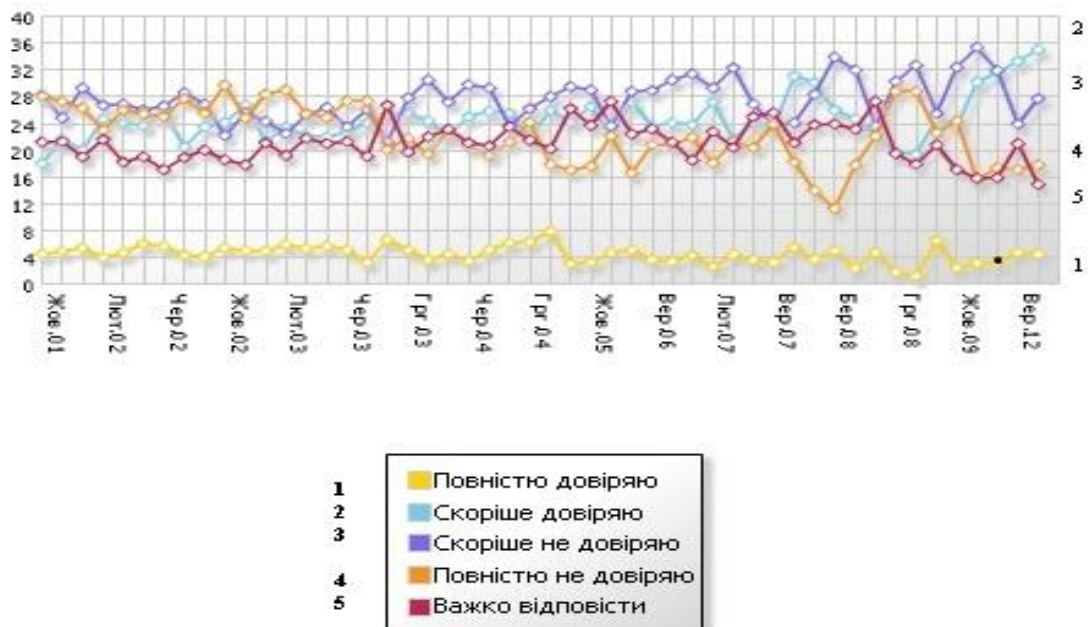

Рис. 1

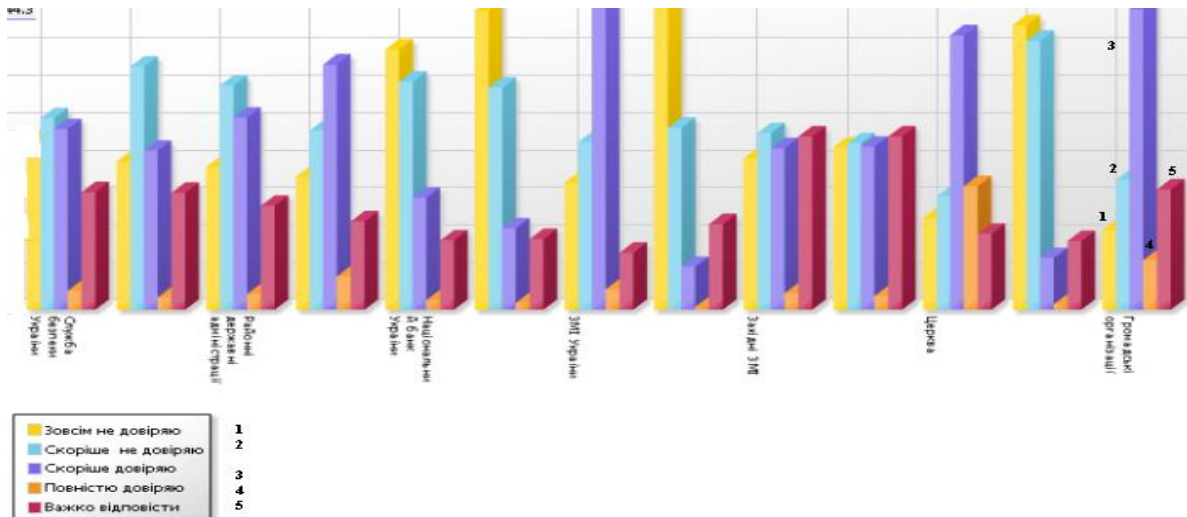

Рис. 2

Саме тому напрошується висновок, що в умовах консолідованої демократії характер громадсько-політичної активності має визначатися такими показниками, як: довіра населення до громадських і державних інститутів; громадянська відповідальність – відчуття особистої відповідальності щодо стану суспільних справ; політична ефективність – оцінка громадянами своєї змоги впливати на рішення влади; політична компетентність – наявність у індивіда політичних знань та досвіду, необхідних для участі в політичному процесі; інтерес до політики; довіра громадян один до одного.

Таким чином, точкою відліку для розвитку громадянської участі постає відповідна ціннісна база – наявність у структурі життєвих цінностей тих установок, що відповідають за формування мотивації участі. Це, перш за все, активна життєва позиція, високий рівень соціальної відповідальності і небайдуже ставлення до того, що відбувається у суспільстві (як в країні в цілому, так і в найближчому оточенні), готовність до активної взаємодії. В умовах сучасного суспільства принципово важливим є спроба відійти від розуміння ролі громадянина як пасивного продукту громадських структур, а вбачати в його діяльності передусім активного суб'єкта творення, легітимації та трансформації не лише громадських, а й суспільно-політичних структур.

1. Бортніков В. Соціокультурний вимір політичної участі в умовах демократичної трансформації / Бортніков В. // Політичний менеджмент. – 2007. – № 5. – С. 28–40.
2. Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність / Юрген Габермас [Умови громадянства: 3б. ст. / Під редакцією Варта ван Стінбергена]. — К., 2005. — С. 49-70.
3. Голуб'як Н.Р. Громадянська активність як індикатор демократії участі /Н.Р. Голуб'як [Побудова миру і справедливості. Місія України: моногр.]. – Івано –Франківськ, 2016. – С. 85-97.
4. Зараз я називатиму окремі соціальні інституції. Якою мірою Ви їм довіряєте?// Соціологічне опитування Центру Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1143
5. Лола В. Громадянськість як основа формування світогляду персоналу публічної служби [Електронний ресурс] / В.Лола // Публічне адміністрування: теорія та практика [Електронний збірник наукових праць]. – 2011. – Вип. 1 (5) – Режим доступу : [http://dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01\(5\)/11lvvpps.pdf](http://dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01(5)/11lvvpps.pdf)
6. Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні: навчально-методичний посібник / ДП «Укртехінформ» – Київ, 2013. – С.14-15.
7. Холмская М.Р. Политическое участие как объект исследования. Обзор отечественной литературы // М.Р. Холмская // Полис. – 1999. – № 3. – С. 170– 176.

---

8. Чи довіряєте Ви громадським організаціям? (динаміка, 2001-2013) // Соціологічне опитування Центру Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=81

The article analyzes the categories of civic engagement and citizenship in order to seek common characteristics. The basic components and forms of civic and political activity are determined. The author analyzes the dynamics of trust in the public sector as the part of combining two concepts.

Keywords: civic engagement, citizenship, political participation, civil society.

Статья посвящена анализу категорий гражданская активность и гражданственность, поиска общих признаков. Определяются основные компоненты и формы гражданско-политической активности. Автором анализируется динамика доверия к общественному сектору как объединяющая составляющая двух понятий.

Ключевые слова: гражданская активность, гражданственность, политическое участие, гражданское общество.

УДК 32
ББК 66.4

Ігор Доцяк

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ УКРАЇНСЬКИХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті аналізуються соціально-економічні основи політичної поведінки громадян. Розглядаються різні форми політичної активності в контексті соціально-економічних детермінант. Наголошується на взаємозв'язку економічних, соціальних, політичних та культурних чинників як основи політичної поведінки.

Ключові слова: економічні інтереси, політична поведінка, ціннісні орієнтації, виборча активність.

Органічним елементом структури політичної системи виступає політична поведінка громадян та їх різноманітних об'єднань. Через неї реалізується активність соціуму з метою реалізації своїх потреб та інтересів в контексті політико-владних відносин. Сам поведінковий, діяльнісний аспект аналізу політики бере свій початок із теорії соціальної дії, які розвивають М.Вебер і Т.Парсонс.

До вихідних підвалин будь-якої соціальної дії Т.Парсонс відносить існування носія дії, наявність ситуації, коли дія відбувається, узгодженість мети дії та засобів її досягнення [1, с.144]. Людську дію характеризують:

а) символічність (мова, цінності, інші регулятори); б) нормативність, тобто підпорядкованість загальним нормативним зразкам; в) волюнтаризм – незалежність від умов середовища та водночас залежність від суб'єктивних визначень ситуації. М.Вебер виділяв чотири типи соціальної дії: традиційний, афективний, ціннісно-раціональний та цілераціональний, проте саме два останні визначались як ті, що в повній мірі несуть соціальне наповнення [2, с.231]. Політична поведінка є проявом соціальної поведінки, що реалізується в системі політико-владних відносин. Вона може розглядатись як сукупність дій та недійнь соціального суб'єкта, зумовлених політичною ситуацією, політичними та культурними традиціями, його особистісними якостями. Політична поведінка виступає сукупністю реакцій соціальних суб'єктів на діяльність політичної системи. Стосовно носіїв політичної поведінки, то вона поділяється на колективну і особистісну.

Ми виходимо з розуміння політичної поведінки як діяльності, спрямованої на реалізацію соціальних інтересів її носіїв. Такий підхід вимагає виділення цілого комплексу ідеологічних, економічних, етнічних, культурних, психологічних та інших інтересів, що виступають спонукальними мотивами політичної поведінки.

Предметом нашого дослідження є виокремлення соціально-економічних основ політичної поведінки громадян України в контексті трансформації політичної системи України.

Аналіз політичної поведінки громадян став об'єктом наукової зацікавленості багатьох науковців. Проте досить поширеним є абсолютизація тих чи інших чинників, що визначають характер, спрямування та рівень активності політичної поведінки соціуму. В науці існують підходи, які за основу політичної поведінки визначають, в першу чергу, економічні детермінанти. Саме економічне, матеріальне, домінує в марксистському розумінні політичної діяльності. Основні сподівання на майбутню революцію Маркс пов'язував з абсолютним зубожінням пролетаріату, вказуючи що пролетарій – мета якого, як і будь-якої людини, полягає в тому, щоб задовольнити свої потреби, але який не в змозі задовольнити навіть ті, спільні з іншими людьми, потреби, - цей пролетарій, уже в силу цього, має дійсне (реальне) завдання – революціонізувати існуючі відносини [3, с.123]. Таким чином, погіршення економічного становища приводить до підвищення активності політичної діяльності шляхом революціонізації. Такий підхід часто не спрацьовував, що давало основу для його критики. Підвищення політичної активності швидше зумовлено не абсолютним, а відносним зубожінням соціуму. Приклади останніх років показують справедливість цього твердження. Хвиля революцій «арабської весни», що почалась у відносно благополучних країнах з достатньо високим рівнем ВВП на душу населення (Туніс, Лівія), спростувала тезу про безпосередню залежність рівня політичної активності від абсолютного зубожіння народних мас. Визначальними стали проблеми пов'язані із високим рівнем соціально-економічної диференціації, корупцією та неефективністю влади, прагненням до змін та соціального прогресу.

Теорія «раціонального вибору» Ентоні Даунса політичну поведінку виводить з абсолютизації економічної природи людини [4, с.34]. При виборі лінії поведінки люди здійснюють раціональні обчислення відносно корисності альтернативних ліній поведінки по відношенню до привілейованої ієрархії. Відбувається порівняння затрат кожної альтернативи для обрання найкращого способу для максимізації корисності. Соціальні явища, колективні рішення, колективна поведінка, у кінцевому підсумку, є результатом раціональних виборів вироблених індивідами для максимізації корисності. Проте такий раціоналізм досить сумнівний. Як справедливо відмічає дослідник політичних концепцій сучасності Клаус Байме, вадою раціонального вибору є його здатність робити тільки короткотривалі прогнози. Але навіть підприємства, орієнтовані на максимізацію прибутку, часто відмовляються від швидкого отримання зиску, щоб забезпечити досягнення своїх довготривалих цілей. Однозначний вибір на користь «зараз» може знищити можливість вибору «завтра» [5, с.172]. Крім того, вибрати раціональну альтернативу з метою оптимізації корисності не завжди під силу навіть потужним політичним агентам, не говорячи про окремого індивіда.

В методологічному плані щодо вивчення політичної діяльності соціуму, абсолютизація економічних детермінант приводить до спрощеного й обмеженого розуміння її суті. Економічні основи політичної діяльності виступають важливим, але не єдиним чинником, що визначає політичну поведінку соціуму. Дослідження політичної поведінки передбачає виокремлення економічних детермінант в комплексі

їх взаємозв'язку із політико-ідеологічними, соціальними, демографічними та психологічними чинниками.

Проте, в умовах трансформаційних перетворень суспільства, що супроводжується значним соціально-економічним розшаруванням соціуму, економічні детермінанти відіграють важливу роль. Звернення до економічних проблем є засобом боротьби за владу і залучення громадян до різних форм політичної діяльності. На основі усвідомлення власного економічного становища формуються економічні інтереси. Під економічними інтересами розуміють інтереси, пов'язані зі способом отримання та реалізації доходів суб'єкта економічної діяльності. Саме через усвідомлення економічного інтересу простежується взаємодія між політикою і економікою. Усвідомлені економічні інтереси певних соціальних груп потребують політико-правової підтримки з боку держави, на ґрунті чого формуються відповідні політичні інтереси.

На основі економічних інтересів виникають економічні орієнтації як система пріоритетів індивіда у сфері економіки, відповідно до яких особа обирає певний спосіб дій.

Формування звичайного для західного суспільства масового типу особистості приводить до зміни в мотивації суспільної і, в тому числі, політичної діяльності. Така людина понад усе цінує своє приватне життя, інтереси і матеріальне забезпечення своєї сім'ї, якій є що втрачати і тому вона обачлива і неохоча, без особливих причин, встрявати в соціальні конфлікти. А причинами можуть бути лише ті, що безпосередньо торкаються її інтересів, знову ж таки, в першу чергу матеріальних.

В даному випадку спільні економічні інтереси виступають об'єднуючим чинником для громадян різних політико-ідеологічних переконань. Заслужують на особливу увагу економічні детермінанти виборчої поведінки як однієї із найбільш масових, а для багатьох громадян і єдиної форми політичної діяльності. Вони можуть проявлятися у двох аспектах: підтримка того кандидата чи політичної сили, передвиборні програми яких відповідають їхнім економічним інтересам і прагнення отримати економічний ефект вже протягом самої виборчої кампанії.

У першому випадку, враховуючи свої економічні інтереси, виборці повинні вибирати ті політичні сили, програми яких обіцяють максимізувати їх добробут. Проте важко визначити, який же конкретно кандидат чи політична партія може реалізувати цей інтерес, змінити життя на краще. Тим більше, що в значній мірі передвиборні обіцянки носять рекламно – пропагандистський характер, про їх зміст забувають зразу після закінчення виборів. Відсутність ефективного механізму відповідальності виборчих осіб перед тими, хто їх обрав, нівелює можливості контролю з боку виборців за виконанням передвиборчих програм переможцями виборчих перегонів. Складність полягає в тому, що соціальна структура українського суспільства не сформована, політичні партії не виступають представниками інтересів певних соціальних груп. Як справедливо відзначає Ю. Шведа, українські політичні партії формувалися та діють в умовах несформованої соціальної структури, коли визначальні соціально-політичні інтереси ще не оформлені, їхня електоральна функція визначається не потребами та вимогами базової соціальної групи (класу), а бажанням отримати доступ до влади через участь у виборах. У такий спосіб вибори є не інструментом реалізації партійної програми, а полем магання між добре організованими групами за доступ до розподілу суспільних благ [6, с.177].

Другим підходом є сприйняття виборчого процесу як бізнесової діяльності. Комерціалізація сфери політичної діяльності стала реальністю в сучасному українському суспільстві. Платна участь в мітингах, демонстраціях, пропагандистських

акціях на боці різних політичних сил стала звичайною політичною практикою. В першу чергу молодь та пенсіонери є тими соціально-демографічними групами, які активно залучаються до таких форм мобілізованої політичної участі. Такій діяльності не перешкоджають регіональні та культурно-ментальні особливості українських громадян. Якщо на виборах Президента України 2004 року для забезпечення роботи виборчих комісій представниками від Партії Регіонів в Івано-Франківській області привозили сотні жителів Луганської та Донецької областей, то на всіх наступних виборах потреби у членах виборчих комісій та спостерігачах від цієї політичної сили забезпечували вже місцеві жителі. І справа не стільки у зміні ідеологічних переконань скільки в матеріальній зацікавленості. Останні виборчі кампанії 2014 року по виборах Президента України та Верховної Ради України радикально не змінили ситуацію із впливом економічних ресурсів на волевиявлення виборців. Потужні економічні ресурси в значній кількості виборчих округів стали основою перемоги відповідних кандидатів. Саме тому до складу теперішньої Верховної Ради попало багато одіозних особистостей, які досягли успіху не в захисті інтересів громадян а у власному збагаченні. Комерціалізація виборів підриває саму суть волевиявлення громадян з метою делегування своїх владних повноважень і руйнує механізм взаємної відповідальності виборців та обраних. Політика мінімальної економічної вигоди вже і негайно руйнує перспективи ефективного і демократичного майбутнього, приводить до руйнування ціннісних орієнтацій громадян, особливо молодих.

Економічна залежність затруднює самовизначення молоді і усвідомлення себе як суспільно активної особистості, породжує психологічну залежність від батьків і суспільства.

Незадоволення своїм матеріальним становищем та рівнем економічної диференціації в суспільстві може стати основою для формування радикальних поглядів в молодіжному середовищі. Для прихильників таких переконань найбільш привабливими виявляються лозунги, пов'язані з переділом власності і встановлення загальної майнової рівності, прагнення вирішити свої матеріальні проблеми не за рахунок власної економічної діяльності, а за рахунок патерналістичної опіки держави, установ чи партій. Хоча в загальному дослідники відмічають зниження патерналістичних настроїв і сподівань в молодіжному середовищі, посилення індивідуалізму і ставки на власні сили, але причиною цих процесів є, в першу чергу, невіра в те, що влада зможе вирішити їхні проблеми, її неефективність. За влучним висловлюванням Р.Дарендорфа саме молоді люди, яким нічого втрачати і які мало на що сподіваються надто легко стають жертвами спокусників. Вони є резервною армією націоналістичних або фундаменталістських демагогів. Вони живлять усі культи, що обіцяють мученицьке існування [7, с. 18].

Економічні чинники стали чи не найважливішими в процесі ескалації сепаратизму у сучасній Україні. Ідеї «руського міра», повернення до великої спільної батьківщини базувались на постулаті про вищий, у порівнянні з Україною, рівень матеріального забезпечення громадян. У кілька разів більші зарплати та пенсії були основним стимулом, що мобілізував політичну активність значної частини кримчан щодо приєднання до Росії. Соціально-економічні інтереси більшості регіональних політичних еліт Донецької та Луганської областей, підкріплені страхом перед наслідками «революції гідності», привели до зростання сепаратизму та ескалації військового конфлікту. Маргінальні соціальні групи кримінального спрямування під керівництвом та за допомоги російської влади зосередили в своїх руках повний політичний, військовий та економічний контроль над тимчасово окупованими територіями цих областей. Гуманітарна криза, антилюдські умови існування населення, масові злочини проти людяності – такі сьогоденні реалії територій так

званих «ДНР» та «ЛНР». Неефективна соціально-економічна, культурна та інформаційна політика української влади за період незалежності створила передумови для теперішніх подій на Сході України.

В той же час ми стали свідками розвитку якісно нових проявів політичної поведінки населення, обумовлених особливими соціально-економічними детермінантами. Ігнорування владою європейського вибору українського народу, обмеження прав і свобод громадян, патологічний рівень корупції та соціально-економічної диференціації спричинив безпрецедентний рівень політичної активності населення. При чому тут не можна говорити лише про економічні чинники. Бачення нових європейських життєвих траєкторій для свого майбутнього носить швидше соціально мотивований та ціннісний компонент для більшості громадян. Високий рівень громадянської активності підчас «Революція гідності», масовий волонтерський рух, виникнення добровільних підрозділів для захисту суверенітету та незалежності України стали виявом нових соціальних реалій нашого суспільства.

На загал соціально-економічні основи політичної діяльності громадян необхідно розглядати в комплексі із політико-ідеологічними та культурно-психологічними чинниками. Визнання політичними агентами економічних інтересів пріоритетними у виборчому процесі в кінцевому результаті нівелює демократичні процедури та принципи формування та здійснення державної влади. Трансформативні політичні системи характеризуються посиленням впливу економічних передумов політичної активності громадян. Утвердження європейського вектору інтеграційного розвитку українського суспільства привело до зростання ціннісномотивованих виявів політичної поведінки.

1. Парсонс Т. О структуре социального действия / Толкот Парсонс - М.: Академический Проект, 2000. — 880 с.
2. Вебер М. Избранные произведения: Пер. с нем. / Макс Вебер . М.: Прогресс, 1990. - 450 с.
3. Маркс К. Вибрані твори/ Карл Маркс. – К.: Політвидав, 1975. – 375 с.
4. Downs A. An Economic theory of Democracy. – New York: Nakper, 1957. – 220 с.
5. Байме К. Політичні теорії сучасності : Пер. з нім / Клаус фон Байме. – К: Стилос, 2008. – 396 с.
6. Ю. Шведа Політичні партії України: виборчі партії чи виборчі проекти? // Шведа Юрій. /Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії, 2013. - Випуск 3,- с.176 -181.
7. Дарендорф Р. У поисках нового устройства: Лекции на тему политики свободы у XXI столетии: Пер. з нім./ Ральф Дарендорф. - К.: Вид. дім «Києво-Могилянська Академія, 2006. - 156 с.

The article analyzes the economic bases of political behavior of citizens. Various forms of political activity are considered in the context of political economic determinants. Emphasis on the connection between economic, social, political and cultural factors of political behavior.

Keywords: economic interests, political behavior, network policy, the election activity

В статті аналізуються соціально-економічні основи політичного поведіння громадян. Розглядаються різні форми політичної активності в контексті соціально-економічних детермінант. Акцентується увага на взаємозависимості економічних, соціальних, політичних і культурних факторів як основи політичного поведіння.

Ключевые слова: экономические интересы, политическое поведение, ценностные приоритеты, избирательная активность.

УДК 323.2
ББК 66.011.6

Ганна Жекало

АКТИВІЗАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПІСЛЯ ЄВРОМАЙДАНУ: СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН

У дослідженні аналізуються зміни, яких зазнало громадянське суспільство після подій на Майдані. Охарактеризовано форми прояву громадянської участі у суспільно-політичному процесі, особливості розвитку громадянської активності за останні роки. Через ступінь розвитку громадянського відкритого суспільства з'ясовано стан «інклюзивності» політичних інститутів в Україні на сьогодні.

Ключові слова: громадянське суспільство, «інклюзивність» політичних інститутів, волонтерство, громадянська інтернет-участь.

Основою вирішення суспільно-політичних потреб і проблем, розв'язання існуючих у державі конфліктів і протиріч, і взагалі засобами найзагальнішої організації суспільства й втілення суспільних вимог є функціонування політичних інститутів. Важливо наголосити, що політичні інститути в найзагальнішому вигляді можуть мати інклюзивний або екстрактивний характер, що визначає ефективність виконання останніми їхніх функцій.

Інклюзивність політичних інститутів є обов'язковою умовою для економічного й соціального процвітання суспільства, для забезпечення стійкого розвитку. Саме «інклюзивність політичних інститутів спирається на широкий розподіл політичної влади у суспільстві; вільну конкуренцію політиків і політичних партій; у кінцевому підсумку – активну і свідому участь громадян у політичних процесах» [1, с. 18]. Дарон Асемоглу й Джеймс Робінсон у своїй відомій праці «Чому нації занепадають: джерела влади, добробуту й бідності» [7], аналізуючи інклюзивні та екстрактивні політичні інститути стверджують, що країни, в яких домінують інклюзивні політичні інститути, здатні мирним шляхом, за допомогою діалогу шукати вирішення конфліктів між собою, оскільки ці інститути створюють відкритість і доступ до політичної влади не лише для своїх громадян, але й для представників інших націй. Екстрактивні політичні інститути зосереджують свої функції на відбиранні ресурсів у багатьох на користь декількох. Для цього їм потрібна концентрація політичної влади в руках вузької еліти. Роль громадянського суспільства не значна або суспільна думка при виробленні життєво важливих рішень взагалі не враховується. Як доводять Д. Асемоглу й Дж. Робінсон країни із екстрактивними політичними інститутами не відзначаються економічним розвитком, а навпаки в більшості з них панує бідність, занепад, соціально-політичні невдоволення. Тоді як країни, де влада відкрита для суспільства – із функціонуванням інклюзивних політичних й економічних інститутів – це високорозвинені держави, із високим рівнем розвитку демократичних цінностей, політичного плюралізму й дієвості правової системи.

Відтак, важливо дослідити, який характер носять політичні інститути в Україні на сьогодні. Зважаючи на те, що з початку президенства В. Януковича екстрактивність політичних та економічних інститутів значно підвищилась, сконцентровуючи владу виключно в руках правлячої верхівки, необхідно з'ясувати чи став Майдан 2013-2014 рр. (Революція гідності) тим поштовхом до зміни екстрактивного характеру політичних інститутів на інклюзивний. Пропонуємо зосередити свою увагу на одному із індикаторів, за яким можна визначити характер політичних інститутів – це ступінь розвитку громадянського відкритого суспільства, роль народу в прийнятті й впровадженні важливих для політичної системи й добробуту суспільства рішень, участь громадян у політичних процесах.

Необхідно зауважити, що дослідження цієї проблематики є досить актуальним на сьогодні, адже потенціал громадянського суспільства, яке є другим після держави елементом політичної системи є потужним чинником демократичної модернізації

країни. Проблему досліджували такі вітчизняні науковці як Г. Зеленько, Г. Щедрова, І. Кресіна, О. Корнієвський, А. Матійчик та інші вчені.

Взагалі, протести 2013-2014 рр. призвели до часткової зміни системи політичної влади, довели (принаймні на певний проміжок часу), що саме народ – це головне джерело влади і саме народ може приймати найбільш значущі рішення, які забезпечують подальший розвиток держави. Це стосується зовнішньополітичного поступу – курсу на євроінтеграцію. Також, реформування політичної й адміністративної системи в напрямку децентралізації, структуризація процесів управління суспільством, що фактично означає розширення кола акторів вироблення й ухвалення політичних рішень й свідчить про тенденцію до інклюзивності політичних інститутів в Україні.

Починаючи з листопада 2013 р. громадянське суспільство в Україні проявило свою здатність до мобілізації й консолідації. Масовий патріотизм й громадянська самоорганізація – основа розвитку громадянської участі у суспільно-політичному житті. При цьому, спостерігається досить чітке поєднання патріотичної самоорганізації із практикою протесту. Громадянська активність за останні два роки, демонструючи свою гнучкість та мобільність набуває таких форм як протестні рухи чи добровільні військові формування, волонтерство (Крила Фенікса, Повернись живим, Армія SOS, Врятуй рідну країну, Волонтерська сотня Україна – Світ та ін.), різноманітні громадянські ініціативи, рухи, громадянські платформи та організації.

Роль громадськості проявилась як в можливості брати участь у обороноздатності держави (формування громадянських структур під час Євромайдану (зокрема ВГО «Самооборона Майдану»), утворення добровільних військових формувань для захисту українських територій від терористів на Сході, масове долучення добровольців до лав Збройних сил), так і в творенні правових документів. Так, можна відмітити громадянську платформу Реанімаційний Пакет Реформ, яка об'єднує провідні неурядові організації і експертів з усієї України та виконує функції координаційного центру з розробки та реалізації ключових реформ в Україні [2]. В її склад входять більше 50 громадянських організацій, які об'єдналися після Революції Гідності зі спільною метою просування реформ. За півтора року існування за участю експертів громадянської платформи було розроблено чи дорацьовано більше 60 нормативних актів, які ввійшли в дію. Крім цього, громадською ініціативою була сформована Дорожня Карта Реформ – документ, що містить комплекс настанов, завдань та конкретних кроків, які підкріплені законопроектами у напрямку реформування держави. Велика кількість із цих законопроектів вже функціонують як закони. Це, зокрема, Закон «Про національне антикорупційне бюро України» №1098-VII, Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад», Закон «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» (зокрема зміна Ст. 2) та інші.

Починаючи з 2014 р. український волонтерський рух став найзагальнішою та однією із найголовніших форм самоорганізації населення. Представники волонтерських об'єднань на Євромайданах здійснювали акумуляцію ресурсів з подальшою передачею їх на потреби життєдіяльності наметових містечок (продовольство, медикаменти, побутові речі тощо), особисто виконували роботу соціального, просвітницького, медичного, інформаційного спрямування. Багато тисяч українських патріотів фактично виконували волонтерську роботу, не входячи до організованих громадських структур: надавали притулок протестувальникам, забезпечували їх продуктами харчування, здійснювали інші функції волонтерів [4, с. 13].

У звіті ООН «Волонтерський рух в Україні» констатовано, що майже чверть українців (23 %) мали досвід волонтерства, 9 % – почали займатись волонтерством протягом 2014 р. Основним напрямком діяльності волонтерів у 2014 р. стала допомога

українській армії та пораненим – цим займались 70 % волонтерів [5]. Згідно даних британської благодійної організації «Charities Aid Foundation» узагальнений показник розвитку волонтерського руху демонструє значне зростання – зі 111 позиції у 2011 р. до 89 у 2015 р. [8]. Також опитування «Charities Aid Foundation» виявили й показник грошових пожертв у 2015 р. Так, протягом 2014-2015 рр. аж понад 40 % опитаних надавали матеріальну підтримку для здійснення благодійних акцій та підтримки благодійних організацій. Найвищим цей показник є серед мешканців Західного (56,5 %) та Центрального (51 %) регіонів, тоді як найменшим він є на Півдні (23 %).

Необхідно зауважити, що з грудня 2013 р. розпочалася повноцінна інституціоналізація волонтерського руху в Україні. Саме тоді було розпочато надання громадським об'єднанням статусу волонтерської організації відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність». За отриманням статуту звернулось 178 організацій, 132 організаціям (за інформацією Міністерства соціальної політики на 31.03.2015 р.) надано статус волонтерської організації. Єдиний реєстр волонтерських організацій та рішення про надання статусу волонтерської організації, розміщені на міністерському сайті [5].

В останні роки досить значною стає громадянська інтернет-участь. Популярними сьогодні є такі форми громадянської інтернет участі як створення сайтів, блогів, чатів, форумів, інтернет-видань; участь у виробленні законопроектів, політичних програм, рішень; підготовка та внесення електронних петицій; віртуальні з'їзди організацій, телеконференції; поширення інформації про політичні акції, мітинги, страйки тощо. На противагу позитивним аспектам самоорганізації населення у інтернет-форматі, негативні аспекти інтернет-участі проявляються через провокації, «чорний PR» (створення сайтів-клонів, поширення завідомо неправдивої інформації); хакерські атаки тощо.

Найбільшою мірою роль громадянського суспільства виявилася у реалізації гуманітарних заходів у процесі регулювання українсько-російського конфлікту. Так, більшість організацій громадянського суспільства, що утворились на тлі політичної кризи в Україні чи переформатували свою діяльність в контекст залучення до врегулювання політичних конфліктів зосереджують свою роботу на наданні гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам, – українським військовим підрозділам та добровольчим батальйонам, які ведуть боротьбу у зоні конфлікту, а також сім'ям військовослужбовців.

Найбільш значною формою залучення громадян на сьогодні – є залучення через соціальні мережі. Зокрема через «В контакті», «Однокласники», «Facebook». Саме через соціальні мережі під час Революції Гідності найшвидше публікувалися новини, що стосувалися розвитку суспільно-політичних подій. Так, згідно даних Liveinternet, якщо у жовтні 2013 р., денний трафік з соцмереж на сайти українських ЗМІ складав 180-200 тис. переходів, то в лютому-березні 2014 р. ця цифра зросла до 2-2,5 млн. переходів щодоби [6].

Розглянувши ще один аспект дослідження – ступінь довіри чи недовіри населення організаціям громадянського суспільства, то варто звернути увагу на опитування, проведені Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та соціологічною службою Центру Разумкова у 2013, 2014 і 2015 рр. Так, у 2013 р. показники довіри й недовіри дорівнювали 39,5 % та 45,5 % відповідно; у 2014 – довіри - 43,6 % респондентів, не довіри – 34,8 %; у 2015 р. – довіри - 45,7 %, недовіри - 40,3 % [4, с. 9]. Крім того, згідно соціологічного опитування, проведеного Фондом Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва «Хто є головними рушіями і гальмами в Україні?» [3], 22% опитаних вважають, що громадські ініціативи і волонтери сприяють реформам, як умові вирішення внутрішньої нестабільності і лише 0,5% – що вони

чинять їм опір. Це свідчить про тенденцію посилення ролі громадянського сектору у суспільно-політичному житті. Однак, на сьогодні існує ще й численна кількість проблем, які гальмують розвиток демократії та підвищення рівня громадянського суспільства.

Це, перш за все, необхідність вдосконалення політико-правового середовища громадянського суспільства в Україні, нормативно-правової бази функціонування громадянських організацій. Максимальне залучення громадських інституцій до процесу прийняття політичних рішень допомогло б вирішенню численної кількості проблем, які гальмують соціальний розвиток українців. Активне залучення громадськості до проведення реформ, сприяло швидшому й ефективнішому їх впровадженню.

Недосконалість інституціонального клімату реалізації громадянських ініціатив проявляється в тому, що існуюча на сьогодні в Україні законодавча база лише частково підтримує можливості громадян щодо участі у прийнятті загальнозначущих рішень чи визначенні стратегії розвитку громад. За останні два роки депутатським корпусом запропоновано кілька законопроектів, які б визначили правові межі громадянської участі у прийнятті рішень загального значення. Це, зокрема, законопроекти № 9404 від 03.11.2011 р., №3740 від 06.12.2013 р., № 2296а від 06.07.2015 р. «Про місцеві ініціативи», законопроекти № 3830 від 25.12.2013 р. та № 3847 від 30.12.2013 р. «Про правотворчу народну ініціативу». Кожна із цих ініціатив потребує доопрацювання чи узгодження із наявною в держав законодавчою базою.

Активізація громадянського суспільства, залучення громадян до прийняття загальнозначущих рішень, розширення інструментарію впливу на посадовців, структуризація процесів управління – все це, так би мовити, «зародки інклюзивності» політичних інститутів. Ці позитивні зміни, які мали місце в останні роки, поряд із руйнівними наслідками конфліктів не закріпились остаточно. На сьогодні, вже два роки після Майдану все ще не змінилася стара система влади, корупція знову один із основних елементів суспільних відносин, а взаємодія громадянських інституцій із органами влади остаточно не закріплена як на нормативно-правовому рівні так і організаційному.

1. Дем'янчук О. П. Стратегія національного розвитку: інституційний вимір / О. П. Дем'янчук // Наукові записки НаУКМА. К., 2015. – Т. 173: Політичні науки. – С. 17-21.
2. Реанімаційний пакет реформ. Хто ми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rpr.org.ua/ua/about-us/khto-my>
3. Реформи. Кого українці вважають гальмом? [Електронний ресурс] // Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/mass_media/reformi_-kogo-ukrainci-.htm
4. Розвиток громадянського суспільства в Україні : аналіт. доп. / В. М. Яблонський, П. Ф. Вознюк, Д. М. Горелов [та ін.]; за ред. О. А. Корнієвського, М. М. Розумного. – К. : НІСД, 2015. – 60 с. – (Сер. «Громадянське суспільство», вип. 2).
5. Інформаційний матеріал щодо волонтерства [Електронний ресурс] // Сайт Міністерства соціальної політики України. – 2015. – 01.12. – Режим доступу : http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=184301&cat_id=160017
6. Саваневський М. За останні 5 місяців переходи з соціальних мереж на сайти ЗМІ зросли у 8-10 разів [Електронний ресурс] / Максим Саваневський // Watcher. – 2014. – 17.03. – Режим доступу : <http://watcher.com.ua/2014/03/17/za-ostanni-5-misyatsiv-perehody-z-sotsialnyh-merezh-na-sayty-zmi-zrosly-u-8-10-raziv/>
7. Acemoglu D. Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty / Daron Acemoglu, James A. Robinson. – New York : Crown Business, 2012. – 529 p.
8. World Giving Index [Електронний ресурс] // Charities Aid Foundation. – Режим доступу : <https://www.cafonline.org/about-us/publications>

In the study are examined the changes affecting civil society after the events on the Maidan. Are characterized forms of public participation in political process, features of development of civil activity in recent years. Because of the degree of development of civil society, was found a state of "inclusiveness" of political institutions in Ukraine for today.

Keywords: civil society, "inclusiveness" of political institutions, volunteering, civic participation online.

В исследовании анализируются изменения, которые получило гражданское общество после событий на Майдане. Охарактеризованы формы проявления гражданского участия в общественно-политическом процессе, особенности развития гражданской активности за последние годы. Через степень развития гражданского открытого общества выяснено состояние «инклюзивности» политических институтов в Украине на сегодня.

Ключевые слова: гражданское общество, «инклюзивность» политических институтов, волонтерство, гражданская интернет-участие.

УДК 324
ББК 67.9(4Укр)300.5

**Віталій Костишин,
Світлана Матвієнків**

ПСЕВДОРЕФЕРЕНДУМ ПРО СТАТУС КРИМУ: РІВЕНЬ ЛЕГІТИМНОСТІ

У публікації досліджено основні етапи проходження псевдореферендуму, рівень його легітимності, проаналізовано законність місцевого референдуму на території України й АР Крим. Також значна увага приділяється аналізу вітчизняного законодавства, зокрема: Закону України «Про Всеукраїнський референдум», Конституції України, Конституції АР Крим.

Ключові слова: Всеукраїнський референдум, місцевий референдум, псевдореферендум, законодавство.

Актуальність статті обумовлена потребою детального дослідження так званого «місцевого референдуму» в АР Крим, для того щоб чітко визначити його рівень законності і легітимності в рамках українського законодавства й АР Крим. А також проаналізувати відповідність норм вітчизняного законодавства щодо місцевого референдуму загалом й щодо АР Крим зокрема.

Об'єктом дослідження даної статті є місцевий псевдореферендум про статус АР Крим.

Метою статті є аналіз основних етапів проходження референдуму, визначення можливості проведення місцевого референдуму на території АР Крим відповідно до українського законодавства і Конституції АР Крим.

Будь-яка держава, як відомо, має свою територію, яка визначає просторові межі розповсюдження її влади. Масштаби і структура території істотно впливають на організацію державної влади та місцевого самоврядування. З метою найкращого здійснення влади її організація у більшості випадків прив'язується до структурних частин території даної держави. У ряді випадків це можуть бути тільки звичайні адміністративно-територіальні одиниці, у інших – особливі автономні територіальні утворення, у третіх – більш або менш самостійні держави або подібні до них територіальні утворення.

Понад 85 % країн світу обрали унітарну форму свого територіального устрою. Унітарна держава в даний час є найбільш розповсюдженою у світі формою державного устрою. В унітарній державі є лише одна загальнонаціональна Конституція, норми якої застосовуються на території всієї країни без будь-яких обмежень, а також існує тільки загальнонаціональне громадянство. Для унітарної держави характерна єдина система вищих органів (парламент, глава держави, уряд). Юрисдикція цих органів

розповсюджується на всю територію країни, яка поділяється на адміністративно-територіальні одиниці, які не мають політичної самостійності.

Україна за своєю територіальною організацією є складною унітарною державою. Згідно ст. 134 Конституції України невід'ємною складовою частиною України є Автономна Республіка Крим, яка в межах повноважень, визначених Конституцією України, вирішує питання, віднесені до її відання [4].

Автономна Республіка Крим є формою здійснення територіальної (адміністративної) автономії, тобто права її населення самостійно вирішувати певні питання регіонального значення в межах Конституції і законів України та прийнятих на їх основі актів Автономної Республіки Крим.

Сучасні тенденції європейської інтеграції України зумовлюють необхідність не лише сприйняття відповідних стандартів політичної культури, а й практичного втілення пов'язаних з ними інституціональних норм та принципів. Серед апробованих європейською спільнотою демократичних політико-правових інститутів одне з чільних місць належить референдуму.

Однак в Україні можливостям референдуму як дієвого механізму народного волевиявлення та здійснення інституціональних змін, а також до певної міри консенсусному засобу народного контролю за діяльністю влади, належного значення все ще не надається. За винятком, вочевидь, Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року, що забезпечив беззаперечну легітимність і вищу юридичну силу Акту проголошення незалежності України.

6 листопада 2012 року Верховна Рада ухвалила закон «Про всеукраїнський референдум». З ухваленням закону «Про всеукраїнський референдум» втратив чинність закон «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», що його ухвалили ще 3 липня 1991 року. У правовому полі України утворився вакуум щодо проведення місцевих референдумів [3].

На сьогодні навіть ініціювання місцевого референдуму є неможливим.

Щоправда, у Верховній Раді зареєстровано законопроект №7082 про місцевий референдум. Його було ухвалено в першому читанні ще у квітні 2011 року, і наразі готують до другого [7].

Насамперед, варто зауважити, що проблеми щодо територіальної цілісності та проведення референдумів про визнання незалежними державами деяких частин своїх країн мають також і держави Європейського Союзу. Візьмемо хоча б до прикладу Каталонію, в якій проводилися референдуми щодо незалежності Автономної області Каталонія (серія консультативних неофіційних місцевих референдумів у 2009 та 2010 р.р., на які виносяться питання щодо утворення незалежної від Іспанії Каталонії). Референдум про незалежність Шотландії від Англії проводили 18 вересня 2014 року.

Псевдореферендум про статус Автономної Республіки Крим, який відбувся 16 березня 2014 р. був призначений 27 лютого Верховною Радою Криму; спочатку був запланований на 25 травня, згодом дату проведення перенесли на 30 березня, а потім – на 16 березня. На «референдумі» було поставлено два питання: про відновлення конституції Криму 1992 року і про входження Криму до складу Росії [5]. За Конституцією та українськими законами цей так званий референдум є нелегітимним [6]. У Раді безпеки ООН також назвали референдум із питання щодо статусу Криму незаконним і нелегітимним [8].

У Севастополі проходив окремий референдум, оскільки формально місто не входить до Автономної Республіки Крим. За результатами референдуму, за приєднання до Росії у Криму (крім Севастополя) проголосувало 96,77 % учасників голосування, у Севастополі – 95,6 % [9].

---

27 лютого 2014 Верховна Рада Криму за підтримки проросійського мітингу зібралася на позачергове засідання в захопленій озброєними людьми будівлі. За призначення «референдуму» проголосував 61 депутат із 64, присутніх на засіданні.

Головою комісії з проведення псевдореферендуму призначений Михайло Малишев.

За першим проектом на «референдум» виносилося таке питання: «Автономна Республіка Крим має державну самостійність та входить до складу України на основі договорів і угод» (так чи ні).

6 березня стало відомо, що на референдум будуть винесені два питання:

- Ви за возз'єднання Криму з Росією на правах суб'єкта Російської Федерації?
- Ви за відновлення дії Конституції Республіки Крим 1992 року і за статус Криму як частини України?

У Центральній виборчій комісії наголошують, що в українському законодавстві не передбачене проведення «місцевого референдуму».

«Сьогодні жоден із чинних в Україні законів не визначає порядку проведення місцевих референдумів, а відтак механізм реалізації права громадян на прийняття рішень з питань місцевого значення шляхом проведення місцевого референдуму відсутній», - сказано в повідомленні.

«Проведення будь-якого місцевого референдуму за існуючого нормативно-правового регулювання є неможливим», - наголосили в ЦВК.

За опитуваннями, проведеними компанією International Republican Institute (IRI) у листопаді 2011 р. і травні 2013 р., за приєднання півострова до складу Росії виступало 23-33 % мешканців Криму, тоді як 49-53 % виступали за збереження статусу автономії у складі України [12].

За даними соціопитування, проведеного з 8 до 18 лютого 2014 року Київським міжнародним інститутом соціології, 41 % жителів Криму бажали входження автономії до складу Росії (у 2013 р. – 35,9 %) [4].

Голосування тривало з 8 до 20 години 16 березня на 1205 виборчих дільницях в Автономній Республіці Крим та у місті Севастополь. На території Бахчисарайського району у місцях проживання кримських татар виборчі дільниці не було створені, оскільки не знайшлося добровольців для роботи у виборчих комісіях.

За даними організаторів референдуму, станом на 12 годин явка виборців становила 44 %, на 15 годин – 64 %.

Станом на 20 годину явка за офіційними даними становила 81,4 % на території АР Крим та 89,5 % у Севастополі.

У кримському відділенні Комітету виборців України зазначили, що голосування відбувається за застарілими списками виборців. Повідомлялося про можливість голосування особами, яких не було попередньо включено до списків виборців. Підтримку ідеї приєднання до Росії висловили 474 137 осіб з Севастополя, у той час, коли населення міста відповідно до даних міського управління статистики становило на 1 листопада 2013 року 383 499 осіб; тобто за від'єднання Севастополя від України проголосували 123 % жителів міста.

За даними єдиного проведеного екзит-полу за «входження Криму до складу РФ у якості суб'єкта Федерації» проголосувало 93 % виборців, за «відновлення конституції Криму 1992 року» – 7 %.

За офіційними даними, після обробки 50 % бюлетенів за «входження Криму до складу РФ у якості суб'єкта Федерації» проголосувало 95,5 % виборців, за «збереження Криму у складі України і відновлення конституції Криму 1992 року» – 3,5 %.

За підсумковими результатами за «входження Криму до складу РФ у якості суб'єкта Федерації» проголосувало 96,77 % виборців, за «збереження Криму у складі

України і відновлення конституції Криму 1992 року»– 2,51 %, недійсних бюлетенів – 0,73 %.

Відповідно до пункту 2 частини 3 статті 3 Закону України «Про всеукраїнський референдум», ратифікаційний референдум про зміну території України може бути проведено за наслідками всеукраїнського референдуму [3].

Голова Центральної виборчої комісії Курултаю кримськотатарського народу Заїр Смедляєв заявив 16 березня про масові порушення проведення так званого «референдуму» та фальсифікацію його результатів. Зокрема він заявив, що «у Бахчисарайський район на автобусах завезли «летючих голландців», які, очевидно, роз'їжджатимуть по дільницях і вкидатимуть бюлетені. У голосуванні беруть участь і громадяни Росії [1].

На той час діючий міністр юстиції України Павло Петренко заявив, що рішення про референдум щодо статусу Криму і про відставку уряду АР Крим були нелегітимними, оскільки приймалися з грубим порушенням Конституції та законів України.

Експерти венеціанської комісії вважають, що «референдум у Криму», який відбувся 16 березня, про приєднання до Росії є нелегітимним. Венеціанська комісія мотивує свій висновок тим, що можливість проведення такого референдуму не передбачено ні українською, ні кримською конституціями. Експерти також вказують на той факт, що умови для проведення даного референдуму не відповідають демократичним стандартам, на момент підготовки і проведення референдуму в Криму перебувало біля 30 тисяч російських військовослужбовців, які не мали розпізнавальних знаків.

Офіційний висновок Венеціанської комісії буде опубліковано 21-22 березня, - повідомив голова Ради Європи Себастьян Курц. Він зазначив, що «у прямій демократії немає, звичайно, нічого поганого, однак вона вимагає правової та демократичної основи». Нагадавши про те, що голосування в Криму буде проходити в атмосфері погроз, Курц констатував, що в даному випадку такої основи, очевидно, не існує.

Головне слідче управління Служби безпеки України розпочало розслідування за ознаками частини 3 статті 110 Кримінального кодексу України – зазіхання на територіальну цілісність і недоторканність України.

7 березня 2014 виконувач обов'язків Президента України Олександр Турчинов підписав указ про призупинення рішення кримського парламенту про «референдум щодо статусу Криму» [11].

14 березня 2014 року Конституційний Суд України розглянув справу за конституційними поданнями виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про проведення загальнокримського референдуму» від 6 березня 2014 р. № 1702-6/14 та вирішив:

- Визнати такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), Постанову Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про проведення загальнокримського референдуму» від 6 березня 2014 року № 1702-6/14.
- Постанова Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про проведення загальнокримського референдуму» від 6 березня 2014 року № 1702-6/14, визнана неконституційною, втрачає чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього рішення.
- Припинити діяльність Комісії Автономної Республіки Крим із проведення загальнокримського референдуму, територіальних та дільничних комісій, створених для проведення цього референдуму.

-
- Раді міністрів Автономної Республіки Крим припинити фінансування заходів щодо проведення референдуму, забезпечити знищення бюлетенів, агітаційних матеріалів [10].

Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточною і не може бути оскаржене.

28 лютого 2014 року депутат Держдуми Росії Сергій Миронов вніс законопроект про спрощення процедури прийняття нових суб'єктів до складу РФ. За поточним російським законодавством, прийняття нового суб'єкта можливе тільки зі згоди Росії і держави, якій територія належить; причому ініціатива повинна виходити саме від цієї держави. Спікер Ради Федерації Валентина Матвієнко під час візиту до Криму заявила, що верхня палата російського парламенту підтримує входження регіону до складу Росії, якщо відповідне рішення буде підтримане на референдумі.

Міжнародне співтовариство засудило дії російської влади та не визнало «кримський референдум» легітимним, зокрема, Рада безпеки ООН оголосила, що вважає «референдум» нелегітимним, Президент США Барак Обама заявив, що проведення референдуму порушить український суверенітет і міжнародне право, на думку канцлера Німеччини Ангели Меркель референдум «нелегітимний і не сумісний з конституцією України». Прем'єр-міністр Канади Стівен Гарпер оголосив, що канадська влада не визнає результати референдуму, бо Крим перебуває під «незаконною військовою окупацією». Організація з безпеки і співробітництва в Європі вважає референдум неконституційним, тому відмовилася відправити своїх спостерігачів на нього.

Отже, виходячи з викладеного матеріалу слід зазначити що «Кримський референдум» є не легітимним оскільки: стаття 134: Автономна Республіка Крим є невід'ємною складовою частиною України і в межах повноважень, визначених Конституцією України, вирішує питання, віднесені до її відання; стаття 135: нормативно-правові акти Верховної Ради АР Крим та рішення Ради міністрів АР Крим не можуть суперечити Конституції і законам України та приймаються відповідно до Конституції України, законів України, актів Президента України і Кабінету Міністрів України та на їх виконання; стаття 138: до відання Автономної Республіки Крим належить, зокрема, організація та проведення місцевих референдумів (до речі, на сьогоднішній момент в Україні немає Закону про місцеві референдуми); стаття 73 – питання про зміну території України вирішуються виключно всеукраїнським референдумом; стаття 72 – всеукраїнський референдум призначається Верховною Радою України або Президентом України відповідно до їхніх повноважень, встановлених Конституцією України. Всеукраїнський референдум проголошується за народною ініціативою на вимогу не менш як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області.

Тому, Крим не може вийти зі складу України за власним бажанням. Це питання може вирішувати тільки вся Україна. Що стосується питань розширення повноважень АР Крим, то це потребує внесення змін до Конституції України, які знову ж таки мають прийматися не локально в Криму, а у Верховній Раді України, якщо буде внесено відповідний законопроект. Тому, псевдореферендум, який відбувся 16 березня в українській Автономній Республіці Крим, в однаковій мірі незаконний та нелегітимний. Він порушив Конституцію України і міжнародне право.

Отже, в даній статті розглянуто процес проведення так званого місцевого референдуму на території АР Крим. Детально проаналізовано місцевий референдум і його відповідність вітчизняному законодавству. В процесі дослідження було виявлено, що даний «референдум» є нелегітимним і незаконним, оскільки суперечить Конституції

України та Конституції АР Крим і Законам України. А місцевий референдум на території України згідно чинного законодавства не можливий. Також слід зауважити, що зміну території України можна проводити тільки на Всеукраїнському референдумі, а не на місцевому, як це було здійснено на території АР Крим. Дана тема є багатогранною і ще не достатньо висвітленою в науковій літературі, тому потрібне детальне дослідження даної проблематики в майбутньому і висвітлення та розкриття його в наукових статтях, монографіях, підручниках тощо.

1. Голова Центрвиборчкому Курултаю: «референдум» фальсифікований [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25298738.html>
2. Динаміка ставлення населення України до Росії та населення Росії до України, яких відносин з Росією хотіли б українці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=236&page=1>
3. Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 06.11.2012 № 5475-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
4. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141, із змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
5. Маріонеткова Рада Криму призначила референдум про входження в РФ на 16 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/03/7/7018087/>
6. Мінюст дав оцінку рішенням про референдуми у Криму та Донецьку: нелегітимні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/03/7/7018087/>
7. Проект Закону про місцевий референдум № 7082 від 03.09.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: =7
8. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційними поданнями виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про проведення загальнокримського референдуму» (справа про проведення місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим) (Справа № 1-13/2014) від 14 березня 2014 року № 2-рп/2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iri.org/sites/default/files/2013%20October%207%20Survey%20of%20Crimean%20Public%20Opinion,%20May%2016-30,%202013.pdf>
9. Турчинов офіційно зупинив "референдум" Криму. КС уже взявся за подання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/03/7/7018087/>
10. Public Opinion Survey Residents of the Autonomous Republic of Crimea May 16 – 30, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iri.org/sites/default/files/2013%20October%207%20Survey%20of%20Crimean%20Public%20Opinion,%20May%2016-30,%202013.pdf>

This publication investigates the main stages of the referendum, the level of legitimacy, legality analyzed local referendum on the territory of Ukraine and Crimea. Also, much attention is paid to the analysis of the national legislation: The Law of Ukraine On the Ukrainian referendum, the Constitution of Ukraine, the Constitution of Crimea.

Key words: All-Ukrainian referendum on the Law of Ukraine All-Ukrainian referendum, the Constitution of the Autonomous Republic of Crimea, Ukraine Constitution, a local referendum, a referendum.

В публикации исследованы основные этапы прохождения референдума, уровень его легитимности, проанализированы законность референдума на территории Украины и АР Крым. Также значительное внимание уделяется анализу отечественного законодательства, в частности: Закон Украины о Всеукраинском референдуме, Конституция Украины, Конституция АР Крым.

Ключевые слова: Всеукраинский референдум, Закон Украины О Всеукраинском референдуме, Конституция АР Крым, Конституция Украины, местный референдум, референдум..

НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНІ ПАРТІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

З'ясовуються особливості сучасного стану національно-демократичних партій в політичній системі України.

Ключові слова: національно-демократичні партії, політична система, партійна система.

Національно-демократичні партії України – правоцентристські або партії правого центру, що характеризуються прагненнями розбудувати Україну як національну державу з українськими історико-культурними ознаками, з ринковою економікою, демократичною політичною системою, зорієнтовану на європейську та євроатлантичну інтеграцію, в якій буде досягнута гармонійна єдність національних і особистісних інтересів. Пріоритетними цінностями для виділення правоцентристських партій в політичному спектрі України є наступні: національна державність, демократія, українська мова, історія та культура, ринкова економіка, європейська й євроатлантична інтеграція.

На даний час як національно-демократичні можна визначити такі політичні партії України: Українська платформа «Собор» (УП «Собор»), Конгрес Українських Націоналістів (КУН), Народний Рух України (НРУ), Республіканська християнська партія (РХП), Українська Народна Партія (УНП), «За Україну!», Народний Рух України за єдність (НРУ (є)), «Наша Україна» («НУ»), Українська партія (УП), Українська республіканська партія (УРП), Демократична партія України (ДемПУ), Партія відродження села (ПВС), Християнсько-демократичний союз (ХДС), Партія захисників Вітчизни (ПЗВ), Партія «Реформи і порядок» (ПРП), «Національно-демократичне об'єднання «Україна» (НДО «Україна»), «Україна Соборна», Європейська партія України (ЄПУ), «Рідна Вітчизна».

У зв'язку з тим, що зараз спостерігається зниження електоральної ефективності партій національно-демократичного спектра, виглядає досить актуальним дослідження особливостей сучасного становища правоцентристських партій в Україні.

При написанні даної статті ми спиралися, передусім, на роботи класиків політичної науки, які охарактеризували політичні партії як інститути політичної системи: У. Бакеса, Н. Боббіо, Д. ван ден Боома, М. Вебера, К. Джанди, М. Дюверже, О. Кірхгаймера, С. Ліпсета, П. Маїра, Р. Міхельса, Д. Нолана, М. Острогорського, А. Панеб'янка, С. Роккана, Дж. Сарторі. У вітчизняній політології проблеми основних етапів становлення, розвитку, особливостей ідеологічного позиціонування, сучасного стану політичних партій України, в тому числі національно-демократичних, висвітлюються у наукових розвідках Г. Агафонової, Е. Афоніна, К. Диканя, М. Кармазіної, А. Колодій, С. Конончук, В. Лебедюка, В. Мороко, О. Новакової, І. Павленка, Л. Павлової, А. Романюка, О. Рудакевич, С. Сірої, Ю. Шведа, О. Яроша. Однак у цих наукових розвідках не подається комплексна характеристика саме правоцентристських партій в Україні.

Мета статті – з'ясувати особливості сучасного стану національно-демократичних партій в політичній системі України, зокрема визначити періоди в їх розвитку за роллю, яку вони у ній відігравали.

Партії національно-демократичного спрямування здебільшого відносять до ідеологічних (програмних, світоглядних) партій. Виходячи з положень статутів і програм партій правого центру, можна виокремити наступні особливості їх ідеологічного позиціонування: 1) демократичний (поміркований) націоналізм як ідейна основа; 2) опора на християнську філософію та мораль; 3) унітарна національна держава із сильними регіонами; 4) зовнішньополітична орієнтація на Захід (на європейські та євроатлантичні структури); 5) ринкове перетворення української

економіки; 6) пріоритет розвитку української мови та української національної культури [13, с. 34]. При цьому виділяються консервативне та ліберальне крило в українській національній демократії. Хоча, варто зазначити, що рівень ідеологічності цих політичних сил є доволі різним. Так, високий рівень ідеологічності спостерігається в таких політичних партіях, як Українська платформа «Собор», КУН, НРУ, РХП, УНП, «За Україну!», НРУ (є), «НУ», УРП, УП, менший – ДемПУ, ПВС, ХДС, ПЗВ, ПРП, НДО «Україна», «Україна Соборна», ЄПУ, «Рідна Вітчизна». Перша група є партіями сильної ідеологічної артикуляції, які у своїй діяльності керуються ідеологічними принципами, а друга – слабкої ідеологічної артикуляції, які у своїй діяльності більше спираються на політичну практику [16, с. 124]. Проте, як зауважують С. Конончук, О. Ярош, «часто назва політичної сили, практичні дії, заяви суперечать одна одній. Партійні програми й політичні ідеології, як правило мають декларативний характер і не відповідають практичній діяльності даної політичної сили» [6, с. 56]. Окрім того, часто дуже важко простежити в національно-демократичних партіях поєднання ідеології на концептуальному, програмному та поведінковому рівнях.

За даними Міністерства юстиції України найструктурованішими з усіх партій національно-демократичного спектра є УНП, яка має 13621 зареєстрованих структурних утворень, «НУ» – 12913, НРУ – 3586, КУН – 2658, УП «Собор» – 1913, НРУ(є) – 1681, ПРП – 1339, ПЗВ – 1052, ХДС – 1035, а менш структурованими є «Рідна Вітчизна» – 843, «Українська платформа» – 497, «За Україну» – 494, «НДО «Україна» – 388, РХП – 297, ЄПУ – 291, УП – 179, «Україна Соборна» – 108, УРП – 33 [4]. При цьому, якщо в першій групі політичних партій зареєстровані регіональні, районні, міські та первинні структурні утворення, то у другій первинні осередки повністю або майже не зареєстровані. Останнє може викликати сумніви щодо дієздатності цих партій. Варто також зауважити, що хоча основна частина партій правого центру й мають зареєстрованою розгалужену структуру первинних осередків, насправді їх створення є, як правило, штучним, а існування формальним [7]. Дуже часто навіть серед легалізованих в областях і районах партійних структур вистачає якщо не фіктивних, то «мертвих», тобто таких, що роками не здійснюють статутної діяльності [3]. Якщо порівнювати кількість зареєстрованих структурних утворень в націонал-демократів з нинішніми українськими парламентськими партіями, то Партія регіонів їх має 31883, ВО «Батьківщина» – 17318, «УДАР Віталія Кличка» – 644, ВО «Свобода» – 627, КПУ – 6989 [4].

За кількістю членів виділяються згідно даних, взятих, насамперед, з партійних сайтів, такі національно-державницькі партії, як «НУ» – понад 254000, ПЗВ – понад 71000, УНП – понад 60000, НРУ – понад 56000, ХДС – 30000, УП «Собор» – близько 30000, КУН – понад 24000. Проте, беручи до уваги незначні успіхи партій української національної демократії на парламентських та місцевих виборах, важко сказати, чи ці дані відповідають дійсності, й цілком імовірно, що вони є значно завищеними. Адже чинне на даний час законодавство в Україні не дозволяє встановити точну кількість членів політичних партій. Зазначимо, для порівняння, що у тих партіях, які мають нині свої фракції у Верховній Раді, вказана така кількість членів: Партії регіонів – 1400000, ВО «Батьківщина» – 600000, «УДАР Віталія Кличка» – 10000, ВО «Свобода» – 15000, КПУ – 111323.

У розвитку національно-демократичних партій за роллю, яку вони відігравали в політичній системі незалежної України, можна виокремити по два періоди відповідно їх піднесення і кризи. Перший період піднесення партій правого центру спостерігався протягом 1991–2000 рр. і був пов'язаний із здобуттям та розбудовою української державності, а другий – в період президентства В. Ющенка (2005–2010), що було наслідком Помаранчевої революції. Саме тоді націонал-демократи були найширше

представлені в державній владі, тобто, мали високий рівень релевантності чи репрезентативності. Нагадаємо, що партію вважають релевантною або істотною (це поняття ввів Дж. Сарторі), якщо вона є важливою для функціонування цілої партійної системи і має потенційну можливість зміни її характеру та напрямку розвитку, фактично бере участь в уряді або ж у парламентській опозиції [16, с. 141]. Першу найглибшу кризу національно-демократичні сили переживали в період другого терміну президентства Л. Кучми (2000–2004) після розгортання «касетного скандалу» та відставки уряду В. Ющенка, а другу – із приходом до влади у 2010 р. Президента України В. Януковича. Кризовий стан характеризується, передусім, втратою позицій націонал-демократів щодо впливу на державну владу, зниженням рівня релевантності партій національно-демократичного спектра, яскравим проявом їх роз'єднаності, розпорошеності, подрібненості. Якщо під час першої кризи провідні на той час правоцентристські партії змогли подолати розбіжності та утворили у 2002 р. виборчий блок «Наша Україна», а у 2004 р. під час президентських виборів склали основу коаліції «Сила народу» та забезпечили перемогу В. Ющенка, то в умовах другої гострої кризи, їм, незважаючи на досить несприятливу для них політичну ситуацію в Україні, ніяк не вдається згуртуватися.

Сучасним партіям національно-демократичного спрямування, як показують дослідження Центру Разумкова, притаманні ті проблеми та недоліки, які стосуються фактично усіх вітчизняних партій: слабкість (відсутність) програмно-ідеологічних засад; регіональний характер підтримки; підконтрольність фінансово-промисловим групам, непрозорість фінансування, політична корупція; відрив від суспільства, невідповідність виборцям представників, обраних до органів влади; тенденція до створення блоків; гіпертрофований характер особистісного чинника; брак внутрішньопартійної демократії [11, с. 21].

За соціологічними опитуваннями, проведеними Центром Разумкова в різні роки, більшість громадян України не довіряють партіям. Головними причинами цього називаються відсутність відповідальності партій за виконання своїх обіцянок, передвиборних програм (60 %) та той факт, що партії не цікавить повсякденне життя людей, вони лише борються за владу (54 %). Так само більшість громадян (56 %) упевнені, що в Україні немає партій, які регулярно звітували б перед виборцями за виконання партійних і передвиборних програм [11, с. 27].

Варто зазначити, що останнім часом у країнах стабільної демократії також падає довіра до політичних партій. Так, в Німеччині, зокрема, незважаючи на демократичну розбудову партій, в їх діяльності занадто велику вагу має партійне керівництво, із двох мільйонів членів партій лише 20–25 % з'являються на партійних зборах; зменшується число членів партій, знижується участь у виборах, збільшується число рухливих виборців, що свідчить про розчарування громадянами діяльністю партій [17, с. 65–66]. Більшість німців вважають, що політики і політичні партії турбуються лише про голоси виборців, а не про долю «маленького німця» [17, с. 83].

На такі недоліки, як деідеологізованість, абсолютно непублічний, закритий характер їх фінансування, недемократичність, притаманні більшості сучасних українських політичних партій, вказує М. Кармазіна. Особливо вона наголошує на непублічному характері фінансування партій. «Партії здаються в оренду (під певні акції чи наступні вибори), – зазначає вчена, – що допомагає повернути кошти, витрачені засновниками на створення мережі осередків у регіонах. Партії сьогодні – товар з високою вартістю, який купується і продається» [5, с. 4].

Національно-демократичні партії все більше перетворюються у партії репрезентації, в яких маса членів обмежується лише участю у виборах, а керує партією невелика група політиків [15, с. 395]. Незважаючи на те, що ці партії є ідеологічно і

програмно орієнтованими, у своїй діяльності вони часто підпадають під визначення прагматичних партій, які керуються безпосередньою користю, а не ідеологічними принципами.

Політичні сили національно-демократичного табору досить неефективно виконують свої суспільні функції як політичні партії – електоральну, владарювання, артикуляції та агрегації, програмну, рекрутування політичної еліти, політичної соціалізації. Окрім того, провідні правоцентристські партії за своєю побудовою та стратегіями мають відчутно виражений лідерський та клієнтельно-олігархічний характер [9, с. 536]. Останнє зумовлює те, що такі партії керуються інтересами своїх «босів», «патронів», «олігархів», а не рядових виборців. Хоча у своїх партійних документах деякі національно-демократичні партії декларують, що стратегією їх діяльності у політичному процесі є формування образу «харизматичної партії масового типу, а не партії під лідера кадрового типу»; намагання «добитися сприйняття себе суспільством не просто як електоральної машини, яка забезпечує обрання своїх представників в законодавчі (і представницькі) органи влади для обслуговування бізнес-груп, а як організації для виборця, націлену на постійну співпрацю з ним у різних сферах» [8, с. 28].

Нині в політичній науці існує підхід поділяти партії на масово-бюрократичні та електорально-професійні. Масово-бюрократичні партії – це такі політичні партії, що базуються на провідній ролі партійної бюрократії, активному залученні членів, колегіальному внутрішньому керівництві, фінансуванні за допомогою членських внесків, супутніх структур, груп інтересів та ідеології [20, с. 264]. Електорально-професійні або електорально-бюрократичні партії характеризуються центральною роллю професійних політиків, є електорально орієнтованими, мають слабкі зв'язки зі своїми членами, фінансуються за допомогою зацікавлених груп і державою, зосереджені скоріше на розв'язанні актуальних точкових проблем, ніж на ідеології [20, с. 264]. За цим критерієм національно-демократичні партії, якщо брати до уваги їхню практичну діяльність, можна розглядати як електорально-професійні, оскільки вони будуються здебільшого на штаті політичних менеджерів, що постійно діє, з чітким розподілом функцій [7].

У політичній системі України початку XXI ст. має місце тип «всеосяжних» (всеохоплювальних, універсальних) партій, які характеризуються тим, що вони не мають визначеної ідеології, проводять прагматичну щоденну політику і звертаються до якомога ширших прошарків виборців [18, с. 20–41]. Ці партії прийнято називати ще народними. В Україні їм притаманні такі риси: 1) прагнення сформувати значний прошарок прибічників, які більш-менш стабільно підтримуватимуть свою партію на виборах різного рівня; 2) намагання об'єднати якомога ширші прошарки населення і презентувати різні соціальні групи; 3) ці партії не є ідеологічно «розмитими», вони можуть тяжіти до правих чи лівих, акцентувати на тих чи інших пунктах своєї програми та діяльності [10, с. 17]. 3-поміж національно-демократичних партій в період із 2005 до 2009 рр. «всеосяжною» прагнула стати партія НСНУ. Однак усі її спроби трансформуватися у «всеосяжну» партію були зведені нанівець через цілу низку причин. По-перше, не сприяла цьому постійна тактика передвиборного блокування. По-друге, ідеологія «всеосяжної» партії має бути максимально наближена до найпоширеніших у суспільстві цінностей, щоб здобути максимальну електоральну підтримку. Натомість НСНУ, всупереч тому, що в українському суспільстві переважають егалітаристські та патерналістські ціннісні орієнтири, які породжують соціальний популізм і корпоративізм, виразно утверджував консервативні цінності, чим зменшив свою електоральну привабливість. По-третє, Народний Союз «Нашу Україну» переслідував активний конкурент із розмитою ідеологією та сильною лідерською

компонентою – БЮТ, який також прагнув трансформуватися у «всеосяжну» партію та монополізувати політичне поле. По-четверте, до цього призвела поразка лідера партії Віктора Ющенка на президентських виборах 2009–2010 рр., що зменшило вагу її представників на посадах у системі виконавчої влади [6, с. 51, 67, 69]. Окрім «НУ», на статусі народних наголошували ще НРУ й УНП, особливо остання у 2005–2006 рр. Для його підкріплення ці політичні сили активно намагалися і намагаються зараз налагодити якомога тісніші зв'язки з Європейською народною партією – об'єднанням правоцентристських партій країн Європи. На даний час «НУ» та НРУ змогли здобути статус спостерігача при ЄНП.

Деякі партії національно-демократичного спектра як, наприклад, Народний Рух України за єдність, підпадають під визначення партії-спойлера. Принаймні НРУ (є) створювався як партія-спойлер і діяв як партія-підстава під час виборчих кампаній 2002 та 2004 рр. Таку роль на парламентських виборах 2012 р. фактично відігравали «НУ», УНП, КУН.

На сучасному етапі національно-демократичні партії є опозиційними партіями. До речі, за всю історію двадцятирічної української державності вони переважно перебували в політичній опозиції. Відрізнялися на різних етапах лише стратегії, які обиралися ними для досягнення своїх цілей. М'яку стратегію відходу або малих справ націонал-демократи обрали в 1991–1994 рр., коли вони, інкорпоруючись у владу, водночас залишали за собою право критикувати її [12, с. 186]. Пізніше вони більше вдавалися до стратегії протесту, тобто масової мобілізації громадян.

Президентські вибори 2009–2010 рр., місцева електоральна кампанія 2010 р. та парламентські вибори 2012 р. зумовили подальшу трансформацію партійної системи в Україні та фактично започаткували новий етап в її розвитку. Зазначимо, що партійна система – це сукупність усіх політичних партій, які реально змагаються за владу та беруть участь в її реалізації [11, с. 2]. Поняття «партійна система» слід відрізнити від терміну «багатопартійність», яку розуміють як сукупність усіх зареєстрованих політичних партій незалежно від їх реальної політичної значимості [11, с. 2]. На наш погляд, показником приналежності політичної партії до партійної системи є, передусім, її парламентський статус. Нині ним можуть похвалитися з-поміж національно-демократичних партій лише ЄПУ, «За Україну!», НРУ, ПРП. Правда, представники цих політичних сил потрапили до Верховної Ради України не самостійно, а переважно як позапартійні кандидати від ВО «Батьківщина».

Останні парламентські вибори 2012 р. засвідчили занепад національно-демократичних партій, адже зараз жодна із них не проявляє позитивної динаміки. У зв'язку з цим вони остаточно можуть перетворитися на малі неістотні партії, й навіть ефемерні. За класифікацією П. Маїра малими є партії, які отримують від 1 до 15 % голосів виборців, а інші – ефемерними або мікропартіями (до 1 %) та великими (більше 15 %) [19, с. 43]. Неістотні партії – це партії з низьким рівнем репрезентативності, які не є важливими для функціонування партійної системи [15, с. 250–251].

У кращому випадку за правоцентристами залишиться статус регіональних партій. Але й у тих областях (Волинська, Івано-Франківська, Київська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька), де національні демократи ще зберігають певний вплив, про що свідчать результати місцевих виборів 2010 р., набуває все більшої популярності крайньоправа партія ВО «Свобода», яка вживає багатьох заходів, щоб перетягнути на свій бік спрямований на національну демократію електорат. Підтвердженням вище описаних тенденцій слугує й те, що під час останніх чотирьох парламентських електоральних кампаній жодна партія правого центру не продемонструвала здатності самостійно долати виборчий поріг.

З іншого боку, опитування, проведене соціологічною службою Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова з 19 до 29 червня 2008 р., показує, що 25,4 % громадян України позитивно ставляться до національно-демократичної ідеологічної течії [14]. Проте на даний час немає політичних сил, які стали б яскравими виразниками цієї ідеології.

У даних умовах, на нашу думку, тільки потужна національно-демократична партія, яка покаже себе єдиною командою, що має популярного лідера, програму з яскравою системоутворюючою ідеєю, розвинену і реальну організаційну структуру, належне фінансове забезпечення, що може гармонізувати інтереси різних соціальних груп, формувати цілі розвитку суспільства, ефективно реалізовувати владу, – здатна згуртувати навколо себе зорієнтований на національно-демократичну ідеологію електорат та посісти належне місце в партійній, а отже, і в політичній системі України. «Для повноцінного та успішного функціонування політичних партій, – як зауважував Т. Стецьків, – необхідні три умови: ідеологія, кадри, фінанси» [1]. Тому, як стверджує В. Бортніков, «політичне майбутнє матимуть ті партії, які виражатимуть суспільні прагнення певних соціальних верств, володітимуть розвинутими регіональними й організаційними структурами з відповідним фінансовим забезпеченням» [2, с. 297].

На даний час національно-демократичні партії є здебільшого правоцентристськими, структурованими, електорально-професійними, опозиційними, легальними, тобто, що діють у межах чинного законодавства, однак із нелегалізованими всіма первинними осередками. Найголовнішими проблемами в їхній діяльності є брак внутрішньопартійної демократії, непрозорість фінансування, фіктивність організаційних структур. Виокремлюються такі особливості ідеологічного позиціонування партій правого центру: демократичний (поміркований) націоналізм як ідейна основа; унітарна національна держава; відстоювання ринкових засад; пріоритетний розвиток української мови та культури; опора на християнські цінності; зовнішньополітична орієнтація на європейські та євроатлантичні структури. Їх можна класифікувати на партії сильної та слабкої ідеологічної артикуляції, консервативне й ліберальне крило. За роллю, яку відігравали партії національно-демократичного спрямування в політичній системі незалежної України, можна простежити відповідно по два періоди їх піднесення (1991–2000 рр.; 2005–2010 рр.) і кризи (2000–2004 рр.; з 2010 р.). Саме кризовий стан, в якому нині перебуває українська національна демократія, може остаточно перетворити фактично всі правоцентристські партії в малі неістотні й навіть ефемерні об'єднання громадян.

1. Бондаренко К. Права в Україні: запекла боротьба за маргінес [Електронний ресурс] / К. Бондаренко // Незалежний культурологічний часопис «І». — 2000. — Число 16. — Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n16texts/bondar2.htm>.

2. Бортніков В. Політична участь і демократія: українські реалії : монографія / В. І. Бортніков. — Луцьк : РВВ «Вежа», 2007. — 524 с.

3. Дикань К. Демократія і партії. Цілі і засіб [Електронний ресурс] / К. Дикань. — Режим доступу : http://mrkiev.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=293:2012-04-09-19-28-25&catid=1:new.

4. Єдиний реєстр громадських формувань [Електронний ресурс] : Дата оновлення інформації 06.02.2013 р. / Офіційний сайт Міністерства юстиції України ; Державна реєстраційна служба України. — Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/parties> ; <http://www.drsu.gov.ua/party>.

5. Кармазіна М. Чи є партії агентами демократії / М. Кармазіна // Дзеркало тижня. — 2012. — 14–20 січня (№ 1). — С. 4.

Українська багатопартійність: становлення і розвиток // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. — 2012. — Вип. 3. — С. 4–87.

6. Конончук С. Партійна система України: ідеологічний вимір / С. Конончук, О. Ярош ; Український незалежний центр політичних досліджень. — К. : Агенство «Україна», 2010. — 76 с.

7. Лебедюк В. Політичні партії в Україні: Визначення організаційного типу [Електронний ресурс] / В. Лебедюк // Демократичне врядування. Науковий вісник. — 2009. — № 4. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/-DeVr/2009_4/fail/Lebedjuk.pdf.

8. Народний Рух України. Рішення керівних органів Народного Руху України (ухвали, заяви, звернення). Січень – грудень 2008 року / Упорядник І. Шевченко. — К. : Народний Рух України, 2009. — 150 с.

9. Основи демократії : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за заг. ред. А. Ф. Колодій. — Львів : Астролябія, 2009. — 832 с.

10. Павленко І. Ідеологічні трансформації провідних політичних партій України / І. А. Павленко // Стратегічні пріоритети. — 2008. — № 1 (6). — С. 13–19.

11. Партійна система України: особливості становлення, проблеми функціонування, тенденції еволюції (Доповідь Центру Разумкова) // Національна безпека і оборона. — 2010. — № 5. — С. 2–33.

12. Ротар Н. Політична участь громадян України у системних трансформаціях перехідного періоду : монографія / Н. Ю. Ротар. — Чернівці : Рута, 2007. — 472 с.

13. Сіра С. Україна партійна. Політико-географічний вимір / С. Сіра. — К. : Світ успіху, 2004. — 136 с.

14. У політичному спектрі вирізняються окремі, більш або менш самостійні течії. Як Ви ставитеся до наведених ідеологічних течій [Електронний ресурс] : Соціологічне опитування Центру Разумкова, проведене 20–29 листопада 2008 року. — Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/journal.php/poll.php?-lng=UKR&poll_id=338.

15. Шведа Ю. Партії та вибори : енциклопедичний словник / Ю. Р. Шведа. — Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. — 750 с.

16. Шведа Ю. Політичні партії : енциклопедичний словник / Ю. Шведа. — Львів : Астролябія, 2004. — 500 с.

17. Grundwissen Politik / Redaktion und Gesamtkonzeption : Ludwig Watzal. — Bonn : Bundeszentrale für politische Bildung, 1993. — S. 47–88.

18. Kirchheimer O. Der Wandel des westeuropäischen Parteiensystems / O. Kirchheimer // Politische Vierteljahresschrift. — 1965. — № 6. — S. 20–41.

19. Mair P. The Electoral Universe of Small Parties in Postwar Western Europe / P. Mair // Small Parties in Western Europe. Comparative and National Perspectives. — London : Sage, 1991. — P. 42–70.

20. Panebianco A. Political Parties: Organization and Power / A. Panebianco. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1978. — 318 p.

Features of the contemporary state of national-democratic parties in the political system of Ukraine are analyzed.

Keywords: national-democratic parties, political system, party system.

Выясняются особенности современного положения национально-демократических партий в политической системе Украины.

Ключевые слова: национально-демократические партии, политическая система, партийная система.

УДК 323.21
ББК 66.3(4УКР)

Василь Марчук,
Андрій Матійчик

ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

У статті визначено чинники інституціоналізації громадянського суспільства в Україні, які відображають соціокультурні, соціально-політичні та політико-культурні аспекти процесу. Серед них акцентовано увагу на консолідації суспільства, соціальному діалозі, політичній комунікації, соціально-політичній ідентифікованості тощо.

Ключові слова: громадянське суспільство, соціальне партнерство, соціальний діалог, громадська думка, національна ідея, політична комунікація, політичний інститут.

Трансформація суспільно-політичних відносин та набуття ними демократичних ознак відбувається у контексті формування та інституціоналізації громадянського суспільства. Внаслідок зростання ролі громадянина та громади як політичних акторів

можемо стверджувати як про спорідненість, так і про зрощення двох вищезгаданих процесів. Розвиток громадянського суспільства в Україні на сучасному етапі зумовлюється як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Специфіку ж вітчизняної моделі модернізації суспільної структури визначають, передусім, політико-культурні фактори. Саме вони враховують й індивідуальне сприйняття політичної дійсності, і можливості участі та впливу на владно-державні компоненти політичної системи суспільства.

Таким чином, метою наукового дослідження є виявлення чинників політико-культурного впливу на процес інституціоналізації громадянського суспільства в сучасній Україні та якісних характеристик, що визначають ефективність цього впливу.

Конструкт «громадянське суспільство» достатньо добре досліджений в науці. Класичні роботи належать авторству К. Боулдінга, Дж. Коена, Л. Козера, С. Ліпсета, Н. Таркова, Д. Уоткінса та ін. Аналіз дослідження сучасних тенденцій громадянського суспільства міститься у працях Л. Алексєєвої, К. Гаджієва, В. Нерсисянца, В. Нікітіна, Н. Мотрошилової, Т. Ойзермана, Ю. Різника, В. Хороса, О. Яницького та ін.

Серед праць українських учених, які досліджують питання сутності та функціонування громадянського суспільства, доцільно відзначити роботи В. Андрущенка, В. Бакуменка, В. Горбатенка, І. Грицяка, Г. Зеленько, А. Карася, Ю. Ковбасюка, А. Колодій, І. Кресіної, А. Пахарєва, М. Пірен, В. Ребкала, В. Рижих, Ю. Римаренка, Ф. Рудича, С. Телешуна, В. Шинкарука, Г. Щедрової та ін. Визначення впливу інституціональних чинників на формування громадянського суспільства у контексті сучасних державно-управлінських процесів частково лягло в основу наукових пошуків Л. Балущкої, О. Дегтяр, М. Кармазіної, Ф. Медведя, А. Медвідь, М. Михальченка, О. Петроє, О. Ямельницького.

Громадянське суспільство на етапі інституціоналізації завжди знаходиться у площині взаємодії багатьох суспільно-політичних інститутів і залежить від ряду чинників, які мають різне походження. Специфіка побудови українського громадянського суспільства полягає у поєднанні європейської традиції та національного контексту. Таким чином, можна визначити зовнішні та внутрішні чинники інституціоналізації громадянського суспільства. Якщо перші корегують загальну його модель, то другі – формують специфічні риси, притаманні виключно цьому громадянському суспільству.

Політико-культурні характеристики громадянського суспільства є одними з основних внутрішніх чинників його інституціоналізації. Зважаючи на розгалужену структуру громадянського суспільства, доцільно диференціювати фактори культурно-політичного впливу на якісну трансформацію українського суспільства. Безумовно, важливо врахувати усі три взаємопов'язані складові зазначених чинників – соціально-політичну, соціокультурну, культурно-політичну.

Якісна динаміка внутрішніх змін суспільства неможлива без консолідації різних соціальних груп, верств, прошарків. Вона зумовлюється наявністю певних рис. По-перше, це соціальне партнерство як стратегія і практика цивільного мирного, неконфронтаційного співіснування та спосіб урегулювання соціальних відносин різних груп інтересів і держави, в основі якого лежить соціальний діалог [11, с. 183].

Власне, конструктивний соціальний діалог – це ще один чинник внутрішньої інституціоналізації громадянського суспільства. Як визначає О. Петроє, життєво важливим питанням, що стоїть перед громадянськими суспільствами і урядами сучасних демократій, є розвиток представницької демократії, стрижнем якої є соціальний діалог [12, с. 64]. З іншого ж боку, рівень зрілості громадянського суспільства зумовлює ступінь функціональності суспільного договору як такого. Змістовно ж інтерпретує сутність соціального діалогу Закон України «Про соціальний

діалог в Україні», де останній сформульовано як процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин [5].

Досить показово стан партнерських відносин в українському суспільстві простежується на прикладі функціонування профспілок. Їхня кількісна характеристика красномовно представлена відповідними організаціями у сфері усіх видів і напрямків промислових, виробничих, професійних, галузевих відносин. Якісну ж складову демонструють дані соціологічного дослідження Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова «Чи довіряєте Ви профспілкам?» [15]. Відповідно до моніторингу думок респондентів, середньостатистично повністю довіряють інституту профспілок 6,3 % опитаних, повністю не довіряють 25,7 %, не мають чіткого уявлення про дієвість профспілок 22,8 % респондентів. Інші ж 45,2 % ситуативно схиляються до хитких відповідей «скоріше довіряю» чи «скоріше не довіряю». Динаміка зміни громадської думки демонструє зниження довіри найманих працівників до профспілок та їхньої ролі як соціальних партнерів. Якісна трансформація інституту профспілок, яка б врахувала потенціал самоорганізації населення та системних можливостей сторони роботодавця та державної верхівки тієї чи іншої галузі, могла б позитивно вплинути на ступінь довіри населення та мотивувала б працівників у бік активної громадянської позиції та ініціативи.

Третім важливим чинником інституціоналізації громадянського суспільства є стабілізація соціальної стратифікації через розвиток «середнього класу» та активізацію людського потенціалу. Український дослідник М. Михальченко наголошує, що основою даного процесу є практичне втілення елементів раціональної влади та політичної бюрократії, зростання здатності політичної системи адаптуватися до нових соціальних зразків, подолання відчуження населення від політичного життя й забезпечення його групової й індивідуальної участі у ньому, постійне вдосконалення нормативної та ціннісної систем суспільства [10, с. 237-245].

Ще один інституційний фактор розбудови громадянського суспільства виокремив Ф. Медвідь, а саме – створення диференційованої політичної структури з високою спеціалізацією ролей та інститутів [9]. Не менш важливого значення у цьому контексті набуває такий чинник, як участь неурядових громадських організацій у процесі ухвалення політичних рішень. Серед усіх форм участі неурядових організацій у провадженні державної політики свою ефективність підтвердили такі:

- вплив неурядових аналітичних центрів на розробку та прийняття владних рішень;
- участь у забезпеченні демократичного, прозорого та чесного характеру виборів у органи державної влади всіх рівнів та місцевого самоврядування;
- участь у роботі громадських рад і колегій створених при центральних органах влади;
- виконання функції громадського контролю [17].

Враховуючи кількість легалізованих неурядових громадських формувань, яких Міністерством юстиції України зареєстровано понад 50 тисяч [13], варто розширювати можливості їхньої ефективної участі на формування, прийняття та реалізацію політико-управлінських рішень. Безумовно, це вплине на трансформацію кількісних показників у якісні.

У контексті дослідження соціокультурних чинників впливу на процес інституціоналізації громадянського суспільства вважаємо доцільним наголосити на пріоритетності таких:

- розвиток громадської думки;
- формування і репрезентація національної ідеї;
- посилення соціально-політичної ідентифікованості населення.

У контексті досліджуваної проблеми громадську думку варто розглядати як соціальний інститут, а не як оціночну складову суспільної свідомості. Реалізація провідних функцій громадської думки, таких як адаптація через соціалізацію та виховання, регуляція різнорівневих відносин, контроль, захист, директивний вплив на владу, продукують внутрішній поштовх суспільства до якісного оновлення, підсумковим етапом якого є послідовна інституціоналізація громадянського суспільства.

На сьогодні громадська думка вийшла далеко за межі наукової категорії. Це предмет досліджень соціологічних агенцій усіх рівнів – від міжнародного, національного до локального. Натомість, даючи оцінку моніторингу громадської думки в Україні, дослідниця Л. Балущка зазначає, що лише порівняно невелика кількість українських центрів опитування суспільного моніторингу сприймаються як незалежні та такі, що не працюють на замовлення, а відображають реальні картини громадської позиції з тієї чи іншої проблематики [1, с. 203]. У галузі соціологічних досліджень широкий спектр моніторингу громадської думки забезпечують такі установи загальнонаціонального значення, як «Український центр економічних і політичних досліджень ім. Олександра Разумкова», «Інститут соціології НАНУ», «СОЦІС, Центр соціальних та політичних досліджень», «Український інститут соціальних досліджень», Research & Branding Group, Всеукраїнська соціологічна служба, Фонд «Демократичні ініціативи» тощо. На місцевому рівні – регіональні центри політичних досліджень (ЦПД), що працюють при відповідних університетах, приміром, у Львові, Тернополі, Донецьку, Дніпропетровську, Івано-Франківську. Варто також назвати професійні регіональні соціологічні структури, такі як: Центр «Соціоінформ» (Львів), Центр «Соціополіс», Центр «Соціомаркет» (Дніпропетровськ), «Українське демократичне коло», Служба «Український барометр» (Київ) та інші [1, с. 203].

Проблема формування і формулювання національної ідеї була й залишається питанням більш наукової, аніж емпіричної площини. На думку І. Ільїна, вік національної ідеї – це вік самої нації [6, с. 283]. Зазвичай національна ідея постійно оновлюється, що зумовлюється тими чи іншими історичними обставинами. Несформованість національної ідеї тотожна частковій інституціоналізації українського громадянського суспільства. Відсутність цілісної стратегії розвитку держави через розпорошеність і неоднорідність політичної еліти не дає можливість створити сталий концепт національної ідеї, який був би здатен консолідувати націю, народ, активне суспільство. З огляду на це, мета модернізації суспільно-політичних відносин з подальшим формуванням повноцінного громадянського суспільства може претендувати на частину загальнодержавної національної ідеї України. Саме критерію здатності консолідувати суспільство повинна відповідати ідея національної єдності.

Професор соціології Нью-Йоркського університету К. Келгон наголошує, що основу національної ідеї становить набір понять і визначальних рис, цінностей, за допомогою яких нації знаходять шлях до єдності [3]. Такими ціннісними поняттями є ідея неподільності нації, ототожнення населення з нацією, безпосереднє ототожнення індивіда з нацією тощо.

Власне соціально-політична, національна ідентифікованість для сучасної України є досить необхідною умовою для соціальної консолідації та політичної

стабільності як такої. Ю. Габермас з цього приводу зазначає, що усвідомлення національної належності виникає з визначення динаміки, яка тільки тоді здатна охопити населення, коли останнє вже відірване від своїх прошарково-соціальних зв'язків процесами економічної та суспільної модернізації, коли воно як наслідок модернізоване [2, с. 213]. Натомість, модерна наука проголосила прихід постнаціональної епохи. Так, норвезький антрополог Т. Г. Еріксен трактує націю як «продукт епохи націоналізму», що виникає тоді, коли група впливових людей вирішує, що саме так має бути, і в більшості випадків нація постає як явище, породжене міською елітою [19, с. 105]. Українська дійсність спричинила інше ставлення до нації, вкладаючи у це поняття елементи об'єднавчого фактору. Він обумовлює й актуалізацію якісного патріотичного виховання через ідентифікацію громадянина як частини громадянського суспільства у державі, а особи – як частини консолідованої групи з нацією.

Останній, але найбільш сутнісний аспект у визначенні чинників розбудови громадянського суспільства, втілений у культурно-політичній складовій. Сучасна політична наука досить вичерпно дослідила такі аспекти політичної культури, як політичні цінності, ідеали, стереотипи, орієнтації. Однак у розрізі вітчизняних подій протягом 2013-2016 рр., коли швидкість поширення інформації прямо впливала на формування суспільних настроїв та переконань, набуває актуальності інформаційно-комунікативна складова процесу інституціоналізації громадянського суспільства.

Консолідоване громадянське суспільство може паритетно взаємодіяти з державою через процес політичної комунікації. Головною умовою для неї має стати забезпечення у суспільстві ідеологічного плюралізму. Для ефективної політичної комунікації суспільство має набути таких характеристик, як внутрішня злагодженість, толерантність, взаємоповага. Безпосередній моніторинг громадської думки виявив такий набір наявних в Україні форм політичної комунікації:

- «громадські приймальні»;
- зустрічі з виборцями;
- листування з виборцями, поширення листівок, вітання;
- інформування у ЗМІ;
- розвиток соціальних мереж;
- проведення громадських слухань;
- розвиток співпраці з НУО, експертами;
- використання піар-заходів (фестивалі);
- «місцевий референдум», якій практично не застосовується як форма вирішення питань громади [16].

Питання інформаційної прозорості передусім передбачає можливість мати доступ до альтернативних джерел інформації. Інформаційна прозорість влади – це один із провідних чинників, що впливає на сприйняття влади суспільством. Українська дослідниця М. Кармазіна зауважує, що попри існування значної кількості каналів надходження інформації від населення до влади й у зворотному напрямі і форм спілкування громадян із владою, можна стверджувати, що ступінь інформованості суспільства про українську владу є вкрай низьким, як і ступінь розуміння рішень влади [7]. Інституціоналізація громадянського суспільства не може бути цілісним і доконаним процесом, маючи дефіцит каналів обміну, отримання й передачі інформації з владними інститутами в обох напрямках.

Очевидно, що частково може вплинути на процес формування громадянського суспільства створення розгалуженої мережі незалежних і неупереджених засобів масової інформації. Останні у сучасних умовах вже трансформувалися у соціальні інститути громадянського суспільства, хоча й не виконують свої функції у повній мірі.

Реалізуючи ж право на свободу слова, ЗМІ можуть самостійно виявляти негативні явища й факти діяльності державних та інших формувань, давати оцінку подіям внутрішнього та міжнародного життя. А новий формат мас-медіа у вигляді блогосфери дозволив створити своєрідну трибуну громадської думки, стати джерелом відображення настроїв мас, а отже, і показником результативності заходів, до яких вдається держава. Із розвитком інтернет-технологій платформою для обміну інформацією та суспільних запитів стали соціальні мережі. У той же час ще Е. Сміт у роботі «Національна ідентичність», ілюструючи вплив інформаційних мереж на локальні суспільства (держави), зазначає, що «створеним інформаційним мережам годі вміститися навіть у найбільшому з національних утворень; водночас вони стають матеріальною основою злиття національних культур у регіональні і навіть формування глобальної культури» [14, с. 161]. Це визначає ризики, з якими стикаються національні громадянські суспільства по всьому світові.

Отже, сьогодні громадянське суспільство являє собою інституціоналізований самоорганізований феномен, суспільство вільних, рівноправних, політично свідомих громадян та їхніх спільнот. Останні є відносно незалежними від держави, але взаємодіють з нею у межах права. Як носій суверенітету, розвинене громадянське суспільство здатне справляти солідарний вплив на формування та реалізацію державно-політичних рішень щодо дотримання прав і свобод людини та громадянина, забезпечення гарантій їхнього вільного розвитку, самовизначення і самореалізації. Натомість суспільство не здатне трансформуватися й досягти стану громадянського без впливу певних чинників.

Враховуючи перебіг становлення громадянського суспільства, можемо констатувати, що модернізація українського суспільства відбувається на основі синтезу національної спадщини та відповідних інновацій світового розвитку. Період же 2013-2016 років довів, що ступінь самоорганізації українського суспільства значно вищий за рівень консолідованості політичної еліти. Події другого Майдану у 2013-2014 роках, що отримав назву Революції Гідності, ознаменував хоч і різкий, але якісний етап оновлення суспільства.

Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» у 2014 р. провів експертне опитування представників 73 громадських організацій на тему «Майдан і громадянське суспільство». За результатами моніторингу, близько 35 % опитаних вважають, що завдяки Майдану громадянське суспільство в Україні вже зробило значні кроки у своєму розвитку. 73 % зазначили, що Майдан потужно вплинув на громадянську активність людей; 70 % – що було вироблено навички та технології самоорганізації; 66 % – що Майдан примножив «соціальний капітал». Натомість 59 % респондентів зауважили, що Майдан виявив відсутність технологій взаємодії громадянського суспільства з політичним середовищем. Для 49 % опитаних після подій Майдану стало очевидним, що в Україні відсутні стабільні структурні зв'язки між організаціями, а в країні немає перспективних програм трансформації суспільства [8].

У науковому дослідженні був визначений комплекс факторів політико-культурного впливу на процес інституціоналізації громадянського суспільства. З метою визначення провідних аспектів означеної проблеми застосовано диференційований підхід до чинників переважно неполітичного впливу, серед яких соціально-політичні, культурно-політичні та соціокультурні. Саме аналіз постійно взаємодіючих факторів дозволив дійти висновку, що головною потребою українського громадянського суспільства, яке й досі перебуває на етапі становлення, є загальна консолідація громадян. На думку автора, забезпечити означену консолідацію можуть такі чинники, як соціальне партнерство, сформована національна ідея, розвиток соціального діалогу, стала соціальна стратифікація, політична комунікація, соціально-політична та

національна ідентифікованість населення. Враховуючи останні зміни у суспільстві, варто використати набутий досвід самоорганізації громадян й доповнити його інституційним змістом через послідовне унормування суспільно-політичних відносин.

1. Балуцька Л. Громадська думка як складова процесу інституціалізації демократії в сучасній Україні / Л. Балуцька // Вісник Львівського університету: Сер. : філософсько-політологічні студії. — 2012. — Вип. 2. — С. 198–204.
2. Габермас Ю. Гражданство и национальная идентичность / Ю. Габермас // Демократия. Разум. Нравственность. Московские лекции и интервью. — М. : Ками, 1995. — 245 с.
3. Голембіовська А. Єдність нації – національна ідея [Електронний ресурс] / А. Голембіовська. — Режим доступу : http://www.ya.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1242:2012-04-12-09-11-45&catid=40:2010-08-29-07-09-53&Itemid=128.
4. Дегтяр О. А. Інституціональні чинники формування громадянського суспільства / О. А. Дегтяр // Інвестиції : практика та досвід. — 2013. — № 21. — С. 126–129.
5. Закон України «Про соціальний діалог в Україні» № 2862-VI від 23 грудня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України — 2011. — № 28. — ст. 255.
6. Ильин И. Путь к очевидности / И. Ильин. — М. : Республика, 2001. — 432 с.
7. Кармазіна М. Інформаційна прозорість влади : українська ситуація [Електронний ресурс] / М. Кармазіна // Наукові записки Інституту політичних та етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України. — № 4 (60). — 2013. — Режим доступу : http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_60/karmazina_informatsiina.pdf.
8. Майдан і громадянське суспільство – опитування експертів [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва». — Режим доступу : <http://www.dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/maidan-i-gromadjanske-suspilstvo---opituvannya-ekspertiv.htm>.
9. Медвідь Ф. Інституалізація громадянського суспільства в Україні в умовах політичної модернізації / А. Медвідь, Ф. Медвідь // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. — 2011. — № 6 (56). — С. 175–186.
10. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність : запасний гравець Європи / М. І. Михальченко. — Дрогобич : ВФ «Відродження», 2004. — 488 с.
11. Пашенко І. Н. Економіка праці та соціально-трудові відносини / І. Н. Пашенко. — Львів : Магнолія, 2009. — 260 с.
12. Петроє О. М. Соціальний діалог як інститут державного управління : [навч.-метод. матеріали] / О. М. Петроє ; [упоряд. В. В. Святненко]. — К. : НАДУ, 2013. — 84 с.
13. Семьоркіна О. М. Характеристика громадських формувань як інститутів громадянського суспільства [Електронний ресурс] / О. М. Семьоркіна // Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України. — Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/33565>.
14. Сміт Д. Е. Національна ідентичність / Е. Д. Сміт. — К. : Основи, 1994. — 224 с.
15. Соціологічне опитування «Чи довіряєте Ви профспілкам?» [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова // Режим доступу: http://www.gazumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=84.
16. Тищенко Ю. Аналітичний звіт за результатами фокус-групового дослідження «Стан політичної комунікації в регіонах України», вересень 2013 р. [Електронний ресурс] / Ю. Тищенко // Офіційний веб-сайт УНІЦПД. — Режим доступу : [http://www.ucipr.kiev.ua/userfiles/fg_report_communication_party2013\(1\).](http://www.ucipr.kiev.ua/userfiles/fg_report_communication_party2013(1).)
17. Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні : посібник. — К. : Ленвіт, 2012. — 64 с.
18. Ямельницький О. Політико-культурні чинники мобілізації до політичної участі / Олег Ямельницький // Українська національна ідея : реалії та перспективи розвитку. — 2014. — № 26. — С. 87–93.
19. Eriksen Th. H. Ethnicity and Nationalism. Anthropologikal Perspektives / Th. H. Eriksen. — London, 1993. — 256 p.

In the article the factors of institutionalization of civil society in Ukraine, which reflect the socio-cultural, socio-political, political and cultural aspects of the process, are defined. Among them attention is focused on the consolidation of society, social dialogue, political communication, social and political identification etc.

Key words: civil society, social partnership, social dialogue, public opinion, national idea, political communication, political institution.

В статье определены факторы институционализации гражданского общества в Украине, которые отражают социокультурные, социально-политические и политико-культурные аспекты процесса. Среди них акцентировано внимание на консолидации общества, социальном диалоге, политической коммуникации, социально-политической идентифицированности тому подобное.

Ключевые слова: гражданское общество, социальное партнерство, социальный диалог, общественное мнение, национальная идея, политическая коммуникация, политический институт.

УДКК 32: 37.9
ББК 66.011.1

Наталія Шотурма

ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Розглянуто проблеми комунікації громадян з органами місцевого самоврядування через доступ до публічної інформації, що свідчить про недостатню організацію роботи щодо його забезпечення, а також порушує вимоги законодавства та перешкоджає в її отриманні запитувачами.

Ключові слова: публічна інформація, органи місцевого самоврядування, громадськість, комунікація, прозорість, відкритість.

В умовах запровадження процесів децентралізації та конституційної реформи діяльність органів місцевого самоврядування значно залежить від прозорості й відкритості влади, можливостей вільного доступу до інформації. Значення інформаційної відкритості в місцевому управлінні визнається ступенем довіри між громадянами та органами державної влади, а також розвитком принципів участі громадськості, що є одним з основних аспектів належного урядування. Комунікація – це двостороннє спілкування влади з громадянами посередництвом різних комунікативних каналів та інструментів.

Утвердження та забезпечення права на інформацію є прямим обов'язком держави та її органів відповідно до ст.3 Конституції України [5]. Визнання та встановлення гарантій права на інформацію в державі відображають рівень дотримання нею вимог міжнародних принципів та стандартів прав людини, розвитку й утвердження демократичних і правових цінностей.

Варто зазначити, що однією із передумов сталого демократичного розвитку суспільства є інформаційна відкритість. Саме відкритість влади, її спроможність і готовність до діалогу з різними суспільними силами здебільшого визначають внутрішньополітичну ситуацію й загалом впливають на процеси соціально-економічного розвитку регіонів.

Закладені підвалини регулювання інформаційних відносин декларують запровадження в органах місцевого самоврядування базових компонентів європейської моделі відкритості та прозорості інформації, підвищення її якості й доступності для надання можливості людині, громадянину, інститутам громадського суспільства брати участь у місцевих справах, доступу до суспільно важливої інформації, що сприяє захисту прав людини.

Засадничий принцип прозорості передбачає, що органи місцевого самоврядування й управління надають громадянам повну інформацію про свою діяльність і важливі для суспільства питання, якими займається місцева влада. Загальнодоступними мають бути: головні документи, які регулюють діяльність місцевої влади (закони, статут, положення, бюджет, тощо); інформація про заплановані засідання ради, комісій, інших робочих засідань; графік роботи посадовців і органів

влади; інформація про тендери та їх результати. По-друге, цей принцип визначає форму подання інформації: інформація про важливі для суспільства питання має надаватися громадянам у доступній формі, щоб вони могли висловити свою думку. І по-третє, процес прийняття рішень органами місцевого самоврядування має бути задокументованим – фіксувати протоколами позиції кожного депутата щодо конкретних рішень [2, с. 27].

Слід урахувати, що на органи державної та місцевої влади, як і на інші організації, розповсюджується дія закону інформованості-впорядкованості: чим більшою за обсягом і кращою за якістю інформацією про внутрішнє і зовнішнє середовище володіє організація, тим більшою є ймовірність її стійкого функціонування (самозбереження). У цьому контексті особливої актуальності набуває інформаційне забезпечення органів публічної влади. Його можна розглядати і як процес забезпечення інформацією, і як сукупність форм документів, нормативної бази та реалізованих рішень щодо обсягів, розміщення та форм існування інформації, яка використовується в інформаційній системі в процесі її функціонування [1].

Сьогодні в процесі інформаційного забезпечення продовжують широко використовуватись традиційні джерела інтелектуальної інформації: правової (Конституція України, інші законодавчі та підзаконні нормативні правові акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань), соціологічної (документовані або публічно оголошені відомості, у яких відображено результати соціологічних опитувань, спостережень та інших соціологічних досліджень), документованої інформації про особу (видані на її ім'я документи, а також відомості про особу, зібрані державними органами влади та органами місцевого самоврядування в межах своїх повноважень), інформації довідниково-енциклопедичного характеру (енциклопедії, словники, довідники, рекламні повідомлення та оголошення, путівки, картографічні матеріали тощо, а також довідки, що даються уповноваженими на те державними органами й органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, організаціями, їх службовими особами та автоматизованими інформаційними системами) тощо [3].

З метою якісної обробки чи надання інформації перераховані джерела потребують інтеграції. Відповідно, об'єднана інформаційна система має забезпечити ефективну роботу органів влади завдяки вдосконаленню їх інформаційно-аналітичних систем та використанню компонентів, що реалізують інтеграцію їх діяльності, а саме: система електронного документообігу, інтегрована система управління інформаційними ресурсами, система управління розподіленими технологіями аналітичних обчислень тощо.

Основними гарантіями права на інформацію забезпечуються: створенням можливостей для вільного доступу до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів, інших інформаційних банків, баз даних, інформаційних ресурсів; обов'язком суб'єктів владних повноважень інформувати громадськість і засоби масової інформації про свою діяльність і прийняті рішення; здійсненням державного й громадського контролю за додержанням законодавства про інформацію; встановленням відповідальності за порушення законодавства про інформацію [7, с. 12].

Україна зацікавлена у виході на європейський інформаційно-комунікаційний простір, тому у січні 2011 року був прийнятий Закон України «Про доступ до публічної інформації» [8], який власне дієво імплементує ті засади прозорості та відкритості, які так необхідні молодій державі, а особливо органам місцевого самоврядування. Спробуємо розглянути процедурні аспекти доступу до інформації.

Пасивний аспект доступу (з боку органу влади) – обов’язок органу влади оприлюднювати інформацію про свою діяльність, ухвалені документи та проекти, що готуються, реєстр публічної інформації тощо в один або кілька способів – публікувати в ЗМІ, розміщувати на офіційних веб-сайтах, вивішувати на інформаційних стендах тощо [11, с. 77].

Для порівняння, пасивний спосіб забезпечення громадянам доступу до публічної інформації, по-перше, є захищеним від фальсифікацій і несанкціонованих втручань; по-друге, громадяни знають, які видання є офіційними й де шукати необхідні нормативні акти, ураховуючи також невелику кількість офіційних видань; по-третє, розміщення кількох примірників випусків офіційних друкованих видань дозволяє зробити їх доступними, тобто для громадян такий доступ є безкоштовним; по-четверте, опублікування усуває будь-які суперечки з приводу вступу акта в дію, офіційного тексту актів і, взагалі, дозволяє органу влади буквально виконати свій обов’язок про оприлюднення актів. У випадку відсутності офіційного оприлюднення через опублікування можна говорити про притягнення винних осіб до юридичної відповідальності за бездіяльність; розміщення прийнятих актів на інформаційних стендах [13, с. 117].

Отож доступ та оприлюднення інформації надає громадянам змогу реагувати або у вигляді громадських ініціатив, спрямованих на підтримку, або у формі критики їхньої діяльності. Вважається, що очікуваною реакцією буде більша відданість і відчуття причетності, а далі це зменшення протиставлення «ми – вони». Таким чином, органи влади зможуть перетворити ставлення протесту на позитив залучення.

В Україні оприлюднювати інформацію органи влади мають шляхом публікації проектів та ухвалених рішень в ЗМІ, розміщувати її на офіційних веб-сайтах, вивішувати на інформаційних стендах.

Відповідно до законодавства визначено широке коло розпорядників інформації, до числа яких входять усі суб’єкти владних повноважень; юридичні особи, що фінансуються з бюджетів, особи, якщо вони виконують делеговані повноваження суб’єктів владних повноважень згідно із законом чи договором, включаючи надання освітніх, оздоровчих, соціальних або інших державних послуг, суб’єкти господарювання, які займають домінуюче становище на ринку або наділені спеціальними чи винятковими правами, або є природними монополіями.

Унормовано обов’язок органів державної влади, а також органів місцевого й регіонального самоврядування інформувати про свою діяльність і прийняття рішень; створення в державних органах спеціальних інформаційних служб або систем, що забезпечували б в установленому порядку доступ до інформації. Таким чином, оприлюднення інформації слід здійснювати шляхом публікації проектів та ухвалених рішень у ЗМІ, розміщувати її на офіційних веб-сайтах, вивішувати на інформаційних стендах тощо.

В епоху інформаційних технологій важливим механізмом забезпечення відкритості й прозорості діяльності органів влад є використання інтернету в управлінні. Законодавчо унормовано згідно з указом Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади» обов’язковість ведення органами державної влади та органами місцевого самоврядування веб-сторінок та оперативного розміщення на них офіційної інформації про діяльність відповідних органів, виконання програм, планів, чинних і скасованих нормативно-правових актів, форм і зразків документів, архівної та іншої інформації, а також необхідність завчасного розміщення на таких веб-сторінках проектів нормативно-правових актів з повідомленням про це засобів масової інформації [9].

Загалом вітчизняні дослідники розглядають офіційний веб-сайт органу влади та Інтернет як основний засіб реалізації права громадянина на доступ до публічної інформації. Однак аналіз відкритості й прозорості веб-сайта органів самоврядування необхідно розглядати з двох точок зору, як з боку пропозиції (тобто інформації, яку висвітлюють ОМС), так і з боку попиту (тобто інформаційного запиту населення).

Перший варіант можна відстежити на основі моніторингу громадської організації «Інституту розвитку регіональної преси», який засвідчує рівень інформаційної відкритості влади – 2013 року він склав 49,6 %, 2012 року – 48,3 %, а в 2011 року – 40,6 %, утім, 50,4 % інформації щодо діяльності центральних органів виконавчої влади все ще залишається недоступною для користувачів [10].

Сторону громадськості представляють результати опитування Центру Разумкова – 34 % українських користувачів Інтернету користуються базами даних законодавства, нормативно-правових актів; 29 % – відвідують веб-сайти органів влади та місцевого самоврядування; 27 % – намагаються отримати інформацію про роботу влади на сайтах державних установ та органів. Інформаційними пріоритетами для відвідувачів сайтів органів влади є: 41 % шукали загальну інформацію щодо відповідного органу влади (його структури, положення тощо); 40 % намагалося з'ясувати місце, час та види необхідних документів для отримання адміністративних послуг (дозволів, ліцензій, свідоцтв, посвідчень тощо); 34 % шукали інформацію щодо режиму роботи і/або прийому громадян структурних підрозділів та їх посадовців; 11 % цікавилися проектами рішення відповідних органів; 7,3% – результатами перевірок, моніторингу та аудитів; лише 8 % – державними закупівлями та витрачанням бюджетних коштів. Здебільшого такий сплеск громадянської активності й попит на демократичний контроль за діяльністю влади пов'язаний із подіями Революції гідності [12].

Таким чином, електронні інформаційні ресурси органів місцевого самоврядування (веб-сайти рад) не виконують своїх комунікативних функцій сповна, оскільки часто містять лише інформацію загального характеру, зокрема дані про структуру (апарат), години й подібну декларативну інформацію. Знайти повноцінні звіти щодо виконання державних програм, дотримання або факти порушень законодавства на таких інформаційних ресурсах практично не виявляється можливим, що унеможливлює здійснення контролю за ефективністю діяльності органів місцевого самоврядування.

Активний вид доступу до публічної інформації полягає в обов'язку органу влади надавати відповідь на запит від особи або групи осіб. Важливо виділити проблеми комунікації громадян з органами місцевого самоврядування через надання запитів на публічну інформацію.

Відповідно до ст. 19 Закону України «Про доступ до публічної інформації», запит на інформацію – це прохання особи до розпорядника інформації надати публічну інформацію, що знаходиться у його володінні. Треба зауважити, що це не стосується інформації, яка ще не є створеною і може бути отримана шляхом узагальнення, аналітичної обробки даних. Термін надання відповіді не пізніше п'яти робочих днів. А також розпорядник інформації має можливість використати процедуру продовження строку розгляду запиту на інформацію до 20 робочих днів з повідомленням та обґрунтуванням такої процедури запитувача письмово [8].

Центром Політичних студій та Аналітики було здійснено Моніторинг забезпечення міськими радам доступу до публічної інформації (відповідно до вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації») та виявлено ряд проблем роботи із запитами [6, 14].

1. У розпорядників, які оприлюднили розгорнуту інформацію щодо порядку отримання публічної інформації, в основному, не зазначено про можливість отримати

консультацію під час оформлення інформаційного запиту. Або ж, розпорядники надають консультації про оформлення запитів тільки частково, переважно посилаючи на їх зразки.

2. Деколи згадується про можливість ознайомитися з публічною інформацією в приміщенні розпорядника, а також, не повідомляється у відповідях на запити. У випадку коли обсяг інформації перевищує 10 сторінок запитувачу пропонують оплатити рахунок за копіювання та друк та не повідомляють про інші варіанти в отриманні інформації (самостійно фотографувати, копіювати, , отримати інформацію в електронній формі).

3. Найчастіше відсутня інформація, що можна подавати запити усно і факсом, не вказано в якій формі можна отримати інформацію, відсутні передбачені законом строки отримання інформації.

4. У запитувачів публічної інформації виникають складнощі, передовсім, щоб знайти кабінет, де можна подати запит на інформацію. Підставою для цього є відсутність вказівників, працівники розпорядника не володіють відповідною інформацією і не можуть надати допомогу в пошуку, тому перенаправляють з одного кабінету в другий.

5. Інформація, що розміщена на офіційних веб-сайтах органів місцевого самоврядування, про те, де можна подати запит на інформацію, не відповідає дійсності або вказані інші номери кабінетів.

6. Приміщення розпорядників не обладнані стендами з інформацією про отримання публічної інформації або вона некоректно викладена або переплутана з інформацією про подання звернень громадян.

7. Вчасність надання запитуваної інформації у відповідь на запити є не менш слабким місцем у виконанні норм Закону міськими радами, ніж отримання відповіді як такої. Так, 81 % відповідей на запити було надано у відведений законом 5-ти денний термін.

Наприклад, за результатами моніторингу змісту розділів «Доступ до публічної інформації» або «Публічна інформація», на сайтах міських рад було встановлено, що більшість міських рад (66 %) мають окремо визначену електронну скриньку для отримання запитів, натомість третина (34 %) з них – адресу для надсилення запитів у спеціальному розділі взагалі не вказує. Найбільше міських рад, які не згадують на своїх сайтах про спеціальну скриньку, і ймовірно послуговуються загальними – серед рад звичайних (малих) міст 56 %, найменше – серед міськрад обласних центрів (Одеська і Чернівецька міські ради, що становить 8 %). 3-поміж рад міст обласного значення таких 25 % [6].

Щодо причин порушення права доступу на інформацію, то було визначено такі: 1) низький рівень фахової підготовки посадових і службових осіб, який проявляється в нездатності тлумачити норми закону; 2) відсутність культури інформаційної відкритості влади; 3) істотні недоліки та невідповідність міжнародним стандартам у сфері доступу й свободи інформації законів, що регламентують реалізацію права на доступ до інформації; 4) матеріально-технічні причини неупорядкованості інформації. Також було визначено, що «в Україні необхідно запровадити інститут інформаційного уповноваженого, який буде займатись як захистом права на доступ до інформації, так і захистом інформації про особу».

Отже, з метою підвищення взаємодії та правового контролю громадськості над владою необхідно: посилити комунікативні можливості громадян у здійсненні громадського контролю за діяльністю депутатів місцевих рад, доступі до прийняття рішень місцевого значення; підвищити відповідальність посадових осіб щодо забезпечення повного та своєчасного надходження й оновлення інформації,

оприлюднення рішень міської ради, рішень виконкому й розпоряджень міського голови, що стосуються територіальної громади, в тому числі за минулі роки, і повного доступу громадян до проектів рішень, винесених на засідання міських рад для отримання та публічного обговорення громадськістю змісту та можливих наслідків їх упровадження.

Відзначимо, що публічність влади, відкритість інформації та адекватна поінформованість населення сприяють становленню налагодженого каналу зворотного зв'язку, формують свідому політичну участь громадян, надають можливості для обґрунтованої відповіді та раціонального впливу громадськості на державні рішення. Однак на сучасному етапі нерозв'язаними залишаються проблеми відсутності національної системи індикаторів (параметрів) оцінювання стану інформаційної системи регіонів, відсутність інтегрованої системи національних інформаційних ресурсів та інформаційної органів місцевого самоврядування та громади, недостатність необхідних фінансових і матеріально-технічних ресурсів й ефективності їх використання [4].

1. Андреева Г.І. До питання якості інформаційного забезпечення аналізу господарської діяльності [Електронний ресурс] / Г.І.Андреева, А.С.Ярошенко // Ефективна економіка. – 2013. – № 2. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>.

2. Відкритість та прозорість органів державної влади в контексті законодавства про доступ до публічної інформації / Івано-Франківськ. центр науки, інновацій та інформатизації. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 115.

3. Галаган Л. Специфіка інформаційного забезпечення органів державної влади в Україні в контексті впровадження електронного урядування [Електронний ресурс] / Л. Галаган // Міжнародна наукова конференція [«Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору»]. – Режим доступу: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/298>.

4. Гурняк І. Л. Системна потужність і громадянська ефективність як критерії оцінки функціонування територіальних громад [Електронний ресурс] / І. Л. Гурняк, О. І. Яремчук // Теорія та практика державного управління. – 2015. – № 1 – Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-1/index.html>.

5. Конституція України із змінами, внесеними Законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII, від 21 лютого 2014 року № 742-VII. – 45 с.

6. Моніторинг забезпечення міськими радами доступу до публічної інформації [Електронний ресурс] // Центр політичних студій та аналітики. – Режим доступу : <http://www.cpsa.org.ua/vydannya/monitorynh-zabezpechennya-miskymy-radamy-dostupu-do-publichnoji-informatsiji/>.

7. Наконечний В. С. Стан розвитку управління інформаційною безпекою в світовій практиці та її вплив на економічний розвиток України / В. С. Наконечний // Сучасний захист інформації. – 2015. – № 4. – С. 10–15.

8. Про доступ до публічної інформації [Електронний ресурс] : Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.

9. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації [Електронний ресурс] : Закон України від 23 вересня 1997 р. № 539/97-ВР. / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80>.

10. Рейтинг відкритості офіційних веб-сайтів центральних органів виконавчої влади України 2013 р. [Електронний ресурс] // Аналітичний звіт. – Режим доступу : https://irrp.org.ua/wp-content/uploads/2014/02/MainReportNED_1-67_prynt.pdf.

11. Скочиляс-Павлів О. В. Способи здійснення права на доступ до публічної інформації / О. В. Скочиляс-Павлів // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки : зб. наук. пр. – 2015. – № 813. – С. 76–80.

12. Соціологічні опитування [Електронний ресурс] / Центр Разумкова. – Режим доступу : <http://razumkov.org.ua/ukr/socpolls.php>.

---

13. Харечко І. З. Доступ до публічної інформації в умовах інформаційного суспільства: поняття, механізми / І. З. Харечко // Інформаційне забезпечення транскордонного співробітництва України : матеріали І Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., (м. Луцьк, 14–15 трав. 2013 р.) : у 2 т. / за заг. ред. А. М. Митко. – Луцьк : Вежа-Друк, 2013. – Т. 1. – С. 114–120.

14. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні, 2015 р. [Електронний ресурс] / Уповноважений Верховної Ради з прав людини. – Режим доступу : <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/&page=3>.

The article examine the problems of communication of citizens with local authorities through access to public information, which indicates a lack of organization of work for its support and violates the requirements of legislation and prevent her getting the caller.

Key words: public information, local authorities, public communication, transparency, openness.

Рассматрено проблемы коммуникации граждан с органами местного самоуправления через доступ к публичной информации, что свидетельствует о недостаточной организации работы по его обеспечению, а также нарушает требования законодательства и препятствует в ее получении спрашивающего.

Ключевые слова: публичная информация, органы местного самоуправления, общественность, коммуникация, прозрачность, открытость.

УДК 323

ББК 66.01.1(4Укр)

Володимир Костюк

МИХАЙЛО ПАВЛИК І УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ

Роз'єднаність українських земель, перебування їх у складі кількох держав були болючими для українства. У широкому розумінні українське національне питання існувало як проблема соборності українських земель і створення незалежної Української держави. Основні тенденції розвитку українського питання осмислювалися і М. Павликом - відомим громадсько-політичним діячем, лідером Української радикальної партії.

Ключові слова: українське питання, соборність, незалежність, національне відродження, радикальна партія, лібералізм, москвофіли, народовці, марксизм, Галичина.

Життя і творчість Михайла Павлика для наших сучасників цікаві ще й тим, що в його творах багато уваги приділяється українському національному питанню. Про осмислення та дослідження М. Павликом цієї проблематики писали Я. Грицак, В. Смолій, О. Реєнт, М. Кугутяк, О. Добржанський, П. Шкраб'юк А.Круглашов, І. Бегей, Ю. Михальський, І. Чорновол та ін.

Поряд з цим погляди М. Павлика на українське національне питання вимагають до себе уваги дослідників. Адже українське національне питання накладало помітний відбиток на внутрішньо-політичні відносини в цілому ряді країн. Прагнення українців до возз'єднання українських земель і створення незалежної української держави неминуче поставало з усією гостротою у відносинах між українцями з одного боку і поляками, австрійцями, росіянами, угорцями з іншого. А тому те, що відбувалось в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. у Австро-Угорщині, основні тенденції розвитку українського питання і напрямки їх осмислення представниками українського національного відродження, важливі для сьогодення.

Автор ставить перед собою мету проаналізувати вплив М. Драгоманова, І. Франка, інших чільних діячів українського національного відродження на бачення М. Павликом українського питання. Також важливо показати еволюцію поглядів одного з лідерів Української радикальної партії, яка першою з українських партій проголосила у своїй програмі необхідність здобуття незалежності. Важливими є думки М. Павлика про соборність українських земель.

Питання взаємозв'язку національних прав людини з іншими її правами та свободами є тим істотним доповненням західних ліберальних учень, яке зробив М. Драгоманов. Він довів, що не може бути вільною людина, коли пригнічується її народ. Не відкидаючи значення та ролі соціальних прав, він застерігав від ілюзії, що вирішення соціальних проблем автоматично приведе і до вирішення національних, як це твердили прихильники марксизму. В одному з листів до М. Павлика Драгоманов зауважив: оцінювати національні проблеми з позицій соціально-економічних – “це все рівно, що міряти поле літрами” [3, с. 34]. В листі до М. Павлика від 2 листопада 1888 р. М. Драгоманов підкреслив і значення політичної самостійності: “Бо дитиною треба бути, щоб не бачити, що без політичної вольности, та ще з автономією, якої бажають земці, – все українофільство в Росії зостанеться археологією, а політика його крутіством...” [22, с. 270].

Аналізуючи досвід стосунків П. Куліша з поляками, М. Павлик згодом зауважив, що П. Куліш “належить до тих українських патріотів, котрі ждуть спасення від вищого слова, або від якоїсь вищої сили, взагалі з боку, а не від самого українського народу” [15, с. 220]. Не ідеалізував М. Павлик і рівня загальної культури Росії. В листі до П.

Куліша він писав: " Ви ж покладаєтесь на культуру, а вона ж куди інша в Західній Європі, ніж у Росії, де вона ще дуже слаба!" [6, с. 172].

У праці "Народний рух Австро-Угорських Русинів", яку М. Павлик написав на прохання українських емігрантів і видав 1896 р., він заявляє, що між русинами слов'янофільський рух проявився найперше та найяскравіше в Наддніпрянській Україні, бо там народ закріпощений був остаточно, аж у кілька сот років після Галичини, – саме перед французькою революцією. М. Павлик пише, що перед тим українські русини під проводом своїх козаків, не давалися польським панам, і навіть повставали проти них за Хмельницького у XVII ст., і ще навіть у кінці XVIII-го ст. Причиною виступів він називає те, що "на Україні до року 1775 було гніздо русько-української волі – Запорозька Січ. Там збиралися найвидатніші русини, що не хотіли панщини, і відти вони розходилися по всій Україні, бунтували увесь русько-український народ против Польщі. Отже, думки, подібні до думок французької революції, – думки про рівність усіх людей, ще в кінці XVIII-го і в початках XIX-го століття самі з себе були розширені межи руськими селянами на Україні" [16, с. 10 – 11].

Також у цій праці М. Павлик зазначає: "Сто двадцять п'ять років тому сталося русинам велике національне лихо: розірвано Галичину з Україною. Найбільша частина русинів – українці лишилась під Росією, а нас Галичан загорнено під Австрію" [16, с. 4]. Далі М. Павлик відзначає, що "хоч Галицькі Русини опинилися в Австрії під одним дахом з Буковинськими та й Угорськими Русинами, та з того не вийшло межи нами спільності, бо стіни межи нашими домівками були надто грубі, грубші, ніж кордонна стіна від Росії". А порівнюючи дві імперії, він стверджуватиме: "Ми опинилися нібито в більш освіченій і вільнішій державі, а проте національно ми опинилися в тюрмі і ясне проміння національної свідомості і спільності падало в наше австрійське віконце завше з України, хоть вона й була поневолена політично" [16, с. 4]. Тут думка М. Павлика подібна до тієї, яку висловив Осип Маковей: "Дуже важний ще вплив українців на розвій австрійської Русі особливо від 1861 р., а особливо від заложення товариства імені Шевченка і діяльності Драгоманова в Галичині. Українці були для нас доставцями не лише літературного матеріалу або грошей, але хоч самі живуть даліше від Заходу, ніж ми, вони ширили тоді в нас західні поступові погляди. З того боку їх заслуга для Австрійської Русі велика" [10, с. 192].

Характеризує М. Павлик у вищезгаданій праці й неоднозначну політику офіційного Відня: "Австрійський уряд, загорнувши Галичину, знав добре, що нажив собі ворогів у поляках і спольщених русинах, котрі думали відібрати Галичину від "Лютого Німця" назад до Польщі. Окрім того Австрія боялася й Росії з її шизмою, чи то православ'єм. Через те австрійський цісар мусили старатися привернути до себе русинів і піднести їх проти Поляків і Москалів" [16, с. 5].

Київські науковці В. Андрущенко та М. Михальченко, говорячи про М. Драгоманова, називають М. Павлика серед тих мислителів, які незважаючи на досить відчутну розбіжність поглядів на перспективи вирішення української народної справи, "були єдині в розумінні глибинної суті (ідеології) цього процесу – ідеї національного відродження України, як самостійної і незалежної держави та ідеї соціальної злагоди різних верств населення, як необхідної передумови вирішення соціальних проблем мирним шляхом – парламентськими реформами, засобами науки, освіти, культури" [4, с. 251].

Можна відзначити внесок М. Павлика в розробку і практичну реалізацію теорії соборності (всеукраїнства). Хоч саме палка прихильність до цієї ідеї ніє так контрастно висвітлювала на певному етапі його державницькі прагнення до самостійності. Констатуємо, що в дослідженнях з історії, підручниках і посібниках, які побачили світ

останнім часом, звертається увага на те, що саме радикальна партія чітко сформувала у своїй програмі ідею соборності. Прихильність до неї радикали підтвердили уже після смерті М. Павлика, в часи ЗУНР – 1918 – 1919 рр.

Історик П. Шкраб'юк назвав М. Павлика спадкоємцем ідей “Руської трійці!” [32, с. 91]. 24 червня 1876 р. на вечорі пам’яті М. Шашкевича М. Павлик виступив з доповіддю “Потреба етнографічно-статистичної роботи в Галичині” і закликав молодь іти в народ, пробуджувати, відстоювати його права. Важливими були думки про соборність усіх українських земель, новий майбутній справедливий лад, де всі стануть рівними. Отже, ще далеко до ідеї самостійництва М. Павлик висловив ідею всеукраїнськості (соборності). Всеукраїнськість перекликається у Павлика з ідеєю волі і рівності. Зокрема, він говорить: “Етнографічна праця покаже нам, що Галичина та Україна – одно: вона взможе українську літературу через те, що наша література при гарячій нашій роботі стане не бавком (незабаром – В. К.) реальною, живою, вона викличе і у нас, як вже викликала на Україні, тисячі поборників народного діла, вона піднесе їм тут і там люд, проти думки котрого нічого злого не устоїть, а все піде до волі, до рівності кожного на землі...” [20, с. 321].

Михайло Павлик писав, що “перед варшавським повстанням, 1829 р. приїхали до Львова Маркіян Шашкевич та Іван Вагилевич. Маркіян Шашкевич пильно стежив тоді за всіма тодішніми письменськими й повстанськими рухами, і вже в 1831 р. загадав велике для руського народу діло. Він познайомився з Яковом Головацьким, – що теж займався слов’янськими справами і ще в гімназії записував руські народні пісні – і заявив йому, що він Русин, що молодіжі руській треба заснувати таємне товариство, вправлятися в руській народній мові, заводити її в розмовах серед руської інтелігенції, підняти руський народний дух, просвіщати нарід і завести в Галичині руське письменство в мужицькій мові – по приміру українців”. За версією М. Павлика саме Я. Головацький познайомив М. Шашкевича з Іваном Вагилевичем, і “вони всі три до того стали нерозлучні, що товариші прозвали їх “русською трійцею”. Їх М. Павлик називає “першими спасителями руської народності в Галичині” [16, с. 12–13]. Пізніше М. Павлик, високо оцінюючи Я. Головацького як одного із зачинателів українського слов’янознавства, говорячи про відхід Головацького від зацікавлень юнацьких літ, вказував на більш негативний, ніж позитивний вплив “погодінської колонії” на вченого (має на увазі пізніший перехід Я. Головацького на москвофільські позиції – В. К.) [30, с. 127].

М. Павлик у статті “Друкований лист до всіх русинів в Галичині” писав про те, що мало хто з галичан надіється на щирість і поміч від московського царя, уряду і їх шпигунів, котрі так довго неволили людську думку, слово і робітних людей. Поряд з цим, на думку М. Павлика, “робітний люд і правдиві московські вчені не тільки що нічого не винні українцям в Росії й Австрії, а напроти того, навіть багато стали і можуть ще стати у пригоді і одним, і другим” [14, с. 323]. Ці слова написані М. Павликом ще у 1880 р.

Найстрашнішого духовного спустошення українці зазнали за час бездержавності. За ці останні кілька сторіч в українській самосвідомості глибоко закріпилися комплекси рабства і меншовартості. Ці комплекси, які стали негативними властивостями української психіки, мають і сьогодні виразні обриси. М. Павлик у статті “Причинок до історії історичної Польщі” виступив проти великодержавного шовінізму. Він запропонував шляхи вирішення гострих національних проблем, які полягали в досягненні повної рівноправності недержавних націй з державними, можливості політичної самореалізації кожної з них, соціального та інтелектуального визволення. А поки цього немає М. Павлик закликав вести пропаганду визвольних ідей усіма мовами, вважаючи це найефективнішим засобом пропаганди цих ідей в гуцці народів Східної

Європи [25 – 1883 – № 6].

М. Павлик, звертаючись до П. Куліша, зазначав: “Ви берете за зле українським історикам, що вони стоять на боці козацтва і селян, та твердите, що тим ті історики вивертають історичну правду, виказують історичну пристрасть до певних верстов. Я готов признати Вам, що се потрохи правда, та чи се резон для Вас лаяти ті верстви та прихильників їх у користь інших верстов, котрих кривда над селянством була тим більша, що вони були світліші? Чи се у Вас не пристрасть історична? Чи се не тенденційне розуміння історії? Чи се не великопанська отрута – польська й російська?” [6, с. 338]. Тема єднання української інтелігенції та народу, “засипання рову” між ними, викопаного за століття національного поневолення, була однією з актуальних в українській публіцистиці та літературі кінця XIX ст. (І. Нечуй-Левицький, Б. Грінченко, С. Єфремов, І. Франко та ін.). Серед інших як бачимо і Михайло Павлик. Щирі прихильники народу повинні на думку М. Павлика “з усієї душі, з усіх сил старатися, щоби весь руський розвій повернути на дорогу суспільної справедливості, поспільного добра й просвіти, заводячи серед поспільства гуртове господарство й гуртову організацію взагалі. Движення ж простонароддя на ступінь людського життя та вселюдської культури – се не звуження наших заходів, не пониження всього вищого: се, власне, розширення і поглиблення вселюдських ідеалів, се щось найвищого, що наша інтелігенція могла би зробити” [17, с. 314]. Треба сказати, що в конкретних випадках “засипати цей рів” Михайлу Павлику і його соратникам було дуже складно (особливо на перших порах).

А ще в дискусії з П. Кулішем народилися такі слова М. Павлика: “Я підписуюся обома руками за безоглядне шукання всякої правди, а тим більше історичної – та тільки чи Ви робите це об’єктивно, безпристрасно? Чи відома та міра, якою Ви мірите у нас історичну правду? Чи вірні висновки, які Ви робите з нашої історії та найновішого українського руху, а головне – чи міцні ті підвалини, які Ви раді покласти на дальший розвиток українського народу” [6, с. 186]. Видатний український історик і політолог Іван Лисяк-Рудницький вказує, що до самостійницького руху шлях лежить через еволюцію активної національної свідомості і приводить як приклад Україну XIX ст. [27, с. 12]. Відомий історик О. Шульгін писав: “Історичні обставини склалися так, що український націоналізм розвивався з соціалістично-народницьких настроїв інтелігенції” [36].

Михайло Іванович Павлик пройшов через еволюцію активної національної свідомості до самостійницького руху. Тому еволюція його поглядів від москвофільства, народовства до самостійництва є досить важливою для всіх, хто цікавиться політологічною думкою. Важливий і підсумок дискусії М. Павлика з П. Кулішем – вони домовились не говорити багато про те, як було з нашою історією, а говорити більше про те, “яку далі робити у нас історію, – як працювати для движення народу з його упадку...” [6, с. 192]. Вихідці з Наддніпрянщини П. Куліш і Галичини М. Павлик не лише дотримувались надалі такого підходу, а й всіляко допомагали один одному, між ними встановилися дружні стосунки, що засвідчує переписка.

Михайло Драгоманов, який у свій час працював над ідеєю створення всеслов’янської радикальної партії, коли зрозумів ілюзорність цих планів розробив план створення мережі взаємодіючих прогресивних політичних організацій діячів народів Східної Європи. М. Павлик був одним з тих хто мав ініціювати створення такої організації. Соратник М. Павлика і М. Драгоманова С. Подолинський планував видавати журнал “Слов’янська громада”, метою якого було об’єднання демократичних діячів слов’янських країн [31, с. 720].

Тому коли М. Драгоманов приходить до визнання політичних проектів на основі “слов’янської ідеї” невідповідаючими потребам українського руху, вимогам часу і

обставинам політичного розвитку народів Східної Європи, М. Павлик знову опиняється в епіцентрі подій. Мова йде про колективну програму “Громади” підписану М. Драгомановим, М. Павликом і С. Подолинським, у якій кінцевою метою національного руху українців проголошується здобуття: “Повної самостійності для вільної спілки (федерації) громад на всій Україні”.

Після того як М. Павликом та іншими українцями зацікавилися австрійські військові кола він повідомляв М. Драгоманова, що з ним кокетують “військові сфери”, які пропонують йому гроші на газету. М. Павлик погодився, але поставив перед ними низку умов: відставка уряду Е. Таффе, намісника Галичини К. Бадені і багатьох старост. Він писав М. Драгоманову: “Головна ціль їх (буцім-то) притягнути Україну до Австрії. Я сказав, що це може бути тільки тоді, коли українці побачать повну волю австро-угорських русинів, тоді се буде мати великий моральний вплив на Україну, а радше на Росію, котра тоді й мусить скорше дістати політичну волю. Про те ж, – сказав я, – щоби Україна належала політично до Австрії, ніщо й розказувати: нехай по перше Австрія заспокоїть русинів, а не сягає по далеке. Зрештою ставлено мені щодо Росії реальні варунки, на котрі я звісно пристати не міг... вони ще прийдуть до мене, бо починають розуміти, що перед можливою війною з Росією їм слід попустити трохи крайньому напрямкові руському. Коли дадуть підмогу на “Народ”, то візьму, а робити буду своє для народу” [22, с. 1–2].

Не можна не погодитись з С. Пінчуком, який пише: “Історичну кривду, заподіяну нашому народові, розуміли видатні мислителі, діячі науки, літератури та мистецтва. З її розуміння виріс Шевченко. Вона не залишалася поза увагою чесних і гуманних представників громадської думки інших народів”. Вищезгаданий автор наводить слова О. Герцена: “Україна, добровільно приєднавшись до Росії, обумовила собі значні права. Цар Олексій поклявся їх дотримуватись. Петро I під приводом зради Мазепи залишив від цих привілеїв саму тільки тінь, а Єлизавета та Катерина запровадили в ній кріпосне право. Бідна країна протестувала, але як вона могла відпертись від фатальної лавини, котра котилася з півночі до Чорного моря і покривала все, що мало руське ймення, одним і тим же саваном одного й того ж поневолення. Україна зазнає тієї ж долі, що Новгород та Псков, але набагато повніше” [24, с. 63]. Не випадково М. Павлик писав у листі до Л. Драгоманової, що “із книжок лише Герцен рятував мене в лиху годину” [22, т. 3, с. 476].

М. Драгоманов писав про цей час: “Поряд з тим розмова про українську справу виносить перед європейську публіку, де справа та ставиться в зв’язку з великими всесвітніми справами політичними, соціальними й культурними. Появляються статті про Україну в журналах італійських, французьких, англійських, переклади на сербське, польське, статті українців (Драгоманова, Подолинського, Павлика)...” [8, с. 460]

І. Чорновол пише: “Потрібно зауважити, що самі учасники соціалістичних процесів 1876 – 1880 рр. насамперед І. Франко, в першій половині 80-х все більше уваги приділяли національно-політичній проблематиці і поступово еволюціонували від соціалізму до націоналізму. І навіть найслухняніший послідовник М. Драгоманова М. Павлик писав своєму вчителю у жовтні 1884 р. про своє рішення не відділятися різко від загального теперішнього українського руху в Галичині, а напротив того працювати серед того гурту” [22, т. 4, с. 276–277].

З метою помирити “молодих” із “старими” та вказати на спільного противника москвофільство М. Павлик публікує свою статтю “Москвофільство і українофільство серед руського люду Галичини й Буковини”. М. Павлик підійшов до проблеми національної ідентичності галицьких і буковинських русинів об’єктивно і спробував пояснити її складністю історичного розвитку цих земель. В цій статті М. Павлик вказав

і на погрішності політики народовців, що викликало обурення з боку останніх. Як пояснив М. Павлик М. Драгоманову його причиною було те, що він “признав за Наумовичем заслуги коло народної освіти й талант; що не дуже високо поставив Володимира Барвінського, піднісши натомість Франка, а найважніше, що сказав, що рух галицької молодіжи 1875–1880 рр. мав рішучий вплив й на реорганізацію тут українофілів” [22, т. 4, с. 308]. І. Чорновіл висловлює думку про те, що й тоді ще народовці не бажали трактувати “молодших” І. Франка й М. Павлика за рівних собі. Основний же закид полягав у тому, що стаття виходить на користь москвофілів [33, с. 49]. Після того як І. Франко став на захист статті М. Павлика, народовці накинулися й на нього [31, т. 43, с. 442–447]. Через це М. Павлик та І. Франко змушені були покинути всі існуючі народовські інституції.

Саме влітку 1885 р., коли остаточно кристалізується ідея перетворення Галичини в український П’ємонт і у Львів прибуває В. Антонович, М. Павлик у листі до М. Драгоманова від 5 липня радить йому неодмінно зустрітися з Антоновичем, бо на Україні ситуація змінилася в “головнім”. Певно: в тім, – пише він у примітці, – що тоді українці – прихильники Антоновича задумали були відірватися від Росії в осібну державу, а не добиватися політичної волі в зв’язи з Росією, – як радив Драгоманов” [22, т. 4, с. 431]. Повідомлення М. Павлика підтверджує лист В. Антоновича до М. Драгоманова від 8 вересня 1885 р. в якому він писав: “... я і більшість знайомих моїх маємо надії на здійснення федералізму південно-західно-слов’янського, ніж російського, і що таку форму вважали б більш бажаною” [34, с. 53].

Саме в час приїзду В. Антоновича, який бажав пом’якшити взаємовідносини між Києвом і Львовом, а також між поляками і українцями, відносини М. Павлика, І. Франка з “народовцями” та москвофілами досягають найбільшого напруження. М. Павлика, а згодом І. Франка, який вступився за нього витіснили з усіх журналів і газет [33, с. 294]. І знову, як і раніше, причина – тісні зв’язки з М. Драгомановим.

М. Павлик писав про “справу Дегена”: “Дивним дивом, слідство проти нас пішло якраз за конисьчину, тобто за відірвання України від Росії + відірвання Галичини від Австрії... Я це діло добре знаю, бо сам був посередником і між поляками, і між русинами” [22, т. 5, с. 403–405].

Іван Франко у статті “З остатніх десятиліть ХІХ в.” (1901) згадував: “Поляки попробували порозумітися з українцями. Переговори велися в Києві. Але більшість українців втягнених у ті переговори, відсунулися; до порозуміння з поляками дійшла тільки невеличка групка, до якої належав і Кониський. Досить, що весени 1888 р. Кониський приїхав до Львова з планами видавати газету і згрупувати коло неї всякі можливі елементи. У Львові запросив до співробітництва мене й Павлика, а також, що нас усіх здивувало – Драгоманова, який конче мав написати програмову статтю. Розуміється, ані передо мною, ані перед Павликом Кониський не звірювався з того, що на нову газету гроші дають поляки... Швидко, однак, ми завважили, що справа якась нечиста. Павлик відразу відмовив співробітництва; написану Драгомановим програмову статтю опубліковано без його підпису, як редакційну...” [32, с. 369]. Осип Маковей, якого теж допитували у цій справі, пізніше у автобіографії напише: “Вийшов скандал, про котрий потім в Росії багато писалось. А я тоді перший раз придивився ближче справедливості” [10, с. 74–75].

Михайло Драгоманов, який у партійній структуризації в Галичині та Буковині бачив необхідну запоруку процесу загальнонаціональної консолідації писав у одному з листів до М. Павлика 1890 р.: “В тому, що я писав про згоду руських сторонництв (партій – В.К.) було більше про те, щоб ті сторонництва покинули незгоду з powodu справ формальних, як правопис, або далеких, як панрусизм, а “окрім того, щоб покинули нечесні способи боротьби – доноси, клевети й т.і. Позитивної ж згоди я бажав

між такими членами теперішніх партій, котрі способні витворити зовсім нову партію— прогресивно-демократичну, котра як витвориться, то не може бути в згоді з консерваторами і реакціонерами, а й не може не підняти гніву цих останніх” [22, т. 6, с. 23].

Михайло Павлик виступає проти угоди, що дістала назву “нової ери”. Він попереджує: “... поки народовство не зірве з новою ерою, доти на нього падатимуть чимраз більші невдачі”. “Нову еру” з національної точки зору критикував віденський осередок радикальної партії. В середовищі студентського товариства “Січ” була дуже популярна теорія “державного права руського народу”, автором якої був В. Будзиновський. Він пропонував добиватися державного самовизначення галицьких русинів у складі Австро-Угорської імперії. З метою реалізації цієї програми русини повинні б увійти в контакт з молодочехами та іншими слов’янами і врешті решт перетворити Австро-Угорщину в національно-федеративну державу. З його точки зору, програма Ю. Романчука була шкідлива насамперед тому, що визнаючи віденський централізм, вона опонувала федералістській ідеї. За ці погляди М. Павлик назвав “січовиків” “націонал-радикалами”. В решті зміст критики угоди “січовиками” співпадав з офіційною лінією радикальної партії.

Ставленням радикалів до угоди був прикро вражений В. Антонович. Саме в них він вбачав своїх найближчих союзників у Галичині, тому не чекав такої різкої опозиції політиці “українізації” Галичини. Пізніше він говорив Т. Окуневському, що йому байдуже, чи пропагує журнал “Народ” соціалізм, чи ні, але доки “буде кокетувати з москальофілами” його редакція, він перешкоджатиме цьому з усіх сил [34, с. 132].

М. Павлик відповідає на звинувачення “Діла” про москвофільство радикалів. Він пише: “Про нашу тотожність з москвофілами скажемо, що сій брехні перечать всі наші змагання, а остатнім часом ще той факт, що, власне, під нашим впливом москвофільська партія очевидячки розпадається на “старе” й “молоде” покоління” [21, с. 330]. Думка про зближення з москвофілами не подобається окремим соратникам М. Павлика. Однак порозуміння москвофілів з радикалами більшість обох партій сприймала позитивно. М. Павлик започатковує в “Народі” серію публікацій “Нова еволюція серед москвофілів”. І. Чорновол пише: “Наприкінці 1891 р. москвофілам вдалося розгорнути могутню кампанію протесту проти “нової ери”. 24 грудня москвофільське віче в Бродах затвердило резолюцію стосовно “нової ери” коломийського віча (між іншим, на пропозицію невсипущого М. Павлика)” [33, с. 190–191].

Ініціативу до угоди подали коломийські радикали, які 4 січня вирішили скликати 2 лютого нараду представників усіх руських партій. На запрошеннях, які вони розсилали, стояли підписи І. Гарасимовича, С. Даниловича, М. Павлика та І. Франка. Загравання з москвофілами не подобалося і М. Драгоманову. Він застерігав М. Павлика перед “авансами” на їхню адресу, тим більше, що, на його думку, москвофільське поступовство було неможливе [22, т. 8, с. 99–100]. Прихильник М. Драгоманова і меценат “Народу” М. Ковалевський теж заявив Т. Окуневському, який в цей час був у Києві, щоб речень про те що “кожна інтелігентна людина в Галичині повинна знати російську літературу” більше в “Народі” не було” [23, с. 159–163].

Примирити радикалів з народовцями спробував В. Антонович, який для цього прибув до Галичини. Радикали при зустрічах з ним намагалися відмовчуватися і в полеміку не вступали. Гостро допик В. Антонович при одній із зустрічей М. Павлика, запитавши, чи була не зустріньється він у його домі з відомим редактором москвофільських часописів Й. Марковим [34, с. 161]. Переконати радикалів у корисності угоди з поляками В. Антоновичу так і не вдалося [34, с. 187].

Врешті решт угоді з москвофілами почав опонувати й сам М. Павлик. Його як і

інших радикалів не влаштовував задум створити керівний надпартійний орган та особливий наголос на національному питанні. Як писав він І. Франкові “коаліція не фузія, програма політично-соціальна без етнографії і конфесії” [22, т. 8, с. 69]. З цим не погоджувався І. Франко. На його думку головне програма, а не угода. Не бажаючи шкодити угодній акції, він заявив М. Павликові, що в угодній комісії він репрезентує не партію, а самого себе [22, т. 8, с. 62–63]. Однак М. Павлик наполягав на своєму і Франко вийшов з її складу одночасно подавши у відставку з посади голови Коломийського радикального товариства “Народна воля”. І. Чорновол висловив думку, що можливо така рішучість М. Павлика пояснюється тим, що організатори не запросили його на з’їзд 19 березня [34, с. 203]. Після виходу представників радикалів з уговою комісії зміст угоди значно вихолостився, а призначений на 15 травня другий з’їзд руських партій так і не відбувся.

Ставлення М. Павлика до цього процесу засвідчує його лист у Лондон від 29 грудня 1894 р. із Львова: “Високоповажні товариші! Спасибі за те, що прислали відпис творів д. Новіцких, та їх зараз опублікував брошуркою. Піднявся тут страшенний гвалт – москвофіли казали, що то неправда, та тут надійшов листок Ваш. Чи не знаєте Ви, бува, хто той агент Новіцкого у Галичині і взагалі про відносини його з Галичанами. Бо тепер як раз найкраща нагода розбити москвофільську партію, – головну опору реакційної Росії у нас, – або і зовсім знищити її, а вселити нашу радикальну. Прошу і надалі подібні звістки передавати нам. Адресуйте на моє ім’я, бо вони тут роблять більше враження, – звісно, під боком Росії” [1, арк. 1–2].

У 1885 р. у Львівській рільничій школі в Дублянах було створено підрозділ “Союзу польської молоді” відомий під назвою “польсько-литовсько-білорусько-українського братства (подібну федеративну форму мав і його київський осередок). Важливу роль в організації гуртка в Дублянах відіграли М. Павлик та І. Франко. Кожний з них написав власний проект статуту організації, а І. Франко навіть вислав власний проект для схвалення В. Антоновичу. Дублянський підрозділ “Союзу польської молоді” проіснував до 1890 р., коли його розгромила поліція [35, с. 78–83]. Після того як у 1887 р. зав’язалися стосунки між відомим діячем польського “людового” руху Болеславом Вислоухом та І. Франком з метою організації польсько-українського демократичного товариства для оборони селянських прав, Михайло Павлик теж порозумівся з “Національно-соціалістичною гміною”, яка прагнула до відбудови польської держави в межах “добровільного тяжіння”. Однак це “добровільне тяжіння” не сподобалося М. Драгоманову, тому І. Франко і М. Павлик відмовилися від співпраці з цією організацією.

Значний вплив мала критика угоди з якою виступив посол Костянтин Телішевський. Наприкінці 1891 р. з’явилася брошура “Прибуди розум – щастя буде! Розмова русина з Турчанського повіту з послом К. Телішевським в справі угоди”, яку видав М. Павлик. На думку К. Телішевського, єдина поступка русинам за весь 1891 р. – це вибори. Брошура М. Павлика була серйозним попередженням для зацікавлених в угоді сторін, показуючи, наскільки актуальним стає питання реальних наслідків політики “нової ери” [33, с. 167].

Леся Українка в листі до брата М. Косача називає радикальну партію “чисто автономічною, яка має ідеалом незалежне становище Венгрії” [28, с. 246]. М. Павлик, І. Франко разом з Лесею Українкою, Осипом Маковеем, з метою консолідації літературних сил східних і західних українських земель заявили про бажання провести з’їзд українських письменників під час Краєвої виставки 1894 р. у Львові [10, с. 33]. Ідею не підтримали.

Виступаючи 16 грудня 1894 р. на народному вічі у Львові М. Павлик заявляє: “Ми, галицькі русини, ведучи політику, мусимо все оглядатися на своїх братів у Росії,

---

бо там нас найбільше. Так і роблять наші партії, причому одні ідуть до спільності з українцями, а другі з росіянами, вважаючи їх за русинів. Та ці погляди не такі важні. Важніша тут політика. Ми не вимагаємо від наших москвофілів, щоби зреклися спільності з росіянами, але конче вимагаємо від них, аби бажали політичної волі і для росіян, і для всіх народів Росії. Тільки з такими москвофілами ми можемо йти спільно в політиці. Так само ми не можемо йти спільно й з тими поляками, що раді би волі в Росії, а тут давлять усяку волю...” [13. – 1895. – 1 і 15 січ.].

Ю. Михальський зазначає: “Під впливом М. Драгоманова молоді українські політичні діячі І. Франко, М. Павлик, О. Терлецький потрапляють під вплив ідей соціал-демократичного руху. Ці українські діячі навіть виношували ідею створення спільної з польськими галицькими соціалістами соціал-демократичної партії Галичини. Але такого союзу не відбулося через протиріччя, які виникли ще під час підготовки програми й статуту майбутньої партії” [12, с. 53]. Важливу роль у цьому відіграв лист М. Драгоманова до М. Павлика від 29 березня 1895 р. в якому той писав: “Видно, Галичині нігілізму не втекти. Та чи єсть у вас хоч такі, щоб розуміли, що тепер, коли німці і французи сільського мужика шукають і коли на той рік в Лондоні на конгресі російським і польським соціал-демократам щось про того мужика говорити... русинам треба бути дурнями, щоб підлазити під дах польських соціал-демократів і бути виданими за поляків, коли вони можуть завоювати собі зразу міжнародне почесне ім'я” [22, т. 8, с. 212].

15 червня 1896 р. Михайло Павлик разом із Іваном Франком, Володимиром Гнатюком, Остапом Терлецьким, Андрієм Чайковським підписав гостре політичне звинувачення правителям Австро-Угорщини – заяву-протест “І ми в Європі”. Автори змалювали картину національного гніту закарпатських українців: “Такими-то способами обезсилено, зубожено, онимнено, обдерто з усіх найкращих здобутків цивілізації великий і живий відлам українсько-руського народу, відібрано йому можливість промовляти самому в своїй обороні, заткано уста” [11, с. 3].

Значний вплив своїми публікаціями і діяльністю М. Павлик справив і на українську еміграцію за океаном. Він одним з перших почав розробляти тему української еміграції. У літературно-науковому журналі радикального студентства “Товариш” (вийшло лише одне число) за 1888 р. поміщено розвідку М. Павлика “Русини в Америці” [9, с. 868]. Водночас він активно листується з одним з перших українських емігрантів в Америці Андрієм (Агапієм) Гончаренком. У журналі “Народ” М. Павлик відстежує проблему української трудової еміграції. Він друкує свої статті “Про еміграцію наших людей”, “Про Американську Русь”, “До ситуації”, “Окуневський і еміграція”, “З життя русинів в Америці”, “Третій транспорт емігрантів до Бразилії” [13].

У ЦДІА України у м. Львові серед листів К. Геніка до М. Павлика зберігається статут “Українського братства”. Засновники його К. Генік, Ю. Сиротюк, І. Данищук писали, що цією назвою зав'язується Братсько-господарська спілка, прапором котрої є любов, а головною основою – правда. Серед почесних членів названі М. Павлик та І. Франко. Заснування братства відбулося 1 травня 1903 р. К. Генік вислав цей статут І. Франкові та М. Павликові. Також він просив М. Павлика приїхати до Канади та очолити братство [5, с. 423]. В Канаді околицю Ленюк (Альберта) заселяли виходці з Снятинського і Перемишлянського повітів. Будучи радикального духу в старому краї, вони й у еміграції зберегли свої прогресивні погляди, особливу увагу приділяючи просвіті, національному вихованню своїх дітей. Доказом цієї роботи стало те, що з околиці вийшло 18 вчителів-українців. 14 вересня 1912 р. у фермерській місцевості Ленюк було засновано Товариство ім. Михайла Павлика. Однією з найперших важливих акцій товариства стало відзначення 100 роковин від дня народження Т.

Шевченка [29, с. 57–58]. Орган українських демократичних сил в Канаді “Робочий народ” 17 вересня 1913 р. писав: “Багато з нас – це колишні члени радикальної партії, багато знаємо про його працю з книжок і часописей – розповідайте народові про славні вчинки Павликові, вчіть молодих поступати так, як поступав Павлик: душу свою покласти за други свої. Вчіться так любити нарід, як любив його Павлик, так безкорисливо служити людству як прослужив він” [7, с. 65]. У листі до редакції “Робочого народу” від 13 червня 1913 р. М. Павлик писав: “Так, революціонером я був і є лише в розумінні духовнім, а насильних способів, навіть в ідеальній формі, для введення в життя своїх гадок я ніколи не вживав і не вживаю, певний, що сила духу – чуття, се найбільша і найживотворніша сила людська, котра наконечно мусить обхопити увесь робочий люд і побідити в життю его, внутрішнім і зверхнім... Це зрештою мої погляди для власної поведінки, бо я розумів і розумію, що в боротьбі за народне життя мусять уживати і гострих способів...”

П. Шкраб'юк пише: “У РУРП М. Павлик пройшов еволюцію від соціаліста-федераліста до державника-самостійника. Ці державницькі погляди кристалізувалися у полеміці з “молодими” радикалами, які домоглися того, що РУРП першою ввела до своєї програми (1895 р.) постулат повної політичної самостійності українського народу. Перемога “молодих” була тим більш знаменитою, що на їх бік кінець кінцем перейшли і “старші” радикали, зокрема І. Франко та М. Павлик” [36, с. 35].

У свій час М. Павлик писав, що “наш національний і людський ідеал – українська всенародна республіка. Але позаяк до неї далеко, то поки що можна обійтися національною автономією і в Росії, і в Австрії” [2, арк. 289].

У 1906 р. в “Письмі українських селян-радикалів із Галичини до селян-послів російської Державної думи в Петербурзі”, автором якого був М. Павлик, зазначалося, що від того який лад настане в російській Україні залежить і доля західних українців, “вже тому, що в Росії наших рідних братів... в сім разів більше... і ми боремося з ворогами своїми: шляхтичами та чиновниками польськими, мадярськими, німецькими, румунськими і т.п. вже поверх 600 років, змагаємо нарешті в тій боротьбі і без підмоги російської України не в силі забезпечити собі кращої долі” [7, с. 59]. Пізніше, наголошуючи на тому, що спасіння українців у незалежності, М. Павлик висловив у передмові до брошури М. Драгоманова думку, що “події останніх років років у Росії, під час “революції” і після неї” висвітили на політичній арені “загал російських українців: безсилий, безпорадний, несвідомий, майже кругом заляканий, чекаючий змилювання від московсько-російських, політичних дуків – дійсний, страшний продукт їхнього пановання над Україною”. Далі М. Павлик прогнозував, “а що-ж то буде при заведенню у Росії “конституційного ладу” коли російській Україні прийдеться мати діло з десятками мільйонів зофіціалізованих московсько-російських (а почасти й польських) орд, – усіх партій, від чорносотенної, аж до соціально-демократичної, – мільйонів, що дишуть централізмом та ворожнечею до волі неофіціальних націй, особливо-ж нашої, української!.. Та вони просто розтопчуть Україну так, що не можна буде й пізнати, де вона була!” [18, с. 8–9].

Іншою причиною було те, що Павлик вважав, що шлях до соціальної і національної незалежності лежить через усунення економічної несправедливості. Політичну незалежність, не підкріплену економічною, він вважав недостатньою. У статті “Руське державне право і народна справа”, написаній у співавторстві з І. Франком, М. Павлик вказував: “Приміри Сербії, Болгарії, Румунії показують нам наглядно, що самостійність політична, навіть дуже дорого куплена, зовсім іще не значить поправу долі робочого люду, ані не запевнює цілої “самостійної держави” від чужого визискування економічного і політичного” [13. – 1891. – № 1].

Як бачимо, для Павлика і Франка цінністю є не лише державний, національний,

---

а й народний суверенітет, що базується на економічному базисі, справедливому розподілі (мова зовсім не йшла про рівність у бідності як дехто намагається показати позицію цих двох мислителів – В.К.). Без соборності (всеукраїнства) не бачив Павлик і незалежності (“самостійництва”). Втім, не міг Михайло Павлик чітко поставити вимогу самостійності вже в першій програмі радикалів ще й тому, що уявляв державу як край, який “повинен складатися з самих тільки вільних громад, що тільки добровільно приступають одна з одною до спілки в своїх справах” [14, с. 335]. А отже, соціалізм цей був у Павлика громадівський, і рівність була не простою рівністю, а такою, що забезпечує рівні права: “Кожна людина в громаді може бути вибрана таким послом або урядником, може братися до такого ремесла, якого схоче, перемінати єго, коли сама захоче; має право говорити, писати й друкувати, що тільки їй подобається, і загалом кожна людина мусить мати рівне право: в родині, громаді і краю...” [14, с. 335].

Актуальними і для сьогодення є слова М. Павлика, написані 1909 р., де він згадує свою повість “Пропавший чоловік” та її головного героя: “Героїв, як попович Кольцо, тепер серед нашої молоді – сотні, лише з тою різницею, що вони менш совістливі та й такі, котрих мають не за пропавших, а за найнадійніших дітей Неньки України, чи “Святої Руси”. Теперішні наші патріоти (всіх відтінків) луплять наших селян “по закону”, коли не державному, то в усякім разі “національному” та в далеко більших розмірах, під найрізнішими формами і фірмами, за те хвалять їх під небеса, мають за своїх, майже за одно з собою, хоч і пруть лавою на теплі становища “просвітників-проводирів народу” [19, с. 6–7].

“Вся попередня діяльність учасників українського руху на дипломатичній, військово-політичній, культурно-освітній царині не минула марно. У складних умовах бездержавності, різноманітних зазіхань з боку шовіністичних кіл сусідніх народів невпинно кристалізувалася національна свідомість широкого загалу українського суспільства”, – пише О. Реєнт, досліджуючи проблему про місце українських земель серед європейських країн [26, с. 32].

Значення дослідження того, що писали видатні діячі національного відродження про українське питання вбачаємо в тому, що коли мова заходить про громадянську та національну самосвідомість, гідність і честь, коли говоримо про державну і політичну діяльність, то завше маємо бачити перед собою приклади подвижницької роботи конкретних історичних осіб, а також їхнього уболівання за свій народ.

Отже еволюція поглядів М. Павлика багато в чому була складовою частиною, а одночасно і важливим чинником зміни теоретичних настанов українського національного руху, який пройшов шлях від розробки слов'янської ідеї до ствердження української. Михайло Павлик і Радикальна партія чітко сформулювали для себе ідею соборності України, прихильність до якої радикали, а також вихідці із радикалів, підтвердили уже після смерті М. Павлика в часи УНР і ЗУНР. Українське національне питання займало помітне місце у поглядах і громадсько-політичній та науковій діяльності М. Павлика. Його роздуми і пошуки як громадсько-політичного діяча і вченого є неоціненним внеском у скарбницю українського національного відродження і державотворення. Основні ідеї вченого, які відносяться до українського питання – це процеси еволюції українського руху, принципи соборності, місце Галичини в історії України, роль національної еліти у суспільно-політичному житті, відносини з сусідніми народами. Велику увагу М. Павлик приділяв обґрунтуванню української історичної перспективи, в тому числі і визначенню ціннісних підвалин українського руху, які необхідно покласти в подальший розвиток нації. У минулій історії національних і міжнаціональних відносин він вбачав важливий чинник об'єднання нації, еліти і широких мас, з метою гармонізації відносин, а не їх загострення. Ідея соборності українських земель, а пізніше незалежності України ставала домінуючою у діяльності

М. Павлика. Її він наповнював конкретними практичними справами.

1. Hoover Institution Archives for Stanford university /California, USA/ Box 2, Folder 11. Pavlik M. 1894-1903. Лист М. Павлика до Ф. Воловського 29 грудня 1894 р.
2. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. Фонд 663 (Павлик Михайло, публіцист, письменник, активний діяч демократичної преси 1853 – 1915 рр.). Опис 1. Спр. 179.
3. Андрусак А. Теоретичні основи прав людини в працях Михайла Драгоманова/ А. Андрусак //Право України.-1993.-№ 1.
4. Андрущенко В., Михальченко М. Сучасна соціальна філософія/ В. Андрущенко, М. Михальченко. Т.2.-К.:Генеза,1993.-317с.
5. Арсенич П. Нижній Березів у житті І. Франка/ П. Арсенич // Франко І."О гарний ти, краю!" - Косів: Писаний Камінь, 2006.-С. 419-424.
6. Возняк М. Останні зносини П. Куліша з Галичанами (з додатком його листування з М.Павликом/ М. Возняк // Записки НТШ.-Т. CXLVIII.-Львів, 1928.-С. 165-240.
7. Денисюк І. Михайло Павлик/ І. Денисюк – К.: Держлітвидав, 1960. – 170 с.
8. Драгоманов М. Листи на Наддніпрянську Україну/ М. Драгоманов //Драгоманов М. Літературно-публіцистичні праці у 2-х т.-Т. 1.- С. 428-482.
9. Довідник з історії України.-Т. III.- К.:Генеза, 1995.- С. 328.
10. Засенко О. Осип Маковей (життя і творчість)/О. Засенко – К.: Дніпро, 1968.-220 с.
11. І ми в Європі. Протест галицьких русинів проти мадярського тисячоліття// Житє і слово.- 1896.-Т.5.-Кн. 3.- С. 6-8.
12. Михальський Ю. Польські політичні партії та українське питання в Галичині на початку ХХ століття (1902-1914)/Ю.Михальський - Львів: Каменяр, 2002.-166 с.
13. Народ.-Львів, Коломия.-1890-1895.
14. Павлик М. Друкований лист до всіх русинів в Галичині/ М. Павлик //Павлик М. Оповідання, повісті, публіцистика.-Львів: Каменяр,1983.-С.322-335.
15. Павлик М. Куліш та Крашевський. Причинок до історії польсько-українських відносин /М. Павлик // Народ.-1892.-Ч.20-21.- С. 219-224.
16. Павлик М. Народний рух Австро-Угорських Русинів/М. Павлик-Львів,1896.-63 с.
17. Павлик М. На чий млин вода? // Павлик М. Твори.-К.:Дніпро,1985.-С.298-313.
18. Павлик М. Передмова до брошури М. Драгоманова "Пропащий час. Українці під Московським царством (1654-1876)".-Львів,1909.-С. 1-10.
19. Павлик М. Передне слівце/М. Павлик// Павлик М. Оповідання.-Чернівці,1909.-С.3-9.
20. Павлик М. Потреба етнографічно-статистичної роботи в Галичині/М. Павлик//Павлик М. Оповідання, повісті, публіцистика.-С.295-322.
21. Павлик М. Шевченко й радикали перед угодовцями/М.Павлик//Павлик М. Твори.-С.326-333.
22. Переписка М. Драгоманова з Михайлом Павликом.-Т. 2-8.-Чернівці, 1910-1912.
23. Переписка М. Драгоманова з д-ром Теофілем Окуневським. Зладив і видав М. Павлик. - Львів,1905.-280 с.
24. Пінчук С. Над священними руїнами/С. Пінчук // Дзвін.-1991.-№ 8.-С. 63.
25. Ргаса – Lwow.1878,1883.
26. Реснт О. Українські землі в дипломатії європейських країн/О. Реснт //Історія України.-2001.-№25,26.-С.1-33.
27. Свідзинський А. Це складне національне питання/А.Свідзинський-К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1994.-69 с.
28. Українка Л. Листи 1889 – 1913 // Українка Л. Твори в 4 - х т. – Т. 4./Л. Українка – К.: Дніпро, 1982. – С. 230–395.
29. Українські канадці в історичних зв'язках із землею батьків. До 100-річчя прибуття перших українських поселенців до Канади.-К.: Дніпро, 1990.-232 с.
30. Фалендиш Л. Доба "Руської трійці"/Л. Фалендиш // Жовтень.-1989.-№1.-С.127.
31. Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах /І. Франко - К.: Наукова думка, 1986.
32. Франко І. З остатніх десятиліть ХІХ в./І. Франко// Будівничий української державності. Хрестоматія політологічних статей Івана Франка. Упорядник Д. Павличко. – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – С. 337–399.
33. Франко О. Федір Вовк - вчений і громадський діяч/О. Франко - К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2000.-379 с.
34. Чорновол І. Польсько-українська угода 1890-1894 рр./ І. Чорновол-Львів: Академія мистецтв, 2000.-247 с.
35. Чорновол І., Чорновол П. І. Франко, М. Павлик та "Союз польської молоді "Зет" у Дублянах /

І. Чорновол, П. Чорновол //Іван Франко-письменник, мислитель, громадянин. Матеріали Міжнародної наукової конференції (Львів, 25-27 вересня 1996 р.).-Львів, 1998.-С.78-83.

36. Шкраб'юк П. До питання про погляди М. Павлика на проблему української державності / П. Шкраб'юк // Другий міжнародний конгрес українців. Львів 22 – 28 серпня 1993 р. Доповіді і повідомлення. Історія. – Львів, 1994. – С. 33–35.

37.Шульгін О. Трагедія та перемога Грушевського /О. Шульгін // Голос України.-1996.-13 червня.

The Ukrainian national question in the broadest sense was considered as the problem of unity of the land and establishment of the Ukrainian independent state. The famous public and political figure, the leader of the Ukrainian Radical party Mykhailo Pavlyk reflected upon the main tendencies in the Ukrainian question development.

Key words: *Ukrainian issue, the Radical Party, the moskvofils, natiogenesis, liberalizm, marksism, the national revival, independence, unity, Galychyna.*

Разобщенность украинских земель, пребывание их в составе других государств были трагедией украинства. В широком понимании украинский национальный вопрос существовал как проблема соборности украинских земель и создания независимого Украинского государства. Основные тенденции развития украинского вопроса осмысливались и М. Павлыком - известным общественно-политическим деятелем, лидером Украинской радикальной партии.

Ключевые слова: *радикальная партия, либерализм, москвофилы, народовцы, марксизм, национальное возрождение, соборность, украинский вопрос, независимость, Галичина.*

УДК 14:327
ББК 66.5

Андрій Міщук
Мар'яна Міщук

ДЕЖАВНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПОГЛЯДАХ КАРДИНАЛА ЛЮБОМИРА ГУЗАРА

Стаття присвячена дослідженню державного виміру національної ідентичності в поглядах Кардинала Любомира Гузара. Розкрито сутність національної ідентичності, ті головні риси й прикмети, що становлять основу національної самобутності і своєрідності. Проаналізовано поради та настанови Блаженнішого Любомира щодо майбутнього України.

Ключові слова: *ідентичність, національна самоідентифікація, політичне життя, компоненти національної ідентичності, релігія, Церква, суверенітет, незалежність.*

В умовах сучасних суспільно-політичних перетворень реальною силою, яка опирається на беззаперечну довіру населення України є церква, а тому, у цьому контексті актуальною постає проблема трактування державного виміру національної ідентичності в поглядах кардинала Гузара.

Українські дослідники О. Антонюк, М. Вівчарик, О. Картунов, І. Кресіна, І. Курас, О. Майборода, Л. Нагорна, М. Обушний, І. Оніщенко, В. Панібудьласка, А. Пономарьов, Б. Попов, В. Ребало, С. Римаренко, Ю. Римаренко, В. Степаненко, М. Степико, Ю. Шемшученко, Г.Палій та інші заклали теоретико-методологічний фундамент досліджень етнополітичних явищ та процесів націостворення й державотворення в Україні. сформулювати такі найголовніші риси національної ідентичності:

- 1) історична територія, або рідний край;
- 2) спільні міфи та історична пам'ять;
- 3) спільна масова, громадська культура;
- 4) єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів;

---

5) спільна економіка з можливістю пересуватись у межах національної території.

Національна ідентичність більшістю дослідників визначається як процес ототожнення, уподібнення себе з певною нацією. У особистості з'являються суб'єктивне відчуття належності до національної спільноти, прийняття її групових норм і цінностей.

Національна ідентичність та нація — це складні конструкції, що складаються з багатьох взаємопов'язаних компонентів — етнічних, культурних, територіальних, економічних та політико-юридичних. Вони означають зв'язки солідарності між членами спільнот, об'єднаних спільною пам'яттю, міфами та традиціями, і ці зв'язки можуть, а то й не можуть утілюватись у формі національних держав, проте вони нітрохи не схожі на чисто юридичні та бюрократичні узи держави. Саме завдяки багатоглибкій вимірності, як зазначає Ентоні Сміт, національна ідентичність стає такою гнучкою, неподатливою силою в сучасному житті й у політиці і може ефективно поєднуватись з іншими могутніми ідеологіями та рухами, не втрачаючи власного характеру [11, с.25].

З погляду політики національна ідентичність править за опору для держави та її органів або їхніх дополітичних еквівалентів у бездержавних націях. Добір політичних функціонерів, регуляція політичної діяльності, вибори урядів спираються на критерії національного інтересу, який нібито відображує національну волю та національну ідентичність даного населення.

Покликання на національну ідентичність становить сьогодні головний засіб легітимації громадського порядку та солідарності.

У християнському соціальному вченні переконливо стверджується, що політична спільнота утворюється для того аби служити громадянському суспільству, з якого вона походить. Обстоюючи соціальний плюралізм, церква докладає всіх зусиль, щоб реалізувати спільне благо і демократію, згідно з принципами солідарності, субсидіарності та справедливості.

УГКЦ є яскраво вираженою національною церквою, свідченням чому є мова літургії, молитов та й практична діяльність самої церкви. Національною є церква будь-якої конфесії, яка функціонує в певний історичний період, опираючись на певну національну традицію і набувши етноконфесійної специфіки, сприяє поступові етнокультури, самосвідомості й державницького менталітету визначеної нації, користується національною мовою як богослужбовою та має значний рівень поширення серед населення певної країни чи території [7, с. 69].

Спільно із національним пробудженням укаїнського народу відбувається й модернізація релігії, яка виступає як один з найвагоміших чинників формування і зміцнення морально-етичних основ суспільства. У 80-і - на початку 90-х років ХХ століття, ідеї національного і релігійного відродження, як зазначає Оксана Волинець, генерували представники національної еліти, значну частину якої становило духовенство, зокрема ієрархи та священники Української Греко-Католицької Церкви [3]. Митрополит Андрей Шептицький, Кардинали Йосиф Сліпий, Мирослав-Іван Любачівський у релігійно-церковній, культурно-просвітницькій сферах сприяли становленню та утвердженню незалежної, суверенної Української держави.

Патріаршество Блаженнішого Любомира почалося дуже святочно – буквально через місяць (21 лютого) після обрання його Синодом главою УГКЦ Папа Іван Павло II номінував його Кардиналом [4].

Блаженніший Любомир стверджує, що пошук ідентичності - тривалий процес і “минулі кілька століть були для Церкви і її вірних часом випробування. На початку ХХ століття на престол зійшов митрополит Шептицький з переконанням, що Церква має віднайти свою ідентичність. ... Він чи не єдиний на той час ієрарх, який зайнявся суспільними справами. На ґрунті церковному і національному поступово приходить

усвідомлення того, хто ми є. Піднімається боротьба за незалежність у революційному та культурно-науковому аспектах. Друга світова війна вже не могла стримати процесу відродження народу. Блаженніший Йосип, що прийшов на митрополичий престол, став жертвою ліквідації Церкви, 18 років був ув'язнений, але не змарнував цей час. Він викристалізував думку, яка стала гаслом: “Будьте собою!”. Це означало знати свою історію, усвідомити своє історичне і сучасне буття. Друга річ стосується нашого ставлення до інших людей. Протягом століть, будучи залежними від інших, українці перестали багато в чому розраховувати на власні сили. Прийшла зневіра. Почали покладатися на допомогу ззовні: мовляв, хтось нам щось дасть, чимось допоможе, і тоді ми станемо на ноги. Йосип Сліпий писав, що наша властива сила - ми самі і на підставі цього можемо розраховувати на поміч. Але уже не як бідні родичі, а як партнери. Цей процес можливий і триватиме, залежно від того, наскільки серйозно відгукуватимемося на його клич: “Будьте собою!” [8].

Як зауважує Володимир Мороз “Чіткою ідентифікаційною установкою у літургії УГКЦ є мирна єктенія (молитви з проханнями і зверненнями до Бога — прим. авт.) — що виражена у формулі: “За святішого вселенського Архиєрея (ім'я) Папу Римського, і за Блаженнішого Патріарха нашого (ім'я)... За Богом бережений народ наш, за правління і все військо...” [9].

Розгляд сучасної УГКЦ як виключно української національної церкви визначається особливостями її становлення та функціонування в попередні суспільно-політичні періоди, впливом релігійного фактора на українське державотворення та національну ідентифікацію українців.

Блаженніший Любомир, наголошуючи на тому, що українці “понад 250 років, тобто від половини XVIII ст., не мали своєї держави” чітко вказує на той факт, що в таких умовах саме “церква була носієм політичної та національної ідентичності. Це важливо знати людям західним, з Європи й Північної Америки, яким не зрозуміло, чому Церква в Україні така близька до народу і до життя держави” [2, с.34]. Більше того, “втрата державності призвела до того, що окремі атрибути її були перенесені на Церкву; вона ставала символом державності в добу міждержав'я”.

Такої ж позиції дотримується І. Шевців, підкреслюючи, що саме УГКЦ в умовах бездержавності “була самотнім політичним речником і репрезентатором українства перед окупантом, оборонцем населення чи носієм його національних ідей” [12, с. 24].

У XX ст. перед українським суспільством, як відзначає Кардинал Любомир, постало завдання реалізації двох стратегічних завдань: “Перша мрія — державна, загальнонародна — незалежність держави. Спроби утвердити самостійну державу робилися вже в 1920-х, а пізніше — у 1940-х роках. Проте тільки наприкінці століття таке прагнення, за яке потерпіло, а то й віддало своє життя стільки людей, за Божою благодаттю стало реальністю: від 1991

року ми маємо свою самостійну, незалежну Українську державу. Отже, мрія державного характеру нашого народу здійснилася. Друга мрія — церковна — повний розквіт нашої Церкви через створення Патріархату” [2, с.132].

Національна ідентичність виконує, крім того, ще й вужчі, внутрішні функції для індивідів у спільнотах. Найочевиднішою є згуртування членів як людей «однієї національності» і «громадян». Сьогодні цього досягають завдяки обов'язковій, стандартизованій державній системі масової освіти, з допомогою якої державна влада сподівається прищепити вірність нації й самотню однорідну культуру [11, с.26]. Становлення національної ідентичності, як складової концепції особистості, підпорядковується певним закономірностям і проходить низку фаз у своєму розвитку. Її пробудження відбувається у дитячому віці під впливом сімейного середовища, друзів,

---

знайомих, ровесників. Пізніше в цей процес включаються інші осередки соціалізації — дошкільні заклади, школа, позашкільні установи, вищі навчальні заклади тощо.

Попри те, Кардинал Любомир вказує на деструктивні процеси в освітній сфері: “В Україні існує дуже поважна проблема освіти. І все робилося цілком послідовно. Наприклад, Міністерство освіти за останні кілька років заперечувало деякі українські історичні події. Писали підручники, в яких певні речі не згадувалися. Та, власне, ті ігноровані речі є дуже важливими для національної ідентичності”[14].

Базовою основою національної ідентичності виступає мова. Людство послуговується мовою повсякденно, за її допомогою кожен формулює та висловлює думки, виражає почуття й емоції, пізнає навколишній світ. Окрім комунікативної, мислетворчої, емотивної, експресивної, гносеологічної та інших функцій, мова може виступати й вагомим націєтворчим чинником[13].

Саме тому, мовне питання певний період виступало в українському суспільстві об’єктом маніпулятивних стратегій, на що безпосередньо вказує блаженний ший Любомир: “Навіть та справа мов: російської чи української – то цілковито другорядне. Але, на жаль, в Україні є люди, які хочуть, щоби нас, українців, - поділити. Щоби Східна і Західна Україна – були нібито дві інші України. Але ж ні: це є одна Україна. Є певні регіональні різниці, але вони всюди в світі є” [14].

Процес формування самосвідомості та самоідентифікації досягає найвищих темпів у період з 18 до 22 років. Подальші зміни національної ідентичності є вже не стільки її формуванням, скільки трансформацією, яка залежить від соціально-політичних, економічних, та інших сфер життєдіяльності людини. Кардинал Любомир подає настанови та поради для молодого покоління й наголошує: “Необхідно над собою працювати. Спільними силами пізнавати, що це означає бути доброю людиною. Звідки я прийшов, які дари отримав від Бога, які нагоди мені трапляються в житті, яке покликання я отримав. А тоді старатися це робити. Не тільки пізнавати, що означає бути доброю людиною, але й старатися таким бути, бути добрим християнином”[5].

Незважаючи на світський характер української держави, вона покладає певні надії на церкву та релігійні організації. Власне тому, Любомир Гузар звертався ще в часи президентства Л.Кравчука із пропозицією розробки концепції державно-церковних стосунків, бо “Церква для життя держави є важливою” [2,с.29]. У площині державно-церковних відносин Блаженніший Любомир переконаний, що “ політики мають зрозуміти, що Церква і держава є партнерами, проте не підлягають одна одній. Тому для нас розділення держави і Церкви є дуже доброю справою. Ми з державою одне від одного незалежні, але працюємо для того самого народу як партнери. Ми не винні одне одному нічого. Надіємося, що таким чином ми можемо спричинитися до кращого розуміння та кращого синтезу релігійних і загальнолюдських цінностей в Україні ” [2,с.39].

Вихід із кризової ситуації, в якій перебуває сьогоднішня Україна, потребує формування нової системи морально-етичних цінностей, зміни особистісної налаштованості, поведінки та суспільних структур. . Як вказує З.Антонюк: “Церква не пропонує жодної моделі економічного й суспільного життя, як і не захищає жодної політичної системи,... лише намагається вказувати та підтримувати створення умов, які сприяли б реалізації духовних завдань... пропонує такий гуманізм, який, зміцнюючи морально людські особистості, має позитивно впливати на життя суспільства, сприяючи гуманним моделям вирішення суспільних проблем” [1, с.73].

Церква пристосовується до сучасного світу, одночасно ні не ототожнюючи, ні не протиставляючи себе жодній людині, соціальному прошарку, суспільно-політичному устрою чи культурі. Для успішного виконання своєї місії в суспільстві, церква мусить тримати в полі зору сучасну людину зі всіма життєвими ситуаціями, які її визначають.

Суспільні Церква проповідує непроминаючі, позачасові цілі, які реалізує в житті конкретного суспільства і часу, в тих чи інших умовах соціально-культурного життя. Лейтмотивом соціального вчення Церкви є ідея прав людини: “Ми перебуваємо в періоді переходу від тоталітаризму до демократії. Як та демократія буде виглядати в Україні, то є інша річ, але вона напевно мусить стояти на солідних підставах людських прав”[2, с.55].

Блаженніший – єдиний архієрей, якому вдалося протягом усього періоду його правління церквою дуже чітко висловлювати церковний принцип щодо політики: церква покликана просвітлювати своїх вірних і суспільство щодо моральних засад, але вона не повинна нав’язувати своїй пастві кандидатів чи поодинокі партії. Жоден першоієрарх у такій послідовності не висловлювався і не діяв протягом цього десятиліття, як Блаженніший Любомир. У цих напружених моментах його слово мали особливий авторитет, тому що Україна вже пізнавала й полюбила стиль Любомира Гузара. Це стиль доброти, яка випливає з внутрішньої якості, у якій цілісно поєднуються глибина і легкість [4].

Останніми роками в час світової економічної кризи й нових політичних викликів в Україні голос Блаженнішого постійно звучав у тонко висловлених, зрівноважених, але все-таки проникливих посланнях на всі найболючіші соціальні теми. Ісус Христос наголошував на двох ключових заповідях: «Люби Господа свого» та «Люби ближнього свого як самого себе». Стараймося це зробити і ми вже є добрими християнами.

Кардинал Гузар не лише в теорії, а й на практиці реалізує свою позицію. Він несе багатогранному українському суспільству, яке нещодавно стало незалежним, багатство своєї спадщини, яка чітко сформульована у реалістичних словах та освячена ласкою християнської радості [4]. Тільки високоморальний лідер, що сповідує християнські цінності, може об’єднати суспільство й забезпечити досягнення найсміливіших цілей ефективного соціального розвитку. Звичайно, ця релігійність повинна бути його внутрішньою суттю, а не атрибутивною й бутафорською, проявлятися в конкретних справах, а не в показній побожності перед телеекранами на релігійні свята. Особливо знаковим у цьому плані є вчинок Блаженнішого Любомира (Гузара), який добровільно зрікся престолу предстоятеля Української католицької церкви, щоб дати можливість прийти до керівництва церквою більш молодим і фізично здоровішим людям. Цей прецедент, унікальний не лише в політичній, але й у церковній практиці, є свідченням великої духовної сили й високих моральних устоїв [6, с.101]. Він дав усім нам чіткий приклад, які мають схильність посягати на владу чи нагромаджувати її. Це приклад не лише для перших осіб у державі, політиків, маєтних людей і успішних підприємців, а й примір для кожного, бо кожен з нас має своє маленьке царство й спокусу в ньому царювати, панувати над іншими [4].

За його словами, церква повинна виховувати людей в такому дусі, що раз вони є справді віруючими людьми, то мають також бути і добрими громадянами. “Що стосується обов’язків громадянина, як зазначає, Блаженніший, ми повинні замислюватись над тим, як підтримувати свою громаду, народ. Тут не треба великих філософій. Перш за все – пізнати, за допомогою батьків, вчителів, а друга річ – робити це добро. Не соромитись бути добрим. А також працювати, працювати над собою, бути справжнім собою. Безумовно це життєве завдання. Воно вимагає прагнення, завзяття, праці, але воно дає результат в одинокий спосіб”[10].

Церква покликана діяти в сучасному світі, згідно з динамікою і життям суспільства, а тому, як наголошує Блаженніший Любомир: “Україна буде такою, якою ми її зробимо. Сама від себе Україна нічого не зможе зробити. Що буде – залежить від нас. Будемо працювати – буде добре. Будемо чекати, аби нам хтось щось дав – нічого не буде. Обставини – це лише елементи сценарію, а відповідальність належить нам. Ми

мусимо працювати. Чи ми є молоді, чи старші. Оскільки ми є всі живі громадяни, це є наше завдання. Я не бачу найменшої небезпеки, якщо ми будемо працювати, кожний по своїй лінії” [10].

Отже, Блаженніший Любомир, протягом усього періоду його правління церквою та й тепер чітко висловлює церковний принцип щодо національної ідентичності та її місця в державотворчому процесі, а УГКЦ, будучи справді національною, українською церквою одним із напрямків свого розвитку на сучасному етапі чітко визначає збереження духовної та національної ідентичності українського народу й України.

1. Антонюк З. Побудова громадянського суспільства в Україні та християнське соціальне вчення З. Антонюк // Релігія і суспільство в Україні: фактори змін. Матеріали міжнародної конференції 15 – 16 травня 1998 р. м. Київ. – К., 1998. – С. 68 – 75.

2. Аржаковський А. Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром: До постконфесійного християнства / А. Аржаковський. – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету. – 2006. – 144 с.

3. Волинець О. Релігійний чинник в українському етнодержавотворенні (на прикладі УГКЦ) / О. Волинець // <http://www.vuzlib.org/articles/2315>

4. Гудзяк Б. Україна пізнала і полюбила стиль Любомира Гузара / Б. Гудзяк // http://blogs.pravda.com.ua/authors/voznjak/4d53feb215555/view_print/

5. Гузар Л. Україна буде такою, якою ми її зробимо // http://vgolos.com.ua/articles/lyubomyr_guzar_ukraina_bude_takoyu_yakoyu_my_ii_zrobymo_121050.html?print

6. Доцяк І. Ціннісний вимір взаємодії політики та економіки / Ігор Доцяк // Вісник Прикарпатського університету. Політологія. – 2011. – Вип. 4–5. – С. 98–103.

7. Історія релігії в Україні : навч. посібн. / А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Лобовик та ін.; за ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. — К. : Т-во “Заня”, КОО, 1999. — 735 с.; 7, с. 222 Колодний. А. М. Україна в її релігійних виявах: [монографія] / Колодний А. М. — Львів: Сполом, 2005. — 336 с.

8. Кардинал Любомир Гузар. Мусимо закласти фундамент демократії - наступні покоління зводитимуть дах // <http://archive.wz.lviv.ua/articles/60705>

9. Мороз В. Специфіка української ідентичності та УГКЦ у сучасний період: спроба осмислення / В. Мороз // http://risu.org.ua/ua/index/studios/materials_conferences/51332/

10. Савчин Р. Любомир Гузар: «Україна буде такою, якою ми її зробимо» // http://vgolos.com.ua/articles/lyubomyr_guzar_ukraina_bude_takoyu_yakoyu_my_ii_zrobymo_121050.html?print

11. Сміт Е. Д. Національна ідентичність / Ентоні Сміт / Пер. з англійської П. Тарашука. — К.: Основи, 1994. — 224 с.

12. Шевців І. За єдність Церкви і народу. / І. Шевців. – Мельбурн, 1973

13. Яворська С. Українська мова як чинник національної ідентичності: ретроспективний огляд / С. Яворська // <http://www.religion.in.ua/main/history/12688-ukrayinska-mova-yak-chinnik-nacionalnoyi-identichnosti-retrospektivnij-oglyad.html>

14. Kardynal Lubomyr Huzar. W Polsce nawet komunista zostal polakiem // <http://polonews.in.ua>

The article investigates public dimension of national identity in the views of Cardinal Lubomyr Husar. The essence of national identity, the main features and signs that form the basis of national identity and originality disclosed.. Analyzed the advice and guidance of His Beatitude Lubomyr on the future of Ukraine.

Key words: identity, national identity, political life, the components of national identity, religion, church, sovereignty, independence.

Статья посвящена исследованию государственного измерения национальной идентичности во взглядах Кардинала Любомира Гузара. Раскрыта сущность национальной идентичности, те главные черты и приметы, составляющих основу национальной самобытности. Проанализированы советы и наставления Блаженнейшего Любомира о будущем Украины.

Ключевые слова: идентичность, национальная самоидентификация, политическая жизнь, компоненты национальной идентичности, религия, церковь, суверенитет, независимость.

УДК 327.56 (477)+(438)
ББК 66.(4/8)

Людмила Владика

ФЕДЕРАЛІЗМ У КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВНОСТІ

В статті розкриваються теоретико-методологічні основи дослідження федералізму та визначається суть федералізму як інструменту узгодження національних, мовних, релігійних та інших відмінностей. Стаття висвітлює також федералізм як модель ефективного регіонального управління та розкриває маніпулятивне використання принципів федералізму як інструменту агресивної політики. Автор акцентує увагу на аналізі перспектив федералізації України у контексті пошуків оптимальної моделі державного устрою.

Ключові слова: федералізм, федерація, федералізація, децентралізація.

Процеси глобалізації та загострення міжнародної конкуренції підвищують інтерес до факторів ефективності державного управління і концепцій гарантування безпеки. Значна увага до проблем федералізму та федералізації сьогодні обумовлено об'єктивними обставинами. Федеративний устрій запроваджено у більшості найвпливовіших країн світу, які складаючи всього лише 13% загальної кількості держав нашої планети, охоплюють в цілому приблизно третину населення і половину території земної кулі. У зв'язку з останніми подіями в Україні та нав'язуванням ззовні федеративного устрою, проблема становить предмет гострого обговорення. Від результату оптимального розв'язання цієї проблеми і встановлення гармонійної територіальної державної моделі залежать не лише результати суспільно-економічних перетворень, але й сама цілісність нашої держави.

Мета статті полягає в комплексному дослідженні проблеми федералізму, його тенденцій та перспектив розвитку у різних країнах світу.

Питання федералізму як багатогранного явища суспільного життя привертало увагу дослідників різноманітних наукових дисциплін у різні історичні епохи. Концептуальні проблеми сучасного федералізму висвітлюються в теоретичних і емпіричних дослідженнях родоначальника загальної теорії федералізму І.Альтузіуса, який розробив «федеративну теорію народного суверенітету», ідейних основоположників американської федеративної системи А.Гамільтона, Д.Джейна, Д.Медісона. В аспекті розглянутої проблеми слід також виділити праці Г.Еллінека, А.Токвіля, П.Лабанда, В.Уіллоубі, М.Зейделя, Д.Кальхауна, П.Кінга, Р.Денієлса, Д.Кола, Х.Лінца. Сучасні підходи до розуміння сутності федералізму знайшли відображення у працях А.Фрідмена, Р.Уотса, А.Моммена, Т.Флейнера, Г.Таллока, Д.Елазара, В.Острома, В.Лівінгстона, А.Лейпхарта тощо. Ідеї федералізму були в центрі дискусій і у вітчизняній науці. Тут варто згадати таких вчених, як М.Костомаров, М.Драгоманов, М.Грушевський, С.Шелухін, Р.Лашенко, В.Чорновіл, С.Римаренко та ін.

Сучасна політична наука розглядає федералізм як принцип, режим і форму державного устрою, які дозволяють забезпечити єдність і поділ державної влади в умовах її територіальної організації на декількох рівнях. Разом з тим у світовій науці справедливо зазначається, що федералізм як принцип облаштування пішов далеко за рамки застосування тільки у внутрішньодержавних відносинах. Федералізм використовується як засіб вдосконалення відносин між соціальними недержавними структурами, перетворення світу і злиття держав та їхніх територій у єдине гармонійне співтовариство [13, с. 137]. Суть федералізму як шляху до об'єднання в мирне і гармонійне співтовариство людей на всіх рівнях територіальної організації державної і

суспільної влади висувається сьогодні в якості ключової ідеї при аналізі перспектив і тенденцій розвитку суспільних, внутрішньодержавних та міждержавних відносин, пошуку методів їх вдосконалення.

У міру розвитку цивілізації на противагу міждержавним і внутрішньодержавним протиріччям, що породжували перманентні конфлікти, з'явилося прагнення до досягнення згоди (договору) про поділ влади, сфер впливу і мирного співіснування. Від «foedus» (у перекладі з латинської - договір, угода) народилося поняття федералізму як режиму, який отримав розвиток в реальному устрої суспільства і держав, вдосконаленні взаємовідносин між ними, а також безпосередньо між територіальними общинами людей всередині держав.

Федералізація означає зміну устрою держави, наприклад, перехід від унітарної держави до федеративної або з конфедерації до федерації. Федерація (від лат. «союз», «об'єднання») - форма державного устрою, за якого держава складається з рівноправних одиниць (республік, земель, країв, кантонів), однак має єдині законодавчі й виконавчі органи, законодавство тощо [16, с. 29]. В унітарних державах під впливом федералізму виникають процеси децентралізації. Звідси природно поява держав, що займають проміжне положення між федерацією і унітарною державою. Такі держави можна назвати напівфедераціями або квазіфедераціями - унітарними державами з яскраво вираженими елементами федералізму. Наприклад, сьогодні це Італія та Іспанія [12, с. 23]. Елементи федералізму використовуються і як основа формування та розвитку місцевого самоврядування, розширюючи тим самим його потенціал, і як необхідний елемент міждержавних відносин і формування конфедеративних утворень з яскраво вираженими елементами федеративного устрою (Європейський Союз). Нарешті, федерація - можлива форма об'єднання держав цілого континенту (Сполучені Штати Європи) і навіть планети в цілому (Всесвітня Федерація) [1, с. 144].

Надмірна концентрація влади не менш небезпечна, ніж її надмірна роздробленість. Федералізм виступає «золотою серединою» між концентрацією і роздробленістю влади для збереження та єдності різних утворень. Конкретні причини, чинники, цілі та завдання створення федерації в тій чи іншій країні можуть бути найрізноманітнішими - історичними, природно-географічними, політичними, етнічними, соціальними, конфесійними та ін. У державах з поліетнічним населенням, яке компактно проживає на історично сформованій території, федералізм здатний зіграти важливу роль у вирішенні національного, мовного, релігійного, культурного чи соціально-економічного питання. Розпад за останнє десятиліття кількох багатонаціональних федерацій (СРСР, Югославії, Чехословаччини, Ефіопії) супроводжувався появою за той же період нових федерацій, побудованих за національно-територіальним принципом або з урахуванням його (Бельгії, Боснії і Герцеговини) [16, с. 108]. Як федеративна держава кількох націй існувала Річ Посполита, яка утворилася з конфедерації Польського Королівства і Великого князівства Литовського. Федерація як ефективний інструмент вирішення національних розбіжностей існувала в Австро-Угорщині, яка була монархією побудованою на федеративних принципах і в якій проживало більше 25 націй та народностей [15, с. 276]. Після Першої світової війни виникла Югославія. Спершу ця держава була королівством, але з приходом комуністів перетворилася на союзну федеративну республіку, яка об'єднувала такі народи, як серби, хорвати, словенці, босняки, македонці, чорногорці та албанці. Після припинення існування Югославії на її території утворилася нова федерація Боснії та Герцеговини.

Досвід федеративного розвитку Швейцарської Конфедерації становить інтерес для зарубіжної та вітчизняної науки як в теоретичному, так і в практичному аспектах, оскільки він доводить ефективність федеративного устрою держави, який забезпечує

державну єдність та збереження національної, культурної та релігійної багатоманітності його складових [2, с.13-38]. Бельгійська федеративна модель держави довела можливість ефективного співіснування двох конфліктуючих етнічних груп з різними інтересами і прагненнями - фламандці та валлони. За умови, що ще існує достатня кількість прогалин у федералізації держави (невирішеність брюссельського питання, проблеми столичної периферії та прикордонної в мовному відношенні території), Бельгія успішно провела складний і тернистий процес внутрішніх реформ [8, с. 139]. Не виключенням є і Канада, яка за допомогою федералізму розв'язує не тільки релігійні напруження між католиками і протестантами, але й національне та мовне питання між англоканадцами і франкоканадцами. Оскільки національне питання французького, католицького Квебеку є досить гострим, то федералізм допомагає врегулювати ці розбіжності і зберегти цілісність держави.

Варто згадати в цьому питанні і Європейський Союз, який створювався як співтовариство, яке побудоване на конфедеративних принципах, де кожна держава зберігає свої повноваження та суверенітет, але останнім часом постає питання про перетворення ЄС у федерацію. Колишній голова Єврокомісії Жозе Мануель Баррозу заявляв, що «нам буде треба рухатися до створення федерації національних держав. Саме це нам потрібно. Це - наш політичний обрій і саме це керуватиме нашою діяльністю протягом наступних років». В рамках концепції «Європа регіонів» і на основі принципу субсидіарності відбувається поділ повноважень між наднаціональними структурами ЄС, національною державою та суб'єктами федерації. І, можливо, ЄС стане новою федерацією в рамках усієї Європи, який об'єднає сотні народів та народностей [7].

У великих за розмірами державах (Росія, США, Канада, Бразилія, Індія, Австралія, Аргентина та ін.) федералізм виконує насамперед функцію децентралізації державної влади в вертикальному відношенні для надання більших повноважень суб'єктам федерації.

Один із видатних політичних теоретиків США XVIII-XIX століття А.Гамільтон обґрунтовував практичну реалізацію ідеї федералізму. Федералізм як принцип державної організації завдяки його старанням перестав бути лише ідеєю і став практичною політикою. Основні положення політико-правових поглядів А.Гамільтона викладені в збірнику статей «Федераліст» (1787-1788), де було представлено політико-економічну концепцію сильної централізованої федеральної влади, яка забезпечила б незалежне існування вільної і заможної американської держави. Економіка федерації мала спиратися на приватні корпорації, свободу регламентованої законом підприємницької діяльності [14, с. 58].

Ідея федералізації протягом світової історії використовувалася також зі спекулятивною метою. Авторитарні держави висували вимогу федералізації і надання особливого статусу певним територіям з метою ослаблення держав-сусідів і підпорядкування своїм впливам. Номінальне запровадження федеративного устрою використовується з пропагандистською метою і як засіб тиску на зовнішній арені. Прикладом спекулятивного використання федералістських принципів був тиск нацистської Німеччини на Чехословаччину з метою надання широких прав та повноважень судетським німцям. Аналогічно, СРСР під час радянсько-фінської війни пішов шляхом створення Карело-Фінської Радянської Соціалістичної Республіки. Така ситуація передбачала сценарій приєднання Фінляндії до СРСР, так як це сталося із Західною Україною і Західною Білоруссю, які були приєднані до формально національних республік УРСР та БРСР [6].

Використовують федералізм і як інструмент агресивної політики. Дуже виразно це проявляється в Росії. Як зазначає В.Б. Пастухов, характерна особливість формування

ідеї російського федералізму полягає в тому, що «в практичному плані тема російського федералізму генетично пов'язана з боротьбою центральної влади за збереження єдності країни проти прагнення до автономізації і сепаратизму». Це істотно відрізняє російську модель від західних зразків: «якщо на Заході федералізм виникав у ході будівництва нової державності, то в Росії він впроваджується на тлі розвалу і деградації старої державної машини», що «накладає помітний відбиток як на сам процес, так і на його ідеологічне відображення в політичній і масовій свідомості» [9, с. 53]. У реальній російській політиці федералізм став одним з інструментів боротьби за владу, який еліти використовують для досягнення своїх політичних цілей. Тому розвиток суспільного життя в Росії вимагає федералізації відносин між центром і регіонами. Також федералізм як засіб агресивної політики використовується не тільки для контролю власної території, але й для впливу на інші держави. Так, Росія заохочує Україну до федералізації, щоб мати змогу впливати на окремі суб'єкти федерації, і проводити в них свою політику, а це, в свою чергу, може призвести до розпаду такої держави як Україна.

Тривале перебування українських земель в складі різних, жорстко централізованих держав створили умови для вкорінення у свідомість більшості українського народу ідеї побудови унітарної держави [4, с. 20]. Устрій Київської Русі можна прирівняти до федеративного. Також Річ Посполита, в рамках якої українські землі перебували протягом XVI-XVIII століття, була побудована за федеративним принципом.

Питання щодо федералізації і створення великої федеративної держави активізувалося у кінці XVIII-XIX ст. і розглядалося як інструмент звільнення від російського імперіалізму. Важливу роль у пошуках державної моделі для України в XIX ст. відіграло Кирило-Мефодіївське товариство. Програмні документи Кирило-Мефодіївського братства передбачали докорінні зміни існуючого політичного устрою держави, ліквідацію чужоземного гніту українського й інших слов'янських народів та забезпечення їх рівноправного розвитку. Оптимальною формою державного порядку братчики вважали республіканське демократичне правління на засадах рівноправної державно-федеративної системи.

Роль Михайла Драгоманова у розробці теорії українського федералізму була визначальною. Його погляд на проблему децентралізації імперії, автономії України у складі Росії став ідеологічною програмою українського визвольного руху. М. Драгоманов висловлював думку про те, що федерація має утворитися внаслідок децентралізації управління державою, тобто поділу України на 20 земель - суб'єктів федерації [5, с. 75].

Переходячи до викладу суспільно-політичних поглядів учених-народників, їхніх наукових концепцій щодо минулого і сучасного їм становища України, взаємовідносин українського народу з Росією та іншими народами, що входили до складу російської держави, врешті, аналізу становища українського народу в складі майбутньої російської федерації, відзначимо погляди М.С. Грушевського, Р.М. Лашенка і С.П. Шелухіна [4, с. 21]. Можливо саме досвід американських країн, які визволяючись з-під британського та іспанського колоніалізму створили федерації, став зразком для наслідування українськими політичними діячами XIX-XX століття. Але федералізм Костомарова, Драгоманова, Грушевського був актуальним і вдалим для тодішньої України, і аж ніяк нерозумно застосовувати ті концепції державного устрою на сьогоденному етапі розвитку української держави.

Нагадаймо також, що саме як федерація був задуманий Союз Радянських Соціалістичних Республік. 30 грудня 1922 року I Всесоюзний з'їзд Рад у Москві проголосив декларацію про утворення СРСР у складі: РРФСР (Російської Радянської

Федеративної Соціалістичної Республіки), України, Білорусії і Закавказької федерації (Грузії, Вірменії, Азербайджану). СРСР було утворено як федеративну державу, але це було лише пропагандистською вивіскою. Радянський Союз як об'єднання незалежних держав був фікцією, оскільки реальна влада належала єдиній, правлячій партії РКП(б). Реальний статус республіканських комуністичних партій залишався на рівні обласних організацій РКП(б). Будь-яке рішення, прийняте московським ЦК, мало обов'язковий характер для кожної республіки. І в подальшому принцип федералізму тут було перекручено, вихолощено й зведено до звичайного унітаризму.

Слід відзначити, що ризики етнокультурної гетерогенності українського суспільства, суттєвих ідейно-політичних розбіжностей між окремими регіонами України усвідомлювались з перших років існування незалежної України. Проте за 23 роки української незалежності вище керівництво держави так і не виробило дієвої програми подолання політичного роз'єднання України. Окрім напруги по вісі східний регіон - західний регіон, в Україні спостерігається зміщення рівноваги в системі «центр-регіони» на користь центру. Він виступає монополістом всіх політичних, економічних, інтелектуальних ресурсів держави, в той час як регіони залишаються залежними від нього [11, с. 68].

На тлі регіональних особливостей, різного рівня соціально-економічного, політичного розвитку окремих регіонів питання щодо державного устрою України є вельми вагомим. Відтак політичні сили держави розкололися на два табори: перші обстоюють принципи унітарності, другі є прибічниками федеративної держави [11, с. 81]. Але більша частина українців підтримує унітарний устрій України. До ідеї федеративного устрою України негативно ставиться 61% громадян України (53,3% на Сході, 63,3% на Півдні, 64,9% у Центрі та 67,8 на Заході). Федералізацію підтримує лише 16% українців, як свідчать результати опитування Центру ім. Разумкова (таблиця 1). Опитування провела соціологічна служба Центру Разумкова з 21 по 25 грудня 2013 року. Опитано 2010 респондентів віком від 18 років у всіх областях України, Києві та АР Крим [3].

Слід також відзначити, що незважаючи на загальносвітову тенденцію поширення федералізації, що навіть отримала назву «федеративна революція», та торкнулася таких бастионів унітаризму, як Великобританія, Іспанія, Франція, Україні не слід сліпо копіювати світові моделі політико-територіального устрою. Західноєвропейський федералізм розвивався на тлі розвинутої економіки, стабільних політичних систем і соціального консенсусу - тобто за умов, яких сьогодні нема в Україні. Ось чому механічне запозичення західноєвропейських ідей федералізації, для нас неприйнятне [10].

Також сам процес деконцентрації влади ще не може слугувати гарантією демократизації суспільства. Навпаки, він може привести до розбалансованості суспільно-державного розвитку і досвід України, на жаль, це підтверджує. Гарантією цивілізованості може слугувати лише цілеспрямований перерозподіл владних функцій з центру на місця, який в свою чергу дасть змогу розподілити відповідальність за політичний курс і реформи, що здійснюються в країні, між різними її суб'єктами. Тому, з метою подолання, з однієї сторони регіонального протистояння, а з іншої - заради збереження цілісності держави більш підходящою є модель унітарно-децентралізованої держави. Такий підхід дозволить зберегти єдиний політико-правовий простір країни, Україна матиме лише одного суб'єкта управління - вищі органи влади; при цьому базовий рівень місцевої влади без будь-якого посередництва з боку інших суб'єктів управління отримує найширші повноваження з урахуванням специфіки регіону. Це дозволить зміцнити державну єдність та зберегти територіальну цілісність, запобігти

відцентровим сепаратистським проявам, закріпити політичну та етнополітичну стабільність [11, с. 132].

Отже, проблема пошуку оптимального державного устрою завжди була актуальною для дослідників держав усіх часів і становить величезний інтерес. Оскільки саме від державного устрою залежать відносини між центром та периферією, а ефективність і продуктивність їх взаємодії відбивається на довірі населення до влади, функціонуванні політичної системи, цілісності держави тощо. Зарубіжний досвід доводить, що федералізм відіграє позитивну роль при вирішенні різних проблем, але також він показує, що федералізація в кожній країні є особливою і залежить від конкретних умов та обставин. Деякі держави обирали федерацію з міркувань узгодження національних чи мовних питань, інші - у зв'язку з величиною території для оптимізації регіонального управління. Українській державі зарано ставати на шлях федералізму, що пов'язано зі слабкою економікою як центру так і регіонів, кризою політичної системи, а також зовнішнім тиском Росії, яка розглядає такий сценарій як забезпечення механізму впливу на українську політику. Виходом із складної ситуації, яка склалася в Україні, є децентралізація влади та надання ширшого кола повноважень місцевому самоврядуванню для ефективнішого функціонування політичної системи та управління.

1. Абілін О. Всесвітній і європейський федералізм: ймовірні перспективи / О. Абілін // Політичні дослідження. - 1994. - № 5. - С. 143-149.
2. Авраменко С.Л. Швейцарский федерализм: дисс. на соискание ученой степени кандидата юридических наук: спец. 12.00.02 / С.Л. Авраменко. - М., 2002. - 197 с.
3. В усіх регіонах України більше половини населення виступає проти федералізації - опитування [Електр. ресурс]. - Режим доступу: <http://ua.racurs.ua/news/23640-v-usih-regionah-ukrayiny-bilshe-polovyny-naselennya-vystupaie-proti-federalizaciyi-opytuvannya>
4. Вовк Ю.В. Ідея федералізму в Україні у контексті посилення впливу регіонів / Ю.В. Вовк // Право України. - 2009. - №10. - С. 19-21.
5. Корольов Г. Український федералізм в історичному дискурсі (19 - початок 20 століття) / Г. Корольов. - К.: Інститут історії України НАН України, 2010. - 150 с.
6. Макарычев А.С. Регионализм и территориальное устройство в посттоталитарных странах: сравнительные характеристики России и ФРГ / А.С.Макарычев [Електр. ресурс]. - Режим доступу: <http://www.policy.hu/makarychev/rus2.htm> 317
7. Мюллер У. Федерализм как фактор европейской интеграции / У.Мюллер [Електр. ресурс]. - Режим доступу: http://www.vasilievaa.narod.ru/ptpu/6_1_02.htm
8. Ормонбеков Ж.Т. Бельгийская модель федерализма: особенности и перспективы [Текст] / Ж.Т. Ормонбеков // Казанский Федералист. - 2004. - №1 (9). - С. 138-156.
9. Пастухов В.Б. Российский федерализм: Политическая и правовая практика / В.Б. Пастухов // Общественные науки и современность. - 2003. - № 3. - С. 53-65.
10. Римаренко С. Федералізм, регіоналізм, децентралізація / С.Римаренко [Електр. ресурс]. - Режим доступу: <http://www.kennan.kiev.ua/Library/Agora/Agora04.pdf>
11. Романюк А.С. Від соборності до незалежності: стан та динаміка інтеграції українського суспільства у контексті європейських процесів. / А.С. Романюк, Ю.М. Сокирка. - Львів: ЦПД, 2009. - 140 с.
12. Elazar D.J. Federalism and the Way to Peace Text. / D.J. Elazar. - Kingston, Ontario: McGill-Queen's University Press, 1994. - 170 p.
13. Federal government // Encyclopædia Britannica.- Chicago; London; Toronto; Geneva; Sydney; Tokyo; Manila: Encyclopædia Britannica, Inc.; William Benton, Publisher, 1967.- Vol. 9.- P. 136-138.
14. Gerston L.N. American Federalism: A Concise Introduction / Larry Gerston - Armonk, New York: M.E. Sharpe, 2007. - 197 p.
15. Jeziorny D. Autonomia, federacja, konfederacja – możliwości uratowania Austro-Węgier przed rozpadem w XX wieku / Dariusz Jeziorny // Europa unii i federacji. Idea jedności narodów i państw od średniowiecza do czasów współczesnych. - Kraków: Historia Iagellonica, 2004. - P. 273-284.
16. Scott K. Federalism: A Normative Theory and its Practical Relevance / K.Scott. - London: Bloomsbury Academic, 2011. - 224 p.

In article the theoretical and methodological foundations of the study of federalism are opened. The nature of federalism as a tool for coordination of national, linguistic, religious and other differences is determined. The article also highlights federalism as a model of effective regional governance and reveals the manipulative use of the principles of federalism as a tool for aggressive policies. The author focuses on the analysis of the prospects for the federalization of Ukraine in the context of the search for the optimal model of government.

Keywords: federalism, federation, federalization, decentralization.

В статье раскрываются теоретико-методологические основы исследования федерализма. Определяется суть федерализма как инструмента согласования национальных, языковых, религиозных и других различий. Статья освещает также федерализм как модель эффективного регионального управления и раскрывает манипулятивное использование принципов федерализма как инструмента агрессивной политики. Автор акцентирует внимание на анализе перспектив федерализации Украины в контексте поисков оптимальной модели государственного устройства.

УДК 324
ББК 66.031

Галина Вархов

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРІВ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ 2014 РОКУ

У статті проаналізовано основні аспекти проведення виборів до Європейського Парламенту 2014 року. Здійснено аналіз результатів виборів та визначено яким чином вони впливатимуть на подальшу політику Європейського Союзу.

Ключові слова: *Європейський Парламент, Європейський Союз, виборча система, вибори, групи політичних партій.*

Актуальність досліджуваної проблематики полягає у тому, що Європейський Парламент – це єдина інституція Європейського Союзу, яка, будучи обрана на прямих виборах у державах-членах Спільноти, забезпечує безпосередній зв'язок громадян та процесу прийняття рішень на рівні Союзу, а також є єдиним органом, де діяльність та конкуренція політичних партій має безпосередній характер. Структура Європейського Парламенту та особливості його формування є предметом подальших наукових досліджень.

Вибори до Європейського Парламенту проводяться кожні 5 років. Європейський парламент – законодавчий орган Європейського Союзу і єдиний з семи інституцій Спільноти, що напряму обирається громадянами держав-членів на основі виборчого права через загальне голосування [2, с.198].

Становлення виборчої системи Європарламенту, в першу чергу, пов'язане зі становленням його як вищого законодавчого органу Євросоюзу. У процесі розвитку Європарламенту, внаслідок підписання країнами Європи низки міжнародно-правових актів, розширювалися його повноваження, а також удосконалювалася виборча система. Із набуттям чинності Лісабонського договору, у 2009 році, повноваження законодавчого органу розширились до повноважень Ради Міністрів Європейського Союзу [1, с.15].

Останні чергові вибори до Європейського парламенту проводились згідно положень Лісабонського договору. Минулого року 22-25 травня громадяни 28 держав-членів Європейського Союзу обирали 751 євродепутата.

Зазвичай, загальноєвропейські вибори проводяться влітку, проте цього разу дати голосування було змінено задля збільшення явки виборців та продовження періоду підготовки до процедури обрання голови Єврокомісії. Розвівши дати голосування в часі, очільники ЄС надали депутатам Європарламенту можливість уперше за всю історію розвитку Європейського Союзу офіційно презентувати особи кандидатів на заміщення найвищої посади Європейської Комісії – виконавчого органу ЄС, на який покладається визначення та реалізація ключових напрямів політики організації [3].

Загалом, до компетенцій ЄС належить встановлення загального періоду виборів, але точні дати й час голосування, а також виборчий корпус визначаються самими країнами. Кожна країна проводить їх, спираючись на національне законодавство, яке містить спільне правило — право кожного громадянина ЄС на участь у виборах за місцем проживання чи місцем перебування. Так, 22 травня вибори почалися в Голландії і Великобританії, 23 травня - в Чехії та Ірландії, 24 травня - в

Італії, Литві, Словаччині та на Мальті, а у всіх інших країнах європарламентарів обиратимуть 25 травня. Мандати розподіляються за демографічною ознакою: чим більше населення проживає в країні ЄС, тим більше євродепутатів вона має. Так, німцям дістанеться 96 мандатів, французам - 74, італійцям і британцям - по 73, іспанцям - 54, полякам - 51. Всього по шість депутатів обрали громадяни Естонії, Люксембургу, Мальти та Кіпру. Виборці кожної країни голосують за списки. У разі обрання євродепутати згуртовуються не за ознакою національності, а за політичною приналежністю. Таким чином, вони формують парламентські групи. До кожної групи входить щонайменше 25 депутатів, які представляють як мінімум чверть країн ЄС, або 7 різних держав. Депутат також має право залишитись незалежним [4].

Згідно з результатами підрахунку голосів консервативна Європейська народна партія (ЄНП) з колишнім прем'єр-міністром Люксембургу Жан-Клодом Юнкером здобула перемогу на виборах до Європарламенту і залишається провідною європейською політичною силою. ЄНП отримала 29,43% голосів виборців. Така кількість голосів дає партії 221 місце у парламенті ЄС. Серед іншого, її членами є німецький блок ХДС/ХСС.

На другому місці за кількістю голосів опинилася Європейська партія соціалістів, очолювана головою Європарламенту, німецьким соціал-демократом Мартіном Шульцом. За підрахунками Європарламенту, за партію соціалістів проголосували 25,43% виборців, і вона отримає 191 місце у парламенті.

Третьою за чисельністю політичною силою в Європарламенті стали Європейські консерватори і реформатори. За них проголосували 9,32% виборців. Це дає партії 70 місць у парламенті ЄС.

Група Альянсу лібералів і демократів за Європу – АЛДЄ отримала 8,92% голосів і 67 мандатів, партія «Європейські об'єднані ліві / Ліві-зелені Півночі» - 6,92% голосів і 52 місця в Європарламенті. Група Зелені / Вільний європейський альянс – 6,66% і 50 мандатів, Європа свободи і демократії набрала 6,39%, це 48 місць та Позафракційні – 6,92% голосів і 52 місця [5].

Право голосу за законодавством ЄС мають близько 400 млн. громадян держав-членів. Їхня явка на вибори до Європарламенту у 2014 році становила 43,09%, що на 0,9% більше, ніж у 2009 році. Активність виборців на європейських виборах зросла вперше з 1979 року (хоча показники збільшення незначні). Така низька електоральна активність спостерігалася навіть у деяких із тих країн, де голосування під час проведення виборів до Європейського парламенту є обов'язковим (Бельгія, Греція, Кіпр, Люксембург). Так, у Бельгії та Люксембурзі явка виборців становила 90%, проте, незважаючи на чинне електоральне законодавство, на виборчі дільниці Греції та Кіпру прийшли 58,2% та 43,97% громадян відповідно. Високий показник явки було зафіксовано на Мальті (74,81%), в Італії (60%) та Данії (56,4%).

Найменше бажання проголосувати за кандидатів до загальноєвропейського законодавчого органу виявили жителі Словаччини (явка виборців у цій країні становила 13%), Чехії (19,5%) та Польщі (22,7%). Хоча, саме ці країни у 2014 році відсвяткували 10річчя приєднання до Європейського Союзу.

Попри те, що помірковані центристські демократичні групи – Європейська народна партія, соціал-демократи і ліберали – залишаються найбільшими фракціями установи, справжній прорив продемонстрували ультраправі політики та євроскептики. Головною несподіванкою для прихильників єдиної Європи стали результати виборів у Франції. Ультраправий «Національний фронт» під керівництвом Марін Ле Пен, набрав 25% голосів. Політична сила виступає за більшу самостійність держав-членів та проти розширення ЄС.

Перемогу «праві» здобули також в Австрії та Данії. Окрім цього, вони покращили свої позиції у Греції, Італії та Великобританії. Партія незалежності Об'єднаного Королівства отримала 31% голосів британців. Ця політична сила вступає проти європейської інтеграції та за вихід Великобританії з ЄС. Крім того, збільшиться кількість незалежних депутатів, які належать до правого крила, і це може посилити табір євроскептиків.

Серед причин, які вплинули на результати виборів можна виокремити: відгомін фінансово-економічної кризи, котрий все ще дається взнаки в країнах Півдня, зовнішньополітична позиція Євросоюзу щодо низки нагальних питань подальшого розвитку континенту, збільшення прихильників виходу тих чи інших держав зі складу організації [4].

Підбиваючи підсумки, можна говорити про те, що вибори 2014 року - перші вибори до Європарламенту, які відбуваються після того, як у 2009 році було підписано Лісабонську угоду, що серйозно змінила розподіл прав та обов'язків поміж керівними структурами ЄС.

Незважаючи на те, що результати виборів 2014 року в Європарламент продемонстрували зростання популярності євроскептиків і правих популістів, співвідношення політичних сил у законодавчому органі Євросоюзу практично залишається незмінним. Однак, можна стверджувати, що на сьогодні в Європейському парламенті представлені партії практично всього ідеологічного спектру. Також, варто відзначити, що у Європі зростає тенденція до утворення партій «зеленого спрямування», тобто, екологічних партій, зростає представництво, як уже зазначалось, євроскептиків і правих популістів, які користуються популярністю в багатьох країнах.

1. Булгакова Д. Конституційна реформа Європейського Союзу за Лісабонським договором. Основні положення / Д.Булгакова // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. — 2010. — № 2 (49). — С. 15—16.

2. Довгань В. М. Європейський парламент. Правовий статус і компетенція в системі органів Європейського Союзу: Монографія. — К.: КНТ, 2007. — 380 с.

3. Партійно-ідеологічна структуризація європейського політичного простору та можливості просування інтересів України в ЄС [Електронний ресурс]// Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України [сайт]. — Режим доступу:

<http://www.niss.gov.ua/articles/693/>

4. Солов'ян В. Презавантаження Європарламенту: чого чекати Україні [Електронний ресурс]/ В.Солов'ян// Главком [сайт]. — Режим доступу: <http://glavcom.ua/articles/19166.html>

5. International relations European People's Party Group [Електронний ресурс]// EPP Group in the European Parliament [сайт]. - Режим доступу: <http://www.epp.eu/ /beyondtheeu.asp?z=5C58>.

The article analyzes the main aspects of the elections to the European Parliament 2014. The analysis of the results and determined how they will affect the future policy of the European Union.

Key words: European Parliament, European Union, electoral system, elections of political parties.

В статті проаналізовані основні аспекти проведення виборів в Європейський парламент 2014 года. Осуществлен анализ результатов выборов и определены каким образом они будут влиять на дальнейшую политику Европейского Союза.

Ключевые слова: Европейский Парламент, Европейский Союз, избирательная система, выборы, группы политических партий.

ПРОЦЕС ІНТЕГРАЦІЇ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ У ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ, ЕТАПИ, РЕЗУЛЬТАТИ

Стаття присвячена проблемі розширення Європейського Союзу на Схід. Наведений у ньому матеріал дозволяє уточнити наші уявлення про процес інтеграції країн ЦСЄ у ЄС. У ньому висвітлюються історичні передумови, основні етапи та результати процесу інтеграції країн Східної Європи до Європейського Союзу.

Ключові слова: Європейський Союз, інтеграція, етапи

Дефеніція “Східна Європа” – чистото політична. Вона широко застосовувалась у радянські і зарубіжній літературі, особливо стосовно до періоду після Другої світової війни. Зараз на ряду з нею активно вживається дефініція “Центрально-Східна Європа”.

Закінчення “холодної війни”, революції 1989р. у країнах Центральної і Південно-Східної Європи, криза соціалізму як суспільного ладу і міжнародної системи та його крах, розпад Радянського Союзу, розвал Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ) і припинення функціонування Організації Варшавського Договору (ОВД), виведення радянських військ із країн ЦСЄ, втрата Росією як спадкоємниці СРСР всіх позицій у регіоні обумовили докорінну зміну геополітичної ситуації у Європі, швидку переорієнтацію ЦСЄ на стабільний Європейський Союз.

Інтеграції країн ЦСЄ з ЄС передував тривалий непростий і дуже насичений підготовчий період, упродовж якого вони виконали жорсткі вимоги, які пред’являються для всіх кандидатів на вступ до ЄС: політичної і соціально – економічної трансформації - створення ринкової економіки, заснованої на приватній власності, переходу від авторитаризму до парламентської демократії і правової держави - модифікації їх суспільно – економічних систем, підтягування до правових норм, визначених документами ЄС.

Інтерес до ЄС виник у країнах ЦСЄ ще в соціалістичну добу. Великі сподівання покладались на зближення Європейського економічного співтовариства (“Спільного ринку”) - об’єднання шести західноєвропейських країн – ФРН, Франції, Італії, Бельгії, Голландії і Люксембурга, що утворилося у результаті підписання Римського договору 25 березня 1957р., і РЕВ. Для цього були певні підстави.

Справа в тому, що “Спільний ринок”, на думку дослідників проблеми, з самого початку у своїй діяльності намагався “мати вплив на країни Східної Європи”. Прагнення “втягнути” Східну Європу у “Спільний ринок” акумулювалось в одному із двох напрямів у його діяльності (інший напрям полягав у торговій дискримінації цих країн). “Спільний ринок” при цьому переслідував не тільки певні економічні, але й далекосяжні політичні плани, які, однак, здійснити в умовах “холодної війни” було просто неможливо. Будь-які прояви “втечі на Захід” жорстко присікались керівництвом СРСР і Політбюро ЦК КПРС погрозами втручання у внутрішні справи країн (Польща, початок 80 –х рр. минулого ст.), прямою інтервенцією (Чехословаччина під час “Празької весни” 1968р.), і кривавим придушенням антиолітарних рухів (НДР, 1953р.; Угорщина, 1956р.). Проте економічне співробітництво між двома інтеграційними об’єднаннями не припинялось, а в період процесу розрядки міжнародної напруженості, квінтесенцією якої було підписання у 1975р.у Гельсінкі (Фінляндія) Заключного Акта НБСЄ (Наради з безпеки і співробітництва в Європі), розвиток економічних стосунків держав двох систем знаходився на піднесенні. У 1972р. радянський лідер Л.І. Брежнев поставив питання про контакти між РЕВ і “Спільним ринком”. У серпні 1973р. у

Копенгагені відбулася перша неофіційна зустріч між представниками РЕВ і ЄЕС. Сторони зуміли досягти принципової згоди на можливість почати переговори. У травні 1974р. знову було підтверджено згоду “Спільного ринку” на ведення переговорів. 16 вересня 1974р. РЕВ направила запрошення голові комітету “Спільного ринку” нанести офіційний візит для обговорення питань встановлення відносин між двома організаціями. Переговори розглядались в ЄЕС як важлива подія, що мала сприяти виясненню позицій сторін.

У кінці 70-х рр. модель “соціалістичного поділу праці” уже не забезпечувала розширення взаємної торгівлі країн-членів РЕВ - період відносно стабільного розвитку ЦСЄ минав. Виянилось, що органічні недоліки неринкової моделі господарювання перешкоджають прискореному переведенню економік країн РЕВ на інтенсивний шлях розвитку. СРСР уже не міг по – старому виконувати роль поставщика палива і сировини на компенсаційній основі. Не збільшення фізичних обсягів і взаємних поставок, а розрахунок за світовими цінами став основою зростаючої динаміки зовнішньоторгового обороту [13, с. 295].

У всіх країнах РЕВ наростали економічні і соціальні труднощі. Діяльність РЕВ піддавалась гострій критиці. У листопаді 1985р. у Москві керівники соціалістичних країн, обговорюючи проблеми економічного співробітництва, змушені були визнати, “що попередні форми співробітництва себе вичерпали” [3, с. 316]. М.С. Горбачов зокрема відмітив “... товарообіг між країнами РЕВ в останні роки росте повільніше, ніж внутрішній продукт, тоді як у Західній Європі все навпаки” [3, с. 316].

Критичне осмислення діяльності РЕВ на вищому партійному і державному рівні країн - учасниць сприяло подоланню останніх перешкод на шляху зближення і співробітництва Європейського Економічного Співтовариства і Ради Економічної Взаємодопомоги. Офіційно ЄЕС і РЕВ визнали один одного, підписавши спільну Декларацію 29 червня 1988р. Однак перспектива розвитку стосунків між двома інтеграційними об'єднаннями волею історії була начисто перекреслена – краху зазнала соціалістична система. Але життєздатними виявились рекомендації Американської асамблеї Фонду Форда, зроблені ще в кінці квітня 1967р. при обговоренні проблем американської політики, можливого “створення європейської або атлантичної асоціації, в рамках якої могли би існувати і держави Східної Європи” [18, р. 8], або (за іншою рекомендацією) “створення великого політичного союзу, у якому Східна Європа зуміла би знайти для себе підходяще місце” [18, р. 187].

Із поваленням Берлінського муру 9 листопада 1989р., яке символізує закінчення “холодної війни”, і крахом соціалістичного табору для країн ЦСЄ, обтяжених невиліковними проблемами своїх планових економік, склались сприятливі міжнародні умови для “повернення у Європу”. Першою серед претендентів на інтеграцію у ЄС була Угорщина. Вона ще у 1973р. вступила в ГААТ і отримала режим найбільшого сприяння у торгівлі з країнами-членами цієї організації, що допомагало вирішувати проблеми угорської економіки. У 1982р. Угорщина вступила в МВФ і уклала з ним чотири угоди про отримання кредитів на відносно пільгових умовах. У 1982р. вона вступила у Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР). До середини 1987р. країна отримала від цієї організації цільові кредити на суму до 1,2 млрд дол. [9, с. 62-63]. У 1980 -1987рр. в Угорщині існували три банки з участю іноземного капіталу – Центральноевропейський міжнародний банк, “Сітібанк Будапешт” і “Унікбанк” [9, с. 50]. У 1987-1989рр. т. б. ще перед початком зміни ладу, в Угорщині був прийнятий пакет економічних законів, а також поправки до Конституції, які сприяли переходу до ринкової економіки і демократизації політичної системи [4, с. 46]. У 1986 р. експерти Угорщини та ЄС вели переговори з метою укладення торговельної угоди. На засіданні 25 липня 1988р. Рада Міністрів ЄС значно розширила мандат для переговорів. У серпні

1988р. було встановлено дипломатичні відносини між Будапештом і Брюсселем. 26 вересня 1988р. Угорщина підписала угоду про торговельне та економічне співробітництво з Співтовариством. Євросоюз надав Угорщині режим найбільшого сприяння у торгівлі згідно з правилами ГААТ. Починаючи з жовтня 1988р., ЄС уклав угоди про торгівлю і співпрацю з більшістю країн Центральної та Східної Європи.

У серпні 1990р. Європейська Рада схвалила пропозицію Великої Британії про укладення Європейського економічного співтовариства “Європейських угод”, які стали правовою основою асоціації з країнами Центральної і Східної Європи. Офіційні переговори про асоціацію розпочалися 20 грудня 1990р. Перші угоди про асоціацію Євросоюз підписав 16 грудня 1991р. з Угорщиною, Польщею і Чехословаччиною, які найбільше відповідали її вимогам; 22 грудня 1992р. – з Болгарією і Румунією; після майже чотирирічної підготовки 10 червня 1996р. – зі Словенією.

На засіданні Європейської ради у Копенгагені 21-22 червня 1993р. лідери країн ЄС прийняла рішення про можливе прийняття асоційованих країн ЦСЄ в якості рівноправних членів ЄС. Вперше були сформульовані основні критерії вступу країн ЦСЄ до ЄС. “Копенгагенські критерії” передбачали стабільність демократичних інститутів, наявність ринкової економіки, можливість країн ЦСЄ витримати конкуренцію в ЄС. Вони стали основою стратегії підготовки країн-асоційованих членів до майбутнього приєднання до ЄС.. На початку 1994р. на засіданні Ради Асоціації ЄС було запропоновано країнам - претендентам подати офіційні заяви з проханням прийняти їх у члени ЄС. Офіційні запити на вступ до ЄС подали: Угорщина – 31 березня 1994р., Польща – 8 квітня 1994р., Чеська Республіка – 17 січня 1995р. Румунія - 22 червня 1995р., Словаччина – 27 червня 1995р., Болгарія - 14 грудня 1995р., Словенія – 16 червня 1996р.

Розпочався етап безпосередньої підготовки країн ЦСЄ до вступу у ЄС. На засіданні Європейської Ради в Гессені 9-10 грудня 1994р. було затверджено стратегію асоційованих країн на період підготовки їх до вступу до ЄС. У червні 1995р. на саміті ЄС у Каннах було затверджено так звану “Білу книгу” під назвою “Підготовка асоційованих країн Центральної і Східної Європи до інтеграції у внутрішній ринок Союзу”, яка містила перелік усіх необхідних для інтеграції у єдиний ринок ЄС законодавчих актів, а також рекомендації щодо порядку їх прийняття. Реалізація основних положень “Білої книги” визначила процес адаптації національних правових систем більшості країн ЦСЄ до законодавства Співтовариства(1).

У квітні 1996р. Європейська Комісія розробила і затвердила близько 1000 однакових за змістом питань, відповіді на які країн – кандидатів на членство повинні були дати уявлення про зміни, що відбулися у них в постсоціалістичний період. Одержані заповнені відповіді визначали першочерговість на повноправну участь у ЄС.

У червні 1997р. Комісія ЄС прийняла “Порядок денний 2000 року”. У цьому документі визначені шість країн “першого ешелону”, з якими ЄС планував розпочати переговори вже весною 1998р.: Польща, Угорщина, Чехія, Словенія, Кіпр і Естонія.

На основі аналізу розісланих Європейською Комісією анкет, які включали більше 150 сторінок тексту і близько 1000 питань, рішення про розділення раніше асоційованих у ЄС країн на держави-лідери і держави другого ешелону Рада голів держав і урядів членів ЄС у Люксембурзі (грудень 1997р.) визначила групу держав “першої хвилі” вступників у ЄС у тому числі - 5 країн ЦСЄ: Угорщину, Чеську Республіку, Словенію, Польщу і Естонію. Перспективи вступу у ЄС інших країн повинні були залежати від конкретних успіхів їх реформування, а також того, наскільки успішним виявиться процес інтеграції в ЄС першої групи держав [2, с. 53]. Для країн “першої хвилі” – Чехії, Естонії, Угорщини, Польщі і Словенії - у якості терміну вступу у ЄС був запропонований 2003р.[2, с.53].

Переговори, що розпочались 30 березня 1998р. зустріччю міністрів закордонних справ країн – членів ЄС з колегами із країн-кандидатів, визначили як перспективні напрями економічних реформ країн - вступників, так і принципи їх економічних відносин з країнами Євросоюзу. У ході переговорів, які були розпочаті восени 1998р. з першою шісткою кандидатів (Польщею, Угорщиною, Чехією, Словенією, Естонією і Кіпром) було досягнуто домовленості про узгодження діючого в них законодавства із законодавчою базою Співтовариства, а згодом і про умови вступу країн ЦСЄ у ЄС і підготовку відповідного двостороннього договору.

Євросоюз на переговорах люб'язно йшов на поступки країнам - вступникам, надаючи так звані “дерогації” – тимчасові послаблення або відстрочки по імплементації узгоджених норм законодавства. Відстрочення стосувались перш за все, правил набуття іноземцями землі на території нових членів ЄС, порядку набуття нерухомості. У залежності від країни були визначені різні строки перехідного періоду. Так, Угорщина отримала 7-літнє, а Польща 12- літнє відстрочення у питаннях переходу до продажу землі іноземцям на тих же умовах , що і національним інвесторам [2 с.56].

Саміт ЄС у м. Лаекені (Бельгія) у грудні 2001р. на основі доповідей країн-кандидатів, склав список 10 країн, які могли бути прийняті до ЄС у 2004р., серед них – Угорщина, Польща, Словацька Республіка, Чеська Республіка, Словенія.

Саміт Європейської Ради 12-13 грудня 2002р. прийняв рішення про вступ до ЄС в травні 2004р. всіх 10 претендентів. Цим формально завершується переговорний процес між країнами - кандидатами та Євросоюзом щодо повноправного членства в Союзі. Але продовжується процес інституційних змін, адаптація їх законодавства до норм ЄС. Так, у зв'язку з вступом до ЄС було змінено Конституцію Угорщини.

У лютому 2003р. Європейська Комісія прийняла остаточне рішення про готовність країн-претендентів до вступу до ЄС. На саміті ЄС 16 квітня 2003р. в Афінах глави урядів країн- претендентів підписали документи про вступ до ЄС. І тільки після того як всі 15 країн-членів ЄС ратифікували розширення ЄС, з 1 травня 2004р. повноправними членами Євросоюзу стали Угорщина, Польща, Чехія, Словаччина, Словенія (разом з ними прибалтійські країни - Латвія, Литва, Естонія, а також Мальта і Кіпр). З 1 січня 2007р. до Європейського Союзу приєдналися Болгарія і Румунія. Літом 2011р. були завершені переговори ЄС з Хорватією. На Європейській Раді у Брюсселі 23-24 червня 2011р. було офіційно оголошено про те, що Хорватія з 1 липня 2013р. увійде до ЄС.

Напередодні вступу країни-претенденти провели загальнонаціональні референдуми, більшість учасників яких висловилися за вступ до Євросоюзу. Соціологічні опитування середини 90 –х рр. свідчили про стійкий високий рівень підтримки вступу до ЄС. Так, у Польщі у 1996р. за вступ країни до ЄС висловилось 80% населення. Серед угорських громадян рівень підтримки складав від 60% до 70%. У країнах-кандидатах другого ешелону – Болгарії і Румунії за вступ до Євросоюзу висловлювалось від 70% до 80% населення[2.- с.16-17].

Прийняття більшості країн Центральної і Південно-Східної Європи до Європейського союзу, який відповідно до Маастріхтського договору, що набрав чинності у листопаді 1993р., поступово трансформується у валютний, економічний і політичний Європейський союз з єдиною зовнішньою політикою, громадянством та валютою – євро - докорінно змінило геополітичну ситуацію не тільки у Європі. Подолання розділення Європи на дві протилежні суспільно – економічні системи – соціалістичну і капіталістичну, яке виникло внаслідок визволення і окупації Східної Європи Червоною армією на завершальному етапі Другої світової війни, означало повернення Східноєвропейських країн, які більше 40 років знаходились у сфері впливу Радянського Союзу, в “об'єднану Європу”. І це суттєво вплинуло на геополітичну

структуру сучасного світу. У результаті вступу країн ЦСЄ населення ЄС збільшилось приблизно на 100 млн. мешканців і склало майже 470 млн. осіб.

Змінився міжнародний статус Східної Європи, зросла її роль у міжнародних відносинах. Східноєвропейські країни як елемент нової геополітичної системи, стали суттєво впливати на політику НАТО і ЄС, а також ОБСЄ, наприклад, стосовно України. На думку як іноземних, так і російських експертів політику країн Центральної і Східної Європи можна характеризувати як особливий “східноєвропейський фактор” [8, с. 96]. “Східноєвропейський фактор”, на нашу думку, відіграє важливу роль у приборканні експансіоністським устремлінням Кремля, зокрема, і щодо України. Східна Європа, яка отримала політичну стабільність, демократизацію суспільства, економічні, культурні, моральні надбання країн “старої Європи” в наслідок інтеграції до ЄС, вносить вагомий внесок у забезпечення миру у Європі і світі.

Вступ до ЄС став потужним стимулом до економічного росту країн ЦСЄ. За даними статистики темпи росту виросли в середньому в два рази. Майже в усіх нових членах ЄС спостерігалось піднесення промисловості. З 2001 до 2008р. річний обсяг випуску промислової продукції збільшився у них у 1,3-1,8 рази при рості у “старожилах” ЄС всього на 6%. У Болгарії, Словаччині і, особливо, у Чехії промислове виробництво росло швидше економіки загалом. [10, с.101]. Змінювалась і структура промислового виробництва, швидко росла продуктивність праці. У нових країнах ЄС, особливо у Болгарії і Румунії, бурхливо ріс внутрішній попит, який підтримувався активним кредитуванням приватного сектора [7, с.11].

Східноєвропейські країни, що успішно розвивались на початку нового століття, стали конкурентами для країн – засновниць Євросоюзу. Вони, за оцінкою президента Римського інституту політичних, економічних і соціальних досліджень Д.М. Фара як і Китай, Індія стали причиною “сповільнення економічного розвитку Італії” [11,с.64].

Країни ЦСЄ як і західні держави, природно, не уникли потрясінь під час світової фінансової кризи 2008р. – були охоплені глибокою економічною рецесією. Криза проявилась у виробничій, зовнішньоторговій, бюджетно-фінансовій, соціальній областях, характеризувалась різким спадом майже всіх показників економічного розвитку [17]. За визначенням дослідників Інституту економіки РАН “Світова фінансово – економічна криза виявила в економіці країн регіону серйозні структурні недоліки і завдала по більшості із них більш нищівного удару, ніж по багатьом інших країнах, у тому числі з ринком що розвивається” [16, с. 9]. У міру подолання світової економічної кризи (вже в другій половині 2009р. динаміка кризи світової економіки пішла на спад, а в 2010р. і на початку 2011р. світова економіка і торгівля поступово відновлювались) стали виходити із кризи і економіки країн Центральної і Східної Європи. Після економічного спаду 2009р., відновлення тут йшло повільно і регіон демонстрував найбільш слабкий економічний ріст серед регіонів з ринком що розвивається [7, с.18]. В силу ряду дуже важливих причин, насамперед глибокої торгової і фінансової залежності від розвинених країн і значних мікроекономічних дисбалансів, допущених в роки економічного піднесення, країни ЦСЄ надзвичайно уразливі для потрясінь на глобальних ринках [14; 15].

Країни Східної Європи, які стали членами Євросоюзу, опинились у досить складних умовах і в зв'язку з тривалою системною кризою ЄС. Так вважають російські дослідники [6, с.9]. До того ж схиляються і аналітики у самій Східній Європі. Наприклад, чеські і словацькі учені твердять: “Європейський союз переживає кризу. Багато що свідчить про те, що сучасне покоління європейських політиків вичерпало свої новаторські здібності”[5, с.12].

Звичайно, доля країн Східної Європи, об'єднаних спільними цілями і правовими нормами діяльності Євросоюзу, в рамках ЄС цілком залежить від долі самого

Євросоюзу, перспектив його розвитку. Гостро стоїть проблема боргових зобов'язань країн ЦСЄ. Протириччя в середині Союзу час від часу проявляються у багатьох питаннях внутрішньої і зовнішньої політики (у другій половині 2015-го – на початку 2016-го рр. у питанні вимушеної еміграції і прийняття біженців з Близького Сходу та Африки).

У середині травня 2013р. прем'єр-міністр Великої Британії Д. Кемерон заявив про можливий референдум у питанні про вихід із Євросоюзу. 23 червня 2016р. референдум відбувся. Майже 52% (51, 9%) британців, що взяли у ньому участь, висловились за вихід країни із Євросоюзу, 48, 1% висловилося за те, щоб вона залишилась у ЄС. Результати плебісциту, на нашу думку, не є достатньою підставою для песимістичних прогнозів щодо майбутнього “об'єднаної Європи”. Хоч для тих, хто пророкує неминучість розвалу ЄС, насамперед у Російській Федерації, брекзит (скорочення від Britain Exit – “Британія виходить”; назва кампанії прихильників виходу Великої Британії з ЄС) став , на перший погляд, ніби то й підтвердженням справедливості їх прогнозів. Праві політичні сили ряду країн “старої Європи” у тому числі засновників ЄС, наприклад Франції (очолюваний Марін Ле Пен Національний фронт), Італії (“Рух п'яти зірок”), а також Нідерландів, Фінляндії (партія “істинні фіни”) вимагають проведення аналогічних референдумів. Водночас виступають проти диктату Брюсселя, “за Європу без Брюсселя”. Голоси незгоди з політикою Євросоюзу лунають і серед “младоевропейців”. Угорський прем'єр-міністр Віктор Орбан висловлюється проти санкцій, запроваджених Євросоюзом щодо Росії у зв'язку з її неспровокованою агресією проти України, усебічною підтримкою сепаратистських так званих ДНР і ЛНР і їх бандитських утворень. За проведення референдуму, аналогічного англійському, висловився президент Чехії Мілош Земан .

Чи виправдала інтеграція Східної Європи у ЄС сподівання, які плекала значна частина населення колишніх європейських соціалістичних держав у зв'язку з бажанням “увійти у Європу”? Відповідь на це питання вимагає окремого дослідження. Очевидно, що вона стала підтвердженням справедливості мети, поставленої батьками-засновниками і наступною стратегією Європейського Союзу, яка передбачала “утікання на захід” країн ЦСЄ. Правда, вона стала можливою не тільки в результаті цієї стратегії, а тісного переплетіння багатьох внутрішніх і міжнародних факторів 40-річного існування “соціалістичної співдружності”, кризи “реального соціалізму”, фатальних помилок, і прорахунків радянських і східноєвропейських керівників, і результатів “холодної війни”, і політики “мирного утягнення/ залучення” Східної Європи, її приєднання до НАТО і Євросоюзу, яку старанно розробив і терпеливо проводив Захід [7, с.17-18].

Підводячи загальний підсумок, слід підкреслити, що інтеграція країн Східної Європи до ЄС, стала важливою віхою на шляху подолання цивілізаційного надлому, який стався через неспроможність Заходу зупинити Сталіна і його комуністичних сатрапів у країнах ЦСЄ в ході Другої світової війни і після її закінчення у їх прощтовхуванні ідеї соціалізму в усьому світі, свідченням остаточного краху більшовизму і марксизму-ленінізму у планетарному масштабі.

1. Глинкіна С. Накануне вступления в Евросоюз / С. Глинкіна <http://www.ieras.ru/journal3.2001/6.htm> .
2. Глинкіна С. П. Центральнo-Восточная Европа на пути в Евросоюз / С.П. Глинкіна // Новая и новейшая история (ННИ).-2007.- № 3.- С. 46-65.
3. Горбачев М.С. Жизнь и реформы , кн.2 / М.С. Горбачев.- М.,1995.
4. Дорохин В.Д. В Венгрии перемены выглядят достаточно гладкими / В. Д. Дорохин, А. В. Поляков // Международная жизнь.-1998. -№5. –С.43-52. .

5. Конечна К. Чехия, Россия и Европейский союз. Экономическое и гуманитарное сотрудничество России и Чехии: новые перспективы / К. Конечна, Й. Машталка, О. Крейчи. - М., 2007. - 345с.
6. Мир вокруг России // Мир перемен. - 2007. - № 3.
7. Орлик И.И. Восточная Европа и Евросоюз / И. И. Орлик // ННИ. - 2013. - № 5. - С.3- 19.
8. Сергеев Д.В. Восточноевропейский фактор / Д.В. Сергеев // Мировая экономика и международные отношения. - 2006. - № 10. - С. 96-100.
9. 100 вопросов и ответов о Венгрии: Справочник / Сост. В.Д. Дорохин; под общ. ред. В.Л. Мусатова, И.Хусара. - М.: Политиздат, 1990. - 252с.
10. Страны Центральной и Восточной Европы – новые члены Европейского Союза. Проблемы адаптации. - М.: Наука, 2010. - 495с.
11. Фара Д.М. Страна, ищущая свой путь / Д.М. Фарда // Современная Европа. - 2004. - №2. - С.57 - 68.
12. Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века // ННИ. - 2003. - №1. - С.3-17.
13. Центрально – Восточная Европа во второй половине XX века. В 3 –х т. Т.1: Становление “реального социализма”. 1945-1965. - М.: Наука, 2000. - 488с.
14. Центральная и Юго – Восточная Европа – 2007: трансформация и развитие. - М., 2009.
15. Центральная и Юго - Восточная Европа - 2008: испытание мировым кризисом. - М.: ИЭ РАН, 2009. - 402с.
16. Центральная и Восточная Европа перед лицом современных экономических вызовов и угроз. - М.: ИЭ РАН, 2012. - 379с.
17. Центральная и Восточная Европа: уроки мирового кризиса. - СПб.: Алетейя, 2011. - 344с.
18. 18.The United States and Eastern Europe. New York, 1967.

Speech on the problem of EU enlargement to the East. Descriptions in this material allows us to refine our understanding of the process of integration of CEE countries to the EU. It highlights the historical background, the main stages and results of integration of Eastern Europe into the European Union.

Keywords: European Union, integration, stage

Статья посвящена проблеме расширения Европейского Союза на Восток. Приведенный в нем материал позволяет уточнить наши представления о процессе интеграции стран ЦВЕ в ЕС. В нем освещаются исторические предпосылки, основные этапы и результаты процесса интеграции стран Восточной Европы в Европейский Союз.

Ключевые слова: Европейский Союз, интеграция, этапы

УДК 327
ББК 66.4

Юліан Будзович

ГУАМ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ТА СПІВРОБІТНИЦТВА ЧОРНОМОРЬСЬКОГО РЕГІОНУ

У статті йде мова про тенденції та перспективи розвитку Чорноморського регіону; його виклики у сфері безпеки та деструктивну роль Росії в цих процесах; роль та значення ГУАМ, як платформи для вирішення основних проблем безпеки та розвитку співробітництва в Чорноморському регіоні.

Ключові слова: Чорноморський регіон, ГУАМ, регіональне співробітництво, безпека.

Актуальність: Чорноморський регіон зона українських геополітичних інтересів. Без реалізації яких наша держава не зможе стати справді незалежним суб'єктом у міжнародній політиці. Розвиток Чорноморського співробітництва і вирішення його безпекових викликів стане гарантією стабільності нашої державності. Допоможе розвинути нові галузі економіки, туризм та забезпечить енергетичну безпеку країни.

Предметом дослідження є: аналіз значення Організації за демократію і економічний розвиток – ГУАМ в контексті забезпечення безпеки та співробітництва у Чорноморському регіоні. Метою роботи є комплексне, об'єктивне висвітлення й аналіз особливостей функціонування ГУАМ в контексті забезпечення безпеки та співробітництва Чорноморського регіону.

При дослідженні теми автор виходив із вимог загальнонаукових та філософських принципів, необхідних для пізнання політичних явищ (неупередженості та свободи наукових досліджень, комплексності досліджень, системності, діалектики, історизму, компаративістики, детермінізму тощо). Концептуальною основою політологічного дослідження виступили базові засади геополітики, системний метод та цивілізаційний підхід.

Що стосується стану наукової розробки проблеми, то ключовими для розуміння місця і ролі ГУАМ в контексті забезпечення безпеки та співробітництва Чорноморського регіону стали концептуальні монографії та статті авторів, зокрема, таких як Б. О. Парахонський, С. Г. Ярмоменко, Є. Шаров, О. Соскін, О. Лозовицький, О. Неприцький, О. П. Тригуб, Ю. В. Сустова, О. О. Харчук, Петро Черник та Андрій Шумка.

Наша держава здійснювала маятниковий рух в парадигмі Захід – Схід. І належна увага не була приділена нашим історичним геополітичним інтересам у Чорноморському регіоні.

Фундатор української геополітики відомий географ, академік АН України, професор С. Рудницький. У своїй книжці “Україна та українці” він висловив надзвичайно важливу геополітичну ідею: «Геополітичне значення України полягає у її положенні на Чорному морі й у безпосередньому сусідстві з Близьким та Середнім Сходом»[16]. С. Рудницький продовжував розробку геополітичного коду України, над якою працювали М. Драгоманов і М. Грушевський: «У цьому коді Чорне море розглядається як головний комунікаційний центр, до якого приводять меридіональні річкові та інші шляхи України. Геополітична і гео економічна вісь північ-південь (чорноморська межа) є головною засадою для розквіту Київської Русі»[16].

Надчорноморське положення України послужило в минулому для деяких вчених основою обґрунтування “Чорноморської доктрини”. Зокрема, це висвітлено у працях Ю. Липи та Л. Бочковського.

“Чорноморська доктрина” ґрунтується на ідеї “чорноморського простору”, до складу якого входить багато країн Причорномор’я, та визначальній ролі України серед них. “Чорноморський простір – це таке реальне геополітичне поняття, як Балтійський, як Східно- або Західносередземноморські простори. Окреслюють його сточища рік і морські узбережжя як лучбовий зв’язок, культурні й історично політичні традиції – як духовний зв’язок... Чорноморський простір становить географічну цілість, має свій геополітичний зміст, свою етнічну спільноту та власні вироблені торговельні, культурні й державні традиції, що зодноріднили психіку чорноморського населення»[16].

Дослідники Петро Черник та Андрій Шумка у визначені географічних меж Чорноморського регіону вважають що «загальновизнаних кордонів у регіону немає, проте, зазвичай, до нього зачисляють Чорне й Азовське моря та прилеглі до них території шести країн, серед яких Грузія, Республіка Болгарія (РБ), Російська Федерація (РФ), Румунія, Турецька Республіка (ТР) і Україна»[10]. За іншим підходом до Чорноморського регіону відносять 10 країн: крім шістьох прибережних країн (Болгарія, Грузія, Росія, Румунія, Туреччина, Україна), також країни які не мають безпосереднього виходу до моря, але знаходяться в безпосередній близькості до нього (Азербайджан, Вірменія, Греція і Молдова).

Геополітичне значення регіону полягає в тому, що через нього пролягають важливі енергетичні та транспортні комунікації, які поєднують розвинені цивілізаційні центри Європи з багатими на сировинні ресурси країнами Близького та Середнього Сходу і Центральної Азії й далі ведуть до великих ринків багатонаселених країн басейну Індійського океану й Азійсько-Тихоокеанського регіону. З іншого боку, цей регіон зв’язує Центральну та Північно-Східну Європу з державами Середземноморського басейну, формуючи спільний простір політичних та економічних інтересів у Європі та Євразії взагалі.

Український дослідник Б. О. Парохонський пояснюючи причини появи інтересу до регіону, акцентує увагу на транзитному та ресурсних аспектах: «Тема Чорноморського регіону (йдеться, насамперед, про Україну, країни Кавказу та Центральної Азії) останнім часом актуалізувалася переважно через масштабні проєкти розробки нових транспортних та енергетичних коридорів з Європи в Азію»[19]. На інтеграційні та транзитні можливості даного регіону вказує і дослідник Олександр Лозовицький: «Розташований на перехресті між Європою та Азією, а також між Росією і Середнім Сходом, з’єднаний із Південною Європою завдяки доступу до Середземного моря та із Центральною Європою через Дунай та систему каналів, Великий Чорноморський регіон є більш ніж регіоном локального стратегічного значення, він являє собою вісь підвищеного геополітичного змісту в розширеному Європейському Союзі. Пролягаючи у центрі «геополітичної серцевини» за Макіндером і цивілізаційного розлому за Хантінгтоном, будучи позначений низкою етнічних та політичних конфліктів, регіон Чорного моря в минулому відігравав ключову роль у формуванні європейської історії»[9].

До значення даного регіону для української політики та державності звертаються дослідники Тригуб О. П. та Сустова Ю. В.: «Регіон Причорномор’я в геополітичному відношенні надзвичайно важливий для України як з погляду її економічних інтересів (розв’язання проблеми енергоносіїв, збільшення обсягів зовнішньої торгівлі, чіткої роботи транспортних комунікацій), так і з позицій національної безпеки держави. Для нашої країни велике значення мають

широкомасштабні комунікаційні проекти в рамках ЧЕС ізбудівництва кільцевої автомагістралі навколо Чорного моря та цілої системи магістральних трубопроводів для транзиту нафти й газу з Центральної Азії, Закавказзя, Близького та Середнього Сходу в Європу»[11].

Щодо світового значення Чорноморського регіону слід звернутися до матеріалів аналітики центру «Разумкова», «Чорноморський регіон є важливою геополітичною зоною, яка може бути використаною суб'єктами як плацдарм або для розширення власного впливу, або стримування впливу інших на ситуацію в навколишніх регіонах (Каспійсько-Кавказький, Центральна Азія, Близький Схід, Балкани)»[5].

Для розвитку чорноморського співробітництва ще 25 червня 1992 р. президенти України, Азербайджану, Молдови, Вірменії, Туреччини, Болгарії, Грузії, Румунії, і глави урядів Греції, Албанії, та РФ у Стамбулі прийняли Босфорську заяву та підписали Декларацію про утворення ЧЕС, в якій передбачалося створити сприятливі умови для співробітництва в різних галузях, промисловості, торгівлі, транспорту, зв'язку, науки і техніки, енергетики, сільського господарства, туризму й екології. Основною метою було - обмін економічною інформацією, вироблення галузевих проектів та організації зустрічей ділових людей для їх реалізації.

Дослідник О.А.Неприцький зазначає, що у сфері безпеки та військово-морського співробітництва «в квітні 2001 року в Чорноморському регіоні була створена на основі воєнно-морських сил Болгарії, Грузії, Росії, Румунії, Туреччини та України Чорноморська воєнна-морська група оперативної взаємодії БЛЕКСІФОР. Її завдання оголошені як пошукові та рятувальні операції, операції з надання гуманітарної допомоги та захисту навколишнього середовища, заходи з розмінування та візити доброї волі (загалом, нагадували Петербургські принципи)»[7].

Також функціонує ухвалена Євросоюзом програма «Чорноморська синергія» (Black Sea Synergy), яка розглядалася як додаток до прийнятої в 2004 р. Європейської політики добросусідства.

Але всі ці форми інституційного забезпечення чорноморського співробітництва виявилися малоефективними. Причини такого стану справ мають системну природу і ґрунтуються на конфліктах інтересів між основними учасниками процесу. Інтеграційні проекти в регіоні є переважно конкуруючими та мають різну геополітичну орієнтацію: з одного боку, ЄС-НАТО, з іншого – Росія і проекти, ініційовані в рамках СНД (ЄврАзЕС, Митний союз, ОДКБ). Відповідно, фактично жоден з них не є і не може бути позитивним чинником регіональної інтеграції, навпаки – такого роду проекти є чинником дезінтеграції регіону та поглиблення протистояння по лінії Схід – Захід, їх наявність є, можливо, однією з причин низької дієвості всіх організацій і союзів даного регіону.

Центр «Разумкова», аналізуючи проблеми інтеграції Чорноморського регіону, розглядає їх з цивілізаційної точки зору «зростання напруженості у “трикутнику культур”: християнство – іслам – західна секуляризована культура (християнство/іслам; християнство, іслам/західна культура). Слід особливо зауважити, що вододіл між цими культурами пролягає не лише в конфесійно-релігійній чи секуляризованій площині, але й у характерних для них людино-центричній чи державо- (общинно-) центричній ідеологіях, які визначають відповідну політику, в т.ч. у сфері безпеки»[5]. Отже, розглядаючи цивілізаційний аспект Чорноморський регіон (Україну також) можна ідентифікувати, як стикову зону, між геополітичними центрами сили.

Як зазначає дослідник Ярмоменко С. Г. : «Геополітична стикова зона стає буфером між кількома центрами сили – державами, що нерідко проводять експансіоністську політику щодо геополітичних стикових зон. Роль буферу між

геополітичними регіонами має геополітичні та гео економічні риси. Буферність у геополітичному просторі проявляється посиленням зовнішнього впливу великих держав. Військово-політична буферність у межах де-юре перетворює геополітичну стикову зону у «сіру зону», щорозташовується між двома військовими блоками»[3].

Одним із яскраво виражених інтеграційних чинників регіонального співробітництва є географічний чинник – Чорне море. В інших аспектах наявні майже всі ключові дезінтеграційні фактори - від політичної нестабільності країн-учасниць та їхньої економічної інфраструктурної несумісності до істотних соціально-культурних відмінностей і глибоких традиційних конфліктів як між країнами, так і всередині деяких з них. Це є історична ворожнеча між Туреччиною та Вірменією, взаємна недовіра Греції та Туреччини, на сьогодні це напруженість відносин між РФ та Туреччиною через збитий 24 листопада 2015 року Російський військовий літак Су-24 який порушував повітряний простір Туреччини незважаючи на численні попередження. Це новий спалах військових дій у Нагірному Карабасі де відновився етнополітичний конфлікт між Азербайджаном і Вірменією, який з 1994 року знаходився в замороженому стані. Сюди слід віднести заморожений Придністровський конфлікт, що виник на початку 1990-их між центральною владою Молдови та самопроголошеною республікою Придністров'я. Проблема невизнаних республік Південна Осетія і Абхазія та грузино-російську війну 2008 року з цього приводу.

Особливо трагічним для України є проблема анексії Російською Федерацією Криму та створення за її допомогою і всебічна підтримка терористичних організацій ДНР і ЛНР. Які порушують територіальну цілісність України. Послаблений державний контроль на територіях невизнаних утворень є сприятливим чинником для контрабанди, нелегальної торгівлі наркотиками, зброєю, людьми.

За даними з центру «Разумкова» «Регіон є головним вузлом наркотрафіку з Афганістану до Європи, чому сприяють слабкість державного контролю та, особливо, високі рівні корупції у країнах регіону. Загострюється ситуація на російському Північному Кавказі, яка загрожує набуттю характеру та масштабів громадянської війни. Цей регіон, разом з Центральною Азією і Близьким Сходом, перетворюється на головне джерело екстремізму, тероризму та міжетнічних конфліктів»[5].

Також слід враховувати безпосередню близькість від Сирійського конфлікту, особливу загрозу в якому становить ІГІЛ терористична організація ісламських фундаменталістів.

Активною і зацікавленою стороною багатьох безпекових викликів Чорноморського регіону є Російська Федерація, яка різними методами не прийнятними у сучасному цивілізованому світі намагається реалізувати свої інтереси, які дослідники з центру «Разумкова» визначають як

- відновлення буферної зони безпеки вздовж південних кордонів РФ;
- утримання пострадянських країн у сфері виняткового російського впливу, використання їх ресурсної бази для модернізації власної економіки, запобігання їх інтеграції до НАТО та ЄС;
- набуття лідируючих позицій у регіоні та використання його як плацдарму розширення впливу на країни сусідніх регіонів і зміцнення світового лідерства загалом;
- блокування зростання західного впливу (ЄС, США, НАТО) на регіон, протидія розширенню ЄС і НАТО на Схід;
- збереження монополії на поставки енергоресурсів на європейські ринки та використання її як інструменту реалізації своєї зовнішньої політики»[5].

В такому контексті ефективна співпраця у Чорноморському регіоні можлива серед країн, які мають спільні інтереси, статус та здатні досягнути консенсусних

рішень. Такою організацією може стати вже існуюча Організації за демократію і економічний розвиток – ГУАМ.

В жовтні 1997 р. в Страсбурзі було проголошено створення нового регіонального блоку держав, відомого під умовною назвою ГУАМ (Грузія - Україна - Азербайджан - Молдова). 24 квітня 1999 року під час Вашингтонського саміту президентів країн-членів до ГУАМ приєднався Узбекистан. Розширене таким чином об'єднання держав отримало назву ГУУАМ. Мета, принципи та напрямки співробітництва а також організаційна структура ГУУАМ були закріплені у Ялтинській Хартії ГУУАМ, ухваленій 7 червня 2001 року та Кишинівській декларації глав держав ГУУАМ "В ім'я демократії, стабільності та розвитку" від 22 квітня 2005 року. 5 травня 2005 року президент Республіки Узбекистан оголосив про вихід з ГУУАМ, у зв'язку з чим 23 травня 2006 року главами держав України, Азербайджану, Грузії й Молдови ухвалена Київська декларація про створення "Організації за демократію та економічний розвиток - ГУАМ" з секретаріатом у м. Києві.

Дослідник Є. Шаров аналізує спільні інтереси та безпекові виклики країн членів організації та констатує той факт, що «Молдова, Грузія та Азербайджан мають на своїй території неврегульовані міжетнічні конфлікти, висувають відповідні претензії до Росії щодо характеру та термінів їх врегулювання та у своїх стратегічних підходах намагаються змінити модель врегулювання за рахунок підключення таких міжнародних гравців як США та ЄС. За суттєвих розходжень регіональних інтересів цих країн об'єднуючими стають наміри щодо європейської та євроатлантичної інтеграції, ставлення до Росії та її військової присутності, орієнтація на підтримку США та її стратегічних інтересів в регіоні та спроби забезпечити енергетичну безпеку своїх країн завдяки енергетичним та транспортним коридорам, що обминають Росію»[2]. На сьогодні цей список слід доповнити фактом агресії Російської Федерації проти України: анексія Кримського півострова, створення квазідержавних утворень на території Донецької та Луганських областей, з подальшими намаганнями створити заморожений конфлікт.

Країни члени ГУАМ (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова) на відміну від інших країн регіону мають ряд характерних рис, які сприятимуть активному співробітництву між вище названими країнами:

- Спільне історичне минуле у рамках перебування в складі СРСР.
- Спільні проблеми посткомуністичної трансформації: перехідний стан економіки, неефективна демократія, низький рівень життя населення.
- Наявні проблеми порушення територіальної цілісності і суверенітет у всіх держав, сепаратистські тенденції спровоковані Російською Федерацією.
- Спільні євроінтеграційні прагнення, участь у проекті «Східне партнерство», співпраця з НАТО.

Тому розширення чорноморського співробітництва на основі ГУАМ видається цікавим і перспективним варіантом для нашої держави. Як зазначають дослідники Петро Черник та Андрій Шумка: «Україна продовжує претендувати на роль регіонального лідера і, як важливий напрям діяльності, розглядає свою активну участь у формуванні єдиної енергетичної та транспортної стратегії балтійсько-чорноморсько-каспійського простору. Україна має потужний транспортно-комунікаційний потенціал (зокрема, значну кількість незамерзаючих портів на Чорному морі), на її території прокладені експортні трубопроводи»[10].

До пріоритетних для Києва «напрямів діяльності в енергетичній сфері належить участь у створенні альтернативних російським маршрутів для транспортування вуглеводнів з Каспійського і Центральноазіатського регіонів через Азербайджан, Грузію та Україну до Європи»[10]. При цьому «передбачають залучення наявної

національної трубопровідної мережі, а також будівництво нових її ділянок, зокрема продовження нафтопроводу Одеса –Броди по території Польщі до міст Плоцьк і Гданськ. Водночас у Києві вважають за доцільне будівництво нового газопроводу – «Білий потік», яким газ Туркменістану, Казахстану та Узбекистану через Каспійське і Чорне моря міг би надходити до України. Іншим важливим напрямом зовнішньоекономічної діяльності України є спільна з країнами Південного Кавказу, насамперед з Грузією та Азербайджаном, участь у формуванні міжнародного транспортного коридору «ТРАСЕКА». Крім того, Київ проявляє інтерес до проекту Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) з будівництва кільцевої автомобільної дороги навколо Чорного моря »[10].

Аналогічні ідеї забезпечення енергетичної безпеки України знаходимо і у Олега Соскіна, який прогнозує, що «перспективним для України можуть також бути поставки в ареал Чорного моря нафти з Ірану через території Азербайджану і Грузії. Втілення в життя проекту будівництва нафтотерміналу "Південний" і нафтопроводу Одеса - Броди набуває величезної ваги для майбутнього України, позаяк забезпечує альтернативну систему нафтопостачання нашої держави»[8].

Досить сказати, що використання території України дає можливість більше ніж удвічі скоротити довжину шляху транспортування нафти з регіону Близького Сходу (через Туреччину та Чорне море) в Європу.

Як зазначає дослідник О. Харчук «У свою чергу, діяльність України в ГУАМ має на меті цілком конкретні цілі:

- підвищити національну конкурентоспроможність та спільно протистояти викликам глобалізації;
- використати переваги «масштабної економіки», що дають змогу розширити розміри ринку, стимулювати надходження прямих іноземних інвестицій тощо. Такі цілі ставили перед собою МЕРКОСУР, АСЕАН та ін. і ГУАМ не виняток у цьому процесі;
- шляхом участі в регіональній співпраці долучитися до процесу інтеграції розвинених держав та створити там повноцінні обсяги ринків для власних товарів;
- зміцнити добросусідські відносини між цими державами з усіх напрямів»[21].

Такі цілі можуть бути реалізовані через:

- створення режиму вільного руху людей, товарів, послуг та капіталів для стимулювання економічних контактів і розширення меж виробничої та інвестиційної співпраці;
- комплексне використання та охорона, водних, біологічних, мінеральних, та рекреаційних ресурсів Чорного моря;
- формування банківської інфраструктури з метою фінансування та підтримки як державних інвестицій, так і приватного бізнесу;
- уніфікація митної системи країн регіону, створення системи різносторонніх розрахунків;
- формування транспортної інфраструктури шляхом модернізації та розбудови нових транспортних комунікацій і розширення залізничного та повітряного сполучення між країнами;
- розвиток сучасної системи телекомунікацій, забезпечення надійного зв'язку між країнами Причорномор'я;
- розробка і реалізація спільних проектів в сфері туризму та міжкультурної взаємодії;

Якщо звернутися до теми безпеки то реалізованими мають бути ідеї закладені у Київській декларації про створення Організації за демократію і економічний розвиток – ГУАМ за 2006 рік. Одне з положень якої зазначає, що країни члени «Заявляють про свій намір активно співпрацювати з метою вирішення неврегульованих конфліктів у

ряді держав ГУАМ, які підривають суверенітет, територіальну цілісність і незалежність цих держав, ускладнюють повномасштабне здійснення демократичних реформ і економічний розвиток регіону, негативно впливають на європейські інтеграційні процеси, являють собою виклик всьому міжнародному співтовариству»[20]. Надзвичайно важливе положення 10 яке підтверджує євроінтеграційні прагнення держав членів ГУАМ, в якому йдеться, що країни «Підтверджують курс держав ГУАМ на поглиблення європейської інтеграції і на зміцнення відносин з Європейським Союзом і НАТО»[20].

Ефективна співпраця у Чорноморському регіоні неможлива без Туреччини, особливо в контексті ширшої міжнародної співпраці з НАТО і ЄС. Як зазначає турецький дослідник Мітат Селікпала з університету Кадір Хас (Стамбул): «Очевидно, що НАТО, ЄС та Західний світ, а також Росія є головними зовнішніми чинниками в турецько-українських відносинах. Туреччина є членом НАТО, Україна – ні. Але Україна все ще має перспективу членства. Анкара та Київ можуть працювати разом, щоб забезпечити вступ України до НАТО. Що стосується ЄС, то Туреччина на цей час – на стадії переговорів про вступ, тоді як Україна також має перспективу приєднання до Євросоюзу. Обидві країни можуть працювати разом, щоб зосередити увагу ЄС і НАТО на нашій регіональній безпеці та інших проблемах. Працюючи в тандемі, вони могли б впливати на всі програми НАТО та ЄС, що стосуються регіону»[18].

Беручи до уваги складну економічну ситуацію в Україні, та враховуючи не набагато більші можливості інших країн ГУАМ виникає питання щодо фінансування розвитку проектів Чорноморського співробітництва та його інституціонального забезпечення. У цьому питанні слід звернутися до зацікавлених світових геополітичних гравців. Насамперед Європейського Союзу, який зацікавлений у транзитній ролі Чорноморського регіону, щоб отримати енергетичну незалежність. Показником чого є створення та функціонування в євроатлантичних країнах ряду аналітичних центрів і дослідницьких програм «Серед них: Міжнародний центр чорноморських досліджень (International Centre for Black Sea Studies), розташований в Афінах, Гарвардський університет, який курує програми «Black Sea Security Program» та «Black Sea Security Program Regional Workshops», американський Німецький фонд Маршалла і курує їм грантові програми, що охоплюють країни Чорноморського регіону, а також ряд інших науково-дослідних центрів Європи і США» [12].

Більш активно Європейський союз зацікавився Чорноморським регіоном «після приєднання до ЄС у 2007 р. Болгарії і Румунії європейські політики заявили про те, що Чорноморський регіон відтепер є зоною європейської відповідальності. У цьому ж році Євросоюз ухвалив програму «Чорноморська синергія» (Black Sea Sinergy), яка розглядалася як додаток до прийнятої в 2004 р. Європейської політики добросусідства»[12]. Ця програма була спрямована на розширення співпраці у сфері енергетики, транспорту і навколишнього середовища. Названі в документі області співробітництва ті ж, що і у ОЧЕС, але доповнені заявами про необхідність розвитку демократії та дотримання прав людини.

Як вказують дослідники О. П. Тригуб та Ю. В. Сустова, «формою реалізації інтересів ЄС є залучання до імплементації пріоритетних чорноморських програм за допомогою фінансової підтримки ЄБРР, Європейського Інвестиційного Банку та приватних фондів. Серед актуальних проектів слід назвати розвиток транспортної, енергетичної та телекомунікаційної інфраструктури (TACIS, TRACECA, INOGATE, Black Sea PETra, Baku Process)»[11].

Іншою зацікавленою стороною може стати Китай з його намаганнями реалізувати проект «Економічний пояс Шовкового шляху». Як зазначає дослідник Владимир Дергачев: «Економічний пояс Шовкового шляху» об'єднає Великий

європейський багатовимірний простір, включаючи Китай, Центральну Азію, Східну і Західну Європу, з населення в 3 млрд. людей (понад 40% населення Землі) з величезним споживчим ринком. Найдовший в світі економічний коридор має величезний потенціалом регіонального розвитку та взаємодії. «Економічний пояс Шовкового шляху» володіє багатими енергетичними, мінеральними, туристичними, культурними та аграрними ресурсами» [6]. За його твердженням великим позитивом і «винятковою особливістю китайського супер проекту на відміну від інших інтеграційних проектів є абсолютна відсутність політичних вимог до учасників («бізнес і ніякої політики»). Пекін йде «назовні» з інвестиціями, модернізованою транспортною інфраструктурою і особливо підкреслює відмінність китайського «Економічного пояса Шовкового шляху» від аналогічних проектів США і Росії» [6].

Для розуміння ролі Китаю слід звернутися до тези дослідника Є. Шарова який вважає що «подальша надмірна залежність України від однієї осі –парадигми однополюсного бачення світу – може вплинути на адекватність у проведенні не тільки регіональної, а й глобальної політики України та увійти в протиріччя з євроінтеграційними прагненнями нашої держави. Україні слід формувати свою регіональну ідентифікацію як невід’ємну складову стратегічних комунікаційних проектів між Європою і Євразією. Ідентифікація України з «санітарним кордоном» США проти Росії, а відтак, проти осі «Париж – Берлін – Москва – Пекін», у короткостроковій перспективі може позначитися на енергетичній безпеці нашої держави і зробити її аутсайдером ключових континентальних процесів» [2].

Отже, розвиток чорноморського співробітництва на основі ГУАМ дасть Україні можливість збільшити свою геополітичну вагу в цивілізаційному протистоянні, ефективно протидіяти експансіоністські політиці Росії, що в свою чергу сприятиме: поверненню під державний контроль Донецької та Луганської областей, створить передумови для реінтеграції Кримського півострова. Також регіональне співробітництво такого формату допоможе: зберегти та раціонально використовувати природні багатства Чорного моря, розвивати туристичну інфраструктуру, стати незалежними в енергетичному плані та набути статус ключового партнера у питання транзиту енергоносіїв у ЄС.

1. Дергачев В. Кто будет владеть Евразией? Суперпроект века / Владимир Дергачев // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dergachev.ru/analit/The_Great_Silk_Road/index.html#.VpkpJuiLTIU.

2. Зміцнення безпеки в Чорноморському регіоні і перспективи турецько-українського співробітництва // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uceps.org/upload/UA-TR_2011_ukr.pdf.

3. Крим, Україна, Чорноморський регіон: безпека і розвиток // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD122_ukr_1.pdf.

4. Киевская декларация о создании Организации за демократию и экономическое развитие - ГУАМ // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/888_002.

5. Лозовицький О. Великий Чорноморський регіон: сучасні перспективи регіональної безпеки та співпраці / Олександр Лозовицький // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2009/7-8/20097.html>.

6. Неприцький О. Забезпечення миру і стабільності у Північно чорноморському регіоні у контексті розширення НАТО і ЄС на Схід / О.Неприцький// Проблеми інтеграції науково-освітнього інтелектуального потенціалу в державотворчому процесі. – Випуск 4. – Тернопіль: Збруч, 2006. - С.295-302.

7. Парахонський Б. О. Стратегічні інтереси України в країнах Чорноморського регіону та проблеми національної безпеки / Б. О. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/library/1545.html>.

8. Соскін О. Передумови та шляхи формування Балто-чорноморського спільного ринку / Олег Соскін // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2001/2/20010278.html>.

9. Тригуб О.П., Сустова Ю.В. Україна в Чорноморському регіоні: реалії та перспективи / О. П. Тригуб, Ю. В. Сустова // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Історія. - 2011. - Т. 147, Вип. 134. - С. 54-58. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdui_2011_147_134_14

10. Харчук О. О. Співробітництво України в рамках ГУАМ: проблеми та перспективи розвитку / О.О.Харчук // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2013_1/ууууу/324.pdf

11. Черник П., Шумка А. Чорноморський регіон як зона стратегічного домінування [Текст] / Петро Черник, Андрій Шумка // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. - Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. - Вип. 31. - С. 118-132

12. Чорноморський регіон: Зона особливих інтересів Росії // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://wartime.org.ua/5189-chornomorskiy-region-zona-osoblivih-nteresv-rosyi.html>.

13. Шаров С. Балто-Чорноморсько-Каспійський регіон: проблеми реалізації національних інтересів України / С. Шаров. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/Vlasyuk_mon/09-5.pdf.

14. Шмаленко Ю. І. Геополітичні концепції українських вчених на початку ХХ ст. / Ю. І. Шмаленко // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://vlp.com.ua/files/05_7.pdf.

15. Ярмоменко С. Г. Балто-чорноморський простір як геополітична стикова зона: теоретичні аспекти / С. Г. Ярмоменко // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://geopolitika.crimea.edu/arhiv/2014/tom10-v-2/053yarem.pdf>.

В статье идет речь о тенденциях и перспективах развития Черноморского региона; его вызовы в сфере безопасности и деструктивную роль России в этих процессах; роль и значение ГУАМ, как платформы для решения основных проблем безопасности и развития сотрудничества в Черноморском регионе.

Ключевые слова: Черноморский регион, ГУАМ, региональное сотрудничество, безопасность.

The article contain information about the trends and prospects of developing the Black sea region, his challenges in security spheres and the destructive role of Russia in these processes, the role and importance of GUAM as a platform for solving key security issues and developing cooperation in the Black Sea region.

Key words: The Black Sea region, GUAM, regional cooperation, security.

УДК 327 (477+4)

ББК 66.4(0)я43.

Андрій Марченко

ПОЛІТИКА СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Автором розглядаються основні принципи та пріоритети політики Східного партнерства як своєрідного продовження Європейської політики сусідства. Наголошується, що цей проект спрямований на поглиблення інтеграції між Європейським Союзом і шістьма країнами Східної Європи, на забезпечення стабільності в регіоні. Програма Східного партнерства постає певним кроком уперед на шляху євроінтеграційних устремлінь України. Нова ініціатива надає більше можливостей нашій країні для того, аби відігравати провідну роль серед східних сусідів ЄС і прокласти свій власний шлях до повноправного членства в Європейському Союзі.

Ключові слова: зовнішня політика, європейська інтеграція, політичний імідж

Східне партнерство – це проект співробітництва, схвалений Європейською Радою, що визначає нові виміри відносин Україна – ЄС. Його можна розглядати як своєрідне продовження Європейської політики сусідства, яка передбачає встановлення із сусідніми країнами особливих стосунків, побудованих на взаємному визнанні верховенства права, спільних цінностей, дотриманні прав людини, принципів ринкової економіки і сталого розвитку.

Східне партнерство покликане поглибити інтеграцію саме між Європейським Союзом і шістьма країнами Східної Європи (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Молдова та Україна) й стати «східним» вектором європейської політики сусідства. Цей проект спрямований на забезпечення стабільності та сприяння процвітанню східних

партнерів ЄС, на яких розповсюджується європейська політика сусідства, а «його результатом має стати поглиблення двосторонніх домовленостей і створення нових багатосторонніх рамок для співробітництва» [2, с. 25].

Слід визнати, що програму Східного партнерства Європейський Союз започатковував, виходячи насамперед з власних інтересів. Найперше, як відзначає Л. Чекаленко, європейську спільноту хвилювало «питання альтернативних енергоносіїв, щоби позбутися значної залежності від російських поставок нафти й газу. Ось чому до східного проекту потрапив Азербайджан із Грузією, оскільки перший – джерело енергоносіїв, а друга – транзитний шлях доставки» [5, с. 13]. Водночас шляхом реалізації програми Європейський Союз прагне посилити свою політику стосовно східних партнерів, створюючи умови, необхідні для подальшої економічної інтеграції та політичного об'єднання з ними. З цією метою ЄС у рамках Східного партнерства буде сприяти політичним та соціально-економічним реформам, процесові зближення країн-партнерів з Європейським Союзом. Східне партнерство покликане також вибудувати довіру й зміцнити зв'язки між ЄС і шістьма східними сусідами, як стратегічними партнерами. Мається на увазі, зокрема, співпраця в енергетичній галузі, створення узгодженої системи управління кордонами як ефективного засобу протидії нелегальній міграції, допомога, спрямована на вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку окремих регіонів країн-учасниць програми Східного партнерства тощо.

Двостороння співпраця має закласти підґрунтя для нових угод про асоціацію між ЄС і країнами, які досягнуть суттєвого прогресу в реалізації відповідних принципів, працюватимуть над наближенням власного законодавства до європейських стандартів. Врешті, Східне партнерство – це програма не для держав, а насамперед для людей – її реалізація сприятиме зростанню рівня життя населення, ствердженню принципів права, мобільності громадян держав-партнерів і впорядкуванню міграційних процесів через спрощення візового режиму тощо.

В контексті імплементації програми Східного партнерства особливо значущою і відповідальною є роль України, якій, по суті, відведено роль лідера «шістки», а тому інтеграційний курс нашої країни буде своєрідним взірцем для решти східноєвропейських країн. З одного боку, це накладає серйозну відповідальність і створює певні ризики, а з іншого – може стати запорукою глибшої інтеграції з Європейським Союзом.

Слід відзначити, що реалії сьогодення спонукають до певного коригування програми співпраці Європейського Союзу зі східними партнерами. На необхідності певних змін наголосила і Верховний представник Європейського Союзу із зовнішньої політики Федеріка Могеріні, відзначивши, що необхідно полишити підхід, згідно з яким є Європейський Союз, що знаходиться в центрі, а навколо – його сусіди. Такий підхід треба замінити і прийти до нового бачення – партнерства, за якого всі партнери є рівними, разом протистоять спільним труднощам, можуть скористатись спільними можливостями. Після терактів, і не лише в Парижі, а й в інших місцях, є необхідність адаптації наявних інституційних інструментів ЄС до нового партнерського підходу.

Зокрема, мова йде про п'ять принципів, на яких має вибудовуватись це партнерство. Перший з них полягає у створенні робочих місць, особливо для молодого покоління, підвищенні зайнятості, економічному розвитку. Другий принцип передбачає енергетичне співробітництво, яке цікавить як південних, так і східних сусідів ЄС. Третій принцип – безпека. Мова йде насамперед про упередження конфліктів і реформу сектору безпеки при відкритості суспільства, повагу до прав людини і фундаментальних цінностей Європейського Союзу. Сфери безпеки стосується також боротьба проти тероризму, радикалізації, фінансування терористичних кіл, проти

організованої злочинності та корупції. Четвертий принцип передбачає спільну роботу з питань міграції, захисту біженців тощо. П'ятий принцип – розширення простору сусідських взаємин, поширення цієї роботи на сусідів наших сусідів. Таким чином, нагальною стає співпраця з іншими ключовими гравцями, щоб відповідати на спільні виклики [Див.: 3].

На завершення слід підкреслити, що хоча запропонований програмою Східного партнерства формат співробітництва не є принципово новим у відносинах ЄС – Україна, все ж для нашої держави він є певним кроком уперед на шляху її євроінтеграційних устремлінь. Нова ініціатива надає більше можливостей Україні для того, аби відігравати провідну роль серед східних сусідів ЄС. Однак такий великий потенціал може бути реалізовано лише за умови оперативного здійснення глибоких системних реформ, особливо в умовах загострення протистояння на сході країни та фінансово-економічної кризи. Стратегія Східного партнерства може допомогти Україні виробити власний шлях і методологію успішної інтеграції до ЄС.

1. Копійка В. В. Європейський Союз: досвід розширення і Україна / В. В. Копійка. – К.: Юридична думка, 2005. – 445 с.

2. Мовчан Юлія. «Східне Партнерство» – новий вимір євроінтеграції чи євроінтеграційний паліатив для України? / Юлія Мовчан // Віче. Журнал Верховної Ради України. – 2009. – №10 (травень). – С. 25-26.

3. Могерини провозгласила пересмотр политики соседства ЕС и назвала пять главных принципов нового похода [Электронный ресурс]. – Режим доступа: interfax.com.ua/news/political/305082.html

4. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України / Л. Д. Чекаленко. – К.: Либідь, 2006. – 710 с.

5. Чекаленко Людмила. Чи є програма Східного партнерства новою моделлю безпеки? / Людмила Чекаленко // Віче. Журнал Верховної Ради України. – 2015. – №9 (травень). – С. 13.

The basic principles and priorities of Eastern partnership policy as original continuation of European politics of neighbourhood are analyzed in the article. It is marked that this project is sent to deepening of integration between the European Union and six countries of East Europe, on providing of stability in a region. Eastern partnership programme appears a certain step forward on the way of eurointegration aspirations of Ukraine. A new initiative gives more possibilities to Ukraine to play a leading role among the east neighbours of EU and lay the own way to membership in the European Union.

Keywords: foreign policy, European integration, political image

Автором рассматриваются основные принципы и приоритеты политики Восточного партнерства как своеобразного продолжения Европейской политики соседства. Отмечается, что этот проект направлен на углубление интеграции между Европейским Союзом и шестью странами Восточной Европы, на обеспечение стабильности в регионе. Программа Восточного партнерства возникает определенным шагом вперед на пути евроинтеграционных устремлений Украины. Новая инициатива предоставляет больше возможностей нашей стране для того, чтобы играть ведущую роль среди восточных соседей ЕС и проложить свой собственный путь к полноправному членству в Европейском Союзе.

Ключевые слова: внешняя политика, европейская интеграция, политический имидж

УДК 341.9
ББК 66.4

Надія Турчин

НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ООН: РАДА БЕЗПЕКИ

У статті досліджується питання підвищення ефективності діяльності ООН. Особлива увага приділяється реформуванню Ради Безпеки ООН. Визначено основні проблеми функціонування Ради Безпеки ООН, розроблено напрями її реформування.

Ключові слова: реформування ООН, Рада безпеки, держава-член, право вето.

ООН є основною міжнародною організацією, головним завданням якої є забезпечення міжнародного миру та безпеки. На сьогодні є досить популярним питання щодо реформування Ради Безпеки ООН. Особливо воно загострилося у зв'язку з російсько-українським конфліктом. Про популярність реформи безумовно також свідчить участь всіх держав, що є членами ООН.

Одним з найбільш дискусійних та обговорюваних питань організації діяльності Ради Безпеки на сьогоднішній день є проблематика формування її складу та структури. Рада Безпеки відповідає за підтримку міжнародного миру та безпеки і наділяється для цього відповідними функціями та повноваженнями (ст. 34, 36, 39-42, 44, 45 Статуту ООН) [6]. Так, Рада Безпеки (далі — РБ) має право застосовувати санкції проти держав-агресорів, а також вимагати цього від інших держав-членів РБ. Це можуть бути: розрив дипломатичних відносин, застосування блокад, припинення економічних відносин чи інші заходи.

Рішення з усіх питань, крім процедурних та тих, що стосуються обрання членів Міжнародного Суду ООН, вимагають 9 голосів, в тому числі і всіх постійних членів. Останні, в свою чергу, наділені правом вето. Рішення, прийняті у відповідному порядку, обов'язкові для держав-членів ООН. Постійне використання державами права вето блокує роботу РБ ООН, що робить менш ефективною роботу ООН. Можна стверджувати, що це негативно впливає на авторитет постійних держав-членів ООН.

Загалом найважливіші повноваження РБ за критерієм їх правової природи та характеру впливу на стан міжнародної безпеки можна поділити так:

- повноваження щодо мирного розв'язання спорів;
- повноваження щодо дій стосовно загрози миру, порушень миру й актів агресії;
- інші повноваження щодо підтримання міжнародного миру та безпеки: застосування внутрішніх санкцій системи ООН; прийняття нових членів ООН, а також нових учасників Статуту Міжнародного Суду ООН; унесення поправок і перегляду Статуту ООН; призначення посадових осіб і формування персонального складу органів ООН (номінаційні повноваження); виконавчі повноваження; створення нових органів системи ООН; реалізації міжнародної системи опіки [4, с. 12].

Тобто, реформування РБ має дуже важливе значення для міжнародного співробітництва, оскільки саме РБ відповідає за підтримання міжнародного миру і безпеки всього світу. Безумовно, РБ має бути наділена всіма відповідними повноваженнями для реалізації своїх функцій. РБ повинна представляти міжнародну співправцю якісніше та ефективніше, ніж вона робить це сьогодні, відображаючи справжній баланс сил учасників міжнародних відносин та об'єктивне преставництво народів і націй. Так, під час реформування акцент має робитися на ширшому представництві народів і націй в цьому органі, а РБ має моніторити загрози та виклики міжнародній безпеці та швидко і ефективно реагувати на них, приймаючи відповідні рішення.

Існують різні моделі реформування РБ. Дві з них були запропоновані самою ООН. Перша передбачає введення до органу ще 6 постійних членів, окрім наявних уже 5, за регіональним принципом: 2 – для Африки, 2 – для Азії й Тихого океану, 1 – для Європи, 1 – для американського континенту, але без надання їм права вето. А також введення додатково 3 місць для непостійних членів РБ зі строком повноважень 2 роки. Так буде розширено та зрівняно представництво держав за регіональним принципом. Разом із уже наявними квотами держави отримають по 6 місць для Африки, Азії й Тихого океану, Європи та американського континенту.

Друга модель, запропонована ООН, передбачає не створення нових місць постійних членів, але створення нової категорії членів. 8 членів обиратимуться на 8 років із можливістю переобрання, а також введення додатково одного непостійного члена. Так має бути досягнуте те саме пропорційне регіональне представництво, як і в попередній моделі.

Ще одним варіантом є розширення кількості діючих членів РБ з 15 до 25. Кількість постійних членів збільшується в цьому випадку до 11, непостійних – до 14. Новим постійним членам не надається права вето [5, с. 11].

Також пропонується ввести постійне «пакетне» членство держав у РБ. І єдиним пакетом пропонується представити країни Скандинавії, Східної Європи, арабського світу, Латинської Америки, Африки, Південно-Східної Азії.

Досить цікавою є пропозиція Африканського Союзу створення групи «ротованих» членів. Суть її полягає в тому, що великі регіональні об'єднання мали б в Раді Безпеки для себе постійне місце, яке має займатися у порядку ротації членом об'єднання. Представник регіональної групи мав би керуватися у своїй діяльності не інструкціями власного уряду, а мав би висловлювати пропозицію об'єднання.

Одним з найцікавіших проектів реформування членства в РБ ООН є проект представництва цивілізацій. Згідно цього проекту, розглядається можливість надання постійного місця у Раді Безпеки ООН Організації Ісламська конференція. По-перше, тому що вона є досить впливовою міжнародною організацією, до якої входить більше п'ятдесяти держав. По-друге, Організація Ісламська конференція відображає специфіку ХХІ століття. У зв'язку з підвищенням значення регіональних організацій у вирішенні питань міжнародного миру і безпеки, деякі члени ООН пропонують надати їм можливість більш активно брати участь у процесі прийняття рішень у Раді Безпеки [1 с. 69].

Можна стверджувати, що саме цивілізаційний фактор може бути найбільш прийнятним при реформуванні Ради Безпеки ООН. До того ж, у разі зміни геополітичної ситуації можна надавати, по-перше, різну кількість голосів різним постійним членам РБ, хоча це видається не найкращим варіантом. По-друге, врівноважувати цю систему можна буде шляхом надання певним групам держав квот на місце непостійних членів РБ, що дозволить досить швидко реагувати на зміну геополітичної ситуації в світі, а в той же час не потребуватиме внесення змін до статуту ООН [2 с. 68].

Однією з не менш важливих пропозицій реформування РБ ООН є активізація роботи Воєнно-Штабного комітету, що функціонує з 1947 року як допоміжний орган Ради Безпеки, шляхом створення при ньому збройних сил ООН. Номінально він продовжує існувати й понині, але протягом останніх шістдесяти років не здійснював свої функції ефективно.

Мається на увазі виконання вже існуючої ст. 45 Статуту ООН та інших положень, що передбачають створення в окремих країнах світу контингентів міжнародних сил швидкого реагування, а також проведення комітетом наступних операцій: придушення виступів міжнародних терористичних організацій, підтримка миру, припинення актів агресії, геноциду та інших форм збройних конфліктів з масштабними жертвами шляхом примусу до миру, а також участь у постконфліктному миробудівництві, врегулювання великомасштабних надзвичайних ситуацій в результаті техногенних і природних катастроф, що вимагають допомоги міжнародних сил.

Якщо розглядати практичний аспект діяльності РБ ООН, то потребує вдосконалення система застосування санкцій Ради Безпеки ООН. Визначені заходи часто не знаходять активної підтримки членів органу, торкаються лише окремих осіб або є поверховими. У перспективі, необхідно переглядати механізм контролю за

здійсненню санкцій, збільшенню ініціативності комітетів по санкціям та розширенню кола правових механізмів нагляду за дотриманням санкцій.

Процедура реформування може затягнутися у зв'язку з відсутністю у самих держав-членів єдиної конкретної позиції щодо нових членів РБ. На сьогодні вироблення єдиної позиції щодо реформування РБ ООН є найважливішим завданням держав-членів.

Не можна не погодитися з Є. Годоваником у тому, що «реформа РБ має бути невід'ємною частиною інституціональної реформи ООН в цілому та відповідати паралельному реформуванню інших інституцій, що входять до системи ООН» [4 с. 12].

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин все чіткіше проявляється потреба оперативної і скоординованої протидії загрозам, що носять глобальний характер. Дати їм ефективну відповідь можуть тільки механізми, що діють в рамках легітимних структур, які володіють достатнім авторитетом для того, щоб їх рішення носили загальновизнаний характер. ООН як організація, яка мала б забезпечувати підтримку миру і безпеки на планеті, останнім часом втрачає свої функціональні можливості на фоні реальних загроз, що виникають. А саме, це стосується головного органу — Ради Безпеки. Тому варто звернути увагу на комплексне реформування Ради Безпеки разом зі зміною та перебудовою всіх інституцій ООН.

Фундаментальна проблема реформування Ради Безпеки ООН криється в дотриманні балансу між розширенням членського складу цього органу для досягнення справедливого представництва і збереження ефективності та єдності процесу прийняття рішень. Вирішення проблеми реформування потрібно розпочати з поступових дій. По-перше, це підготовка до основоположних змін у процедурі голосування, пов'язаних з правом вето. Після цього буде легше розширювати склад органу та його диверсифікувати. А, по-друге, це реалізація існуючих положень Статуту ООН, щодо активізації Військово-Штабного Комітету та його функцій.

1. Губань Р. В. Концепція діалогу між цивілізаціями в міжнародному праві та проблема тероризму / Р. Губань // Юридичний журнал. – 2008. – №3. – С. 35-38
2. Губань Р. В. Проблеми реалізації проєктів реформи Ради Безпеки ООН / Р. В. Губань // Юридичний журнал. – 2007. – №11. – С. 64-74.
3. Годованик Є. В. Компетенція Ради Безпеки ООН щодо підтримання міжнародного миру та безпеки [Електронний ресурс] / Є. В. Годованик. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/2267/73/>
4. Годованик Є.В. Рада безпеки ООН: міжнародно-правовий статус та актуальні проблеми реформування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 / Є.В. Годованик. – К. : Б.В., 2011. – 20 с.
5. Жукорська Я. М. Напрями реформування ООН: Рада Безпеки/ Я.М.Жукорська // Право і суспільство. – 2015. – №4. – С. 8-12
6. Статут ООН // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010

The article examines the issue of increasing of the United Nations. Particular attention is placed on reforming of the Security Council. Determined the main problems of the UN Security Council, designed areas of reform.

Key words: *reforming of the United Nations, the Security Council, member state, veto*

В статье исследуется вопрос повышения эффективности деятельности ООН. Особое внимание уделяется реформированию Совета Безопасности ООН. Определены основные проблемы функционирования Совета Безопасности ООН, разработаны направления ее реформирования.

Ключевые слова: *реформирование ООН, Совет Безопасности, государство-член, право вето.*

АМЕРИКАНСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

У статті автор робить спробу визначити та проаналізувати американські концепції теорії парламентаризму. Досліджується сутність інституту парламентаризму як системи здійснення державної влади.

Ключові слова: інститут парламентаризму, демократична політична система, парламент, політико - владні структури.

В історії розвитку людського суспільства гарантії індивідуальної свободи людини й демократичної форми правління пов'язують з парламентаризмом. Парламентаризмом вважають таку систему організації та функціонування верховної державної влади, яка характеризується розподілом гілок влади та визначальним становищем представницького органу в здійсненні державно-владних функцій. Окрім забезпечення свободи людини, соціальної рівності та демократії, парламентаризм забезпечує функціональне управління суспільством. У його основу покладена конституційна згода членів політичної спільноти на створення і відповідне функціонування парламенту як постійно діючого представницького органу таких членів. Останні через вибори обирають у парламент осіб, котрі уповноважуються репрезентувати їхні погляди.

Авторитетними дослідниками інституту парламентаризму в нашій країні є В. М. Шаповал, Л. І. Кривенко, В. С. Журавський, Ю. І. Шемшученко. Становлення парламентаризму знаменувалося низкою чинників, зокрема відмовою від станового принципу і запровадженням ідеї народного представництва, що реалізовувалась упровадженням загального виборчого права, інституалізацією парламентів, значним розширенням їхньої компетенції, принципу розподілу влад, багатопартійності й відповідної політичної культури. “Парламентаризм” відображає комплекс суспільно-політичних і державно-політичних явищ, котрі можуть виявитися лише у зв'язку з діяльністю повноцінних парламентів. Цей погляд сьогодні обстоюють більшість дослідників [4].

Як продукт історичного розвитку людського суспільства парламентаризм втілює загальні риси й особливості кожної з існуючих спільнот, які сформувалися і діють у певних історичних, соціальних, політичних, правових та інших умовах.

І хоча автори підручника “Основи вітчизняного парламентаризму”, аналізуючи витоки парламентаризму відзначають, що “Говорячи про становлення американської політико-правової доктрини часів формування єдиної держави, треба підкреслити, що в її рамках також не сформувалися ідеї народного представництва, які б складали зміст більш-менш завершеної концепції” [2, с.46]. Однак стабільність парламентського розвитку була характерною рисою тільки для США. В Англії — Кромвель, а у Франції — Наполеон I жорстоко розправилися з національними парламентами.

Сучасний підхід до оцінки парламентаризму характеризується переглядом “класичних” доктрин парламентських функцій і значення представницького органу народу.

На американському континенті політико-правова доктрина часів становлення єдиної держави формувалась, з одного боку, під впливом західноєвропейської теоретичної думки, а з іншого - шляхом пошуків і утвердження власних ідей парламентаризму, які й визначили перспективи подальшого конституційно-правового розвитку США. Розгляд американської концепції парламентаризму насамперед потрібно розпочати з Т. Джефферсона (1743-1826) як головного автора Декларації

незалежності 1776 р. та Закону про свободу релігії у Вірджинії 1786 р. Його ім'я стало звичним визначенням в американській політичній риторичі: " демократія Джефферсона", " республіканізм Джефферсона", " джефферсоніанство" позначають сьогодні об'єднання прав окремих штатів і місцевого самоврядування, суворого дотримання приписів конституції (обмежують федеральний уряд). Томас Джефферсон обирався губернатором штату Вірджинія, відстоював інтереси США у Франції, займав посади державного секретаря і віце-президента та Президента США. Ядром політичного кредо Джефферсона була преамбула Декларації незалежності, у якій було визнано, що суверенітет народу є єдиним джерелом легітимної урядової влади, завдання якої полягає у захисті невід'ємних, природних прав кожної людини, особливо права на життя, свободу, прагнення до щастя і задоволення.

Далі в Декларації незалежності містить 28 пунктів звинувачення англійського короля в прагненні до деспотизму, дають підставу проголосити "іменем і владою доброго народу наших колоній" відділення їх від Англії (повалення уряду, який прагне до деспотизму, - право на революцію) і утворення незалежних Сполучених Штатів.

Джефферсон цікавився питаннями розробки і прийняття Конституції США і в листопаді 1787 року одержав її повний текст. Конституція США дивно короткий документ: 7 статей (п'ять сторінок машинописного тексту). Однак вона справила величезний вплив на політичне будівництво в усьому західному світі. Ставлення його до неї було неоднозначним. Як активний прихильник незалежності Америки, він вітав і схвалював документ, котрий сприяв зміцненню союзу штатів, перетворенню їх в єдину державу. Але з іншого боку, Джефферсон бачив, що Конституція суперечить духові Декларації незалежності і демократичним прагненням американського народу. Він погодився з багатьма положеннями нової Конституції: схвалив утворення центрального уряду, поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову, запровадження двопалатного конгресу, в якому вбачав вдале поєднання інтересів великих і малих штатів. Він затвердив право вето, надане президенту, виявив задоволення методом прийняття рішень у конгресі за числом голосів, а не штатів. Сутність політичної програми Джефферсона зводилася до гасла створення в США демократичної республіки вільних фермерів. Він виступав гарячим прихильником поширення виборчого права на всіх вільних чоловіків і, безумовно, на всіх учасників збройної боротьби проти англійської тиранії, критикував положення про передачу всієї влади Асамблеї: «Всі урядові функції в одних руках якраз і є ознакою деспотичного уряду. Не легше, якщо вони перебувають в руках кількох осіб, а не когось одного. Сімдесят три (число депутатів вірджинської Асамблеї), безсумнівно будуть пригноблювати народ так само, як і один деспот. Виборний деспотизм — це не той уряд, за який ми боролись». Американцям, вважав Джефферсон, треба ще серйозніше думати і експериментувати для утвердження демократичного і ефективного поділу властей.

В останні роки життя Джефферсон висунув радикальну програму політичних перетворень, котра у випадку її втілення в життя призвела б до значного розвитку демократичних засад американської держави. Радикальна і демократична трактування природно-правової концепції проявилася в уявленні Джефферсона про суспільний договір як основі устрою суспільства, що дає всім його учасникам право конституювати державну владу. Звідси логічно випливала ідея народного суверенітету і рівності громадян у політичних, зокрема виборчих, права [3].

На його думку американська революція не дала достатніх прав народу. Революція, доводив він, втілила республіканський принцип далеко не в повній мірі; в революційний період республіканським вважалось усе, що не було монархією, а дійсною основою республіканського правління є рівність усіх громадян в управлінні державою.

Незадоволений республіканськими принципами управління в період утворення США, Джефферсон наполегливо розмірковував над удосконаленням американської демократичної держави. На його думку, необхідно було істотно розширити участь народу в політичному управлінні, для чого скасувати майновий, релігійний та інші цензи. Щоб участь народу в управлінні була не формальною, а реальною, вважав Джефферсон, треба радикально змінити всю американську державну систему. З цією метою американська держава по-винна була мати чотириступеневу структуру:

- 1) загальна федеральна республіка — для вирішення всіх питань, що стосуються зовнішньої і федеральної політики;
- 2) республіка штату, що відає всіма внутріполітичними питаннями;
- 3) окружні республіки, зайняті справами та інтересами округів;
- 4) районні республіки для вирішення дрібних але водночас важливих місцевих питань.

Джефферсон звертав особливу увагу на питання місцевого самоврядування і суворой регламентації прав центрального уряду, федеральної Конституції і конституцій штатів [1, с.73].

Джефферсон пропонує базовий набір природних прав людини: життя, свобода і досягнення щастя. У Декларації незалежності відтворюється логіка й аргументація природних і невідчужуваних прав людини: "Ми вважаємо самоочевидними наступні істини: всі люди створені рівними; вони наділені їх Творцем певними (природженими) невідчужуваними правами, до числа яких належить право на життя, свободу і прагнення до щастя; для забезпечення цих прав люди створюють уряди, що беруть на себе відправлення справедливої влади за згодою керованих; якщо яка-небудь форма правління руйнує ці принципи, то право народу полягає в тому, щоб змінити або скасувати її і встановити нову урядову владу, закладають у свою основу такі принципи і організуючу свої повноваження в такій формі, які, на думку народу, здаються більш всього підходящими для забезпечення його безпеки і щастя". Таким чином, вперше в історії "природні права" з теорії перетворюються у визнані законом особисті права громадян; державне визнання прав особистості ставить перепону державному сваволі.

Хоча Джефферсон був третім президентом США (двічі обирався президентом США -1801,1304), тим не менше, йому була притаманна досить ліберальна концепція взаємовідносин держави і громадянського суспільства. Суспільство - це природне, а не штучне утворення, властиве людині з дня його творіння. Воно первинно по відношенню до держави і всім іншим соціальним інститутам і позначає добро, держава ж носить дру-оічний характер і уособлює собою зло, яке виникло в спільноті людей єдино через ослаблення природних моральних основ.

У силу походження державної влади (вона створена народом у суспільному договорі) і в силу умов здійснення влади (потрібна згода народу) - народ має право змінювати і знищувати існуючу форму правління, якщо уряд прагне до деспотизму. Повалення такого уряду навіть є "обов'язком і правом народу". ДЖЕРЕЛО:

Джеймс Медісон (1751-1836) - батько американської конституції, четвертий за рахунком президент США, один з авторів знаменитого збірника статей "Федераліст".

Згідно Медісону, народ - єдине джерело політичної влади, а вибори - характерна риса республіканського правління. Проте мислитель насторожено ставився до демократії, вважав, що більшість тиранічно щодо меншості і не може гарантувати свободу меншості. З точки зору Медісона, тільки республіка позбавить від згубних наслідків "фракції більшості", а для цієї необхідності створити механізм надання йому повноважень державного управління невеликого числа громадян, що обираються осадними громадянами (звідси - інститут виборщиків президента США та інші особливості політичної системи США).

Медісон творчо реалізував теорію поділу влади, винайшовши систему "стримувань і противаг": кожна складова частина політичної влади повинна бути засобом стримування інших частин, що виключить диктатуру в будь-якій її формі.

Медісон вважав, що народний суверенітет і владу більшості - слабкі стримуючі фактори для правителів (реальна влада завжди у меншості). Та й періодично проводяться всенародні вибори також не рятують від тиранії. Тому необхідний не "зовнішній" фактор, а "внутрішній" регулятор (за принципом самостримання) влади. Цей регулятор і є система "стримувань і противаг": структурний поділ влади та їх урівноваження внаслідок цього.

Звичайно, концепція Медісона явно недооцінювала "зовнішні" (соціальні) чинники, що стримують владу (суспільно-політичні організації, політичні партії, засоби масової інформації, громадську думку і т.д. А вони в ХХ столітті якраз і отримали велике значення). Звідси - явне перебільшення значимості самої системи "стримувань і противаг". Цим як би взагалі знімалася проблема контролю більшості (народу) над меншістю (урядом). Тим не менш, система стримувань і противаг знайшла загальне схвалення і застосування.

Медісон розробив і ввів у політико-правовий обіг поняття "факція". Він розумів це як угруповання, верства (клас) багатих чи бідних. Держава з переважною більшістю громадян середнього статку, більш стабільна і життєздатна. На це вказував у своїх вченнях ще і Арістотель. Медісон підтримав цю ідею і доповнив її. Клас з помірними статками готовий підтримати помірну форму правління. Таке політичне і правове суспільство більш вільне від "факцій".

Потім у "Федералісті" Медісон конкретизував поняття "факція". Це група громадян, що об'єдналися в єдиному пориві до дії.

Термін "факція" довгий час трактувався як "фракція" - несправедлива коаліція.

У сучасній політиці "фракція" - це відособлена частина партії, класу, соціальної групи чи організації. У Медісона "факція" була менш визначена у своїх основних проявах і характеристиках. У його політико-правових вченнях "факція" представляла об'єднання людей, згуртованих силою політичних, майнових і навіть емоційних інтересів. Такі "факції" називали ще "зацікавленими групами". Сьогодні - це група інтересів чи лоббі.

Проблему взаємин різних гілок публічної влади Медісон пов'язував, по-перше, з відокремленням цих гілок влади, що складають в цілому "загальну масу влади". По-друге, з розподілом цієї маси влади серед її складових. Суть у тому, щоб законодавча, виконавча і судова влади, гілки загальнодержавної влади, були відособленими і відмінними одна від одної. Труднощі, що виникали у зв'язку з розподілом влади призводили до розбіжностей та конфліктів. Так виникла ідея створення системи відокремлення і збалансованого розподілу трьох влад.

Політико-правові ідеї, розроблені Джеймсом Медісоном наприкінці ХVІІІ століття, актуальні і сьогодні. Вони постійно перебувають у центрі.

У даному контексті важливо підкреслити, що система «стримувань і противаг» в американській конституційній доктрині завжди розглядалася в трьох аспектах. Перший - як розподіл влади. Наприклад, Дж.Медісон - один із авторів цієї концепції, писав, що «зосередження всіх повноважень, законодавчих, виконавчих і судових в одних і тих же руках, чи то однієї людини, декількох або багатьох (людей), чи то влада спадкова, за призначенням або виборна, однаково можна справедливо назвати тиранією». Розподіл влади, за словами іншого автора — Т.Джефферсона, є «перший принцип доброго уряду». Як бачимо, творці конституції були впевнені, що подібна система в змозі налагодити співробітництво між усіма органами державної влади.

Другий аспект передбачає, що розподіл влад доповнюється системою «стримувань і противаг». Президент, законодавці та судді, хоча й залежать один від одного у виконанні своїх конституційних обов'язків, разом із тим володіють певною політичною і правовою незалежністю. Політична незалежність гарантувалася тим, що усі органи влади мали різні джерела формування (президента - колегія вибірників, сенаторів - законодавчі збори штатів (до 1913р.), члени палати представників обиралися прямим голосуванням, членів Верховного суду призначав президент). Державні інститути наділялись різними строками повноважень.

Нарешті, третій аспект полягав у тому, що система передбачувала механізм взаємоконтролю і суміжної компетенції (президент володіє правом вето, яке обидві палати можуть подолати. Сенат і Палата представників володіють правом абсолютного вето відносно один одного. Верховний суд може визнавати як такі, що не відповідають конституції, закони, прийняті конгресом і промудльовані президентом, однак самі судді призначаються президентом, затверджуються сенатом і мають бути усунені від посади в порядку процедури «імпічменту». Сенат має право блокувати призначення посадових осіб, запропонованих президентом, а обидві палати здатні усунути самого президента від влади в порядку імпічменту. Президент укладає договори від імені США, проте ратифікації вони підлягають тільки за згодою двох третин сенаторів[3].

Саме доповнення класичної теорії розподілу влад американською системою «стримувань і противаг» справило вирішальний вплив у справі перетворення теорії розподілу влад у відповідний конституційний принцип.

Після юридичного закріплення в Конституції США 1787 р. цей принцип отримав своє практичне втілення в системі «стримувань і противаг».

Ще однією характерною рисою становлення американської теорії парламентаризму тих часів була спроба теоретичного обґрунтування доцільності двопалатної структури федерального законодавчого органу (бікамералізм). Дж.Медісон, наприклад, визначав декілька головних цілей, досягненню яких сприятиме верхня палата Конгресу. Серед них він називав позитивний стримуючий вплив Сенату на інші відомства влади, необхідність стримувати запальність та необачність нижньої палати, запобігання впливу на вирішення державних справ народних пристрастей і раптових змін суспільної думки, створення особливого сталого органу в умовах частої зміни законодавців у ході виборів, виховання державної свідомості у посадових осіб, які б несли особисту відповідальність за успіх або провал певних політичних дій, охорона самих громадян від їхніх власних помилок і хибних думок.

Інший творець Конституції США - А.Гамільтон вбачав найважливішу мету утворення верхньої палати у задоволенні потреб федеративної форми державного устрою американської республіки. Він також висловлювався за практичне втілення у державно - правову практику принципу стримувань і противаг як запобіжного засобу проти можливого зловживання владою. Тільки поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову може забезпечити стабільність у державі та захист інтересів її громадян. У цьому контексті він говорив, що виконавча влада володіє мечем, конгрес (законодавча влада) - гаманцем, а судді - тільки мудрістю.

Можна виділити такі основні політико-правові принципи політичної системи США:

I. Поділ влади: - незалежність трьох гілок влади, які представлені Конгресом (законодавча влада), Президентом (виконавча влада) та Верховним судом (судова влада). Незалежність (один від одного) властей досягалася і гарантувалася тим, що кожна "гілка" має різні сфери діяльності, а також тим, що кожна з них має різні джерела формування: Палата представників обирається народом, Сенат формується прямим делегуванням двох сенаторів від кожного штаг, Президент обирається народом

непрямим чином - через колегію вибірників, а Верховний суд формується Сенатом та Президентом;

1) розмежування між ними відповідних функцій: кожна гілка влади займається своєю областю державного життя. До речі, всі органи влади мають різні строки повноважень: Палата представників - два роки, Сенат оновлюється на третину кожні два роки шляхом перевиборів, Президент обирається на чотири роки, члени Верховного суду займають свої посади довічно;

2) взаємодія трьох гілок влади. Система "стримувань і противаг" передбачає їх взаємоконтроль і взаємоурівноваження. Наприклад, Кон-гресс може відхилити подаються Президентом законопроекти, а Пре-дент, у свою чергу, затверджує закони, які приймає Конгрес. Прямо всі три гілки влади однаково не мають право приймати закони, укази, постанови тощо, Якби йшли врозріз чи порушували Конституцію США. Так, за всю історію США Верховний суд 77 разів визнавав закони, прийняті Конгресом, антиконституційними.

II. Федералізм:

Розмежування сфер компетенції федеральної влади і влади штатів, передача частини прав на місця. Історично США розвивалися від Конфедерації тринадцяти штатів до федерації, а потім - до типово унітарної держави. До цих пір історія розвитку США закріплена у державній символіці: прапор має 13 смуг, 13 стріл в лапах орла на державному гербі і т.п. [3].

Штати, зважаючи суверенними державами, реально не мають головними атрибутами суверенітету: позбавлені зовнішньополітичних повноважень, обмежена їхня влада у фінансовій сфері, вони не можуть вийти в односторонньому порядку з США, не можуть змінити у себе форму правління і т.п. 3. Судовий конституційний нагляд:

Після ухвалення Конституції США, обрання senatorів належало до прерогативи законодавчих органів штатів. Однак вже в 1913 р., після прийняття XVII поправки, було запроваджено процедуру прямого обрання. Порядок проведення виборів до Сенату визначається кожним окремим штатом. Сенатори обираються на шість років. Раз на два роки склад Сенату оновлюється на третину його членів. Для того, щоб бути обраним до Сенату, потенційному кандидату потрібно щонайменше: згідно з конституцією досягти 30-річного віку, бути громадянами США не менше дев'яти років і постійно мешкати в тому штаті, від якого обраний.

Законодавчі повноваження Конгресу чітко розподіляються між Палатою представників і Сенатом. Поряд із правом законодавчої ініціативи вища палата парламенту отримала право затверджувати двома третинами голосів запропоновані президентом кандидатури на вищі посади у федеральному уряді, а також право на ратифікацію всіх угод. Негативна реакція будь-якої палати на дії виконавчої влади ускладнює роботу уряду та президента.

Широкі повноваження Конгресу сформульовано в розділі 8 статті I Конституції США, що передбачає встановлення та стягнення податків; укладання угоди/позики для поповнення державної скарбниці; встановлення правил і обмежень у торгівлі між штатами та в зовнішній торгівлі; карбування монет, регулювання їх цінності та цінності іноземної валюти; сприяння розвитку науки; оголошення стану війни тощо. Деякі з цих повноважень, скажімо, прокладання поштових шляхів - у наш час застаріли. Однак, вони й надалі формально діють. Десята поправка встановлює певні межі сфери компетенції Конгресу, згідно з якою повноваження, не надані центральному уряду, зберігаються за штатами.

До 1970-х років у Конгресі США панувала система старшинства, за якою посади голів комітетів, як й інших владних і престижних постів, автоматично займали

депутати, які мали найдовший термін перебування в законодавчих палатах. Більшість тут становили демократи Півдня. Вони встановлювали рекорди переобрання у Конгресі з причин традиціоналізму та провінційності своїх виборчих округів. Якщо врахувати, що головам комітетів належало вирішальне слово при формуванні законодавчого порядку денного і процедурного механізму, можна зрозуміти, чому система старшинства перетворилася на важливий фактор підтримки консервативних тенденцій у діяльності Конгресу. Цю систему спробувала зруйнувати ліберальна більшість Демократичної партії.

Серед прав Конгресу, що з'явилися в новітній час, слід особливо виділити право вето щодо указів виконавчої влади. Воно було вперше використане в 1932 р. для скасування виконавчих наказів президента Герберта Гувера (Herbert Hoover). Згодом законодавче вето використовувалося все частіше і було особливо ефективним у нейтралізації президентських указів, спрямованих на реорганізацію федерального державного апарату.

Законодавче вето, що має, на відміну від президентського, абсолютний характер, внесло серйозні корективи у класичну модель стримувань і противаг. Зрозуміло, чому американські президенти неодноразово повставали проти нової прерогативи Конгресу.

Важливу роль Конгрес відіграє у формуванні зовнішньої політики США. Президент за необхідності бере ініціативу на себе, однак відповідно до Конституції, глава держави та Конгрес є рівноправними гілками державної влади. І підтримка останнього вкрай необхідна для забезпечення успіху зовнішньої політики. Якщо ж позиція президента з того чи іншого питання не підтримується або підтримується без ентузіазму, це підриває її і обмежує кінцевий успіх.

Влада Конгресу у сфері зовнішньої політики не завжди використовується однаково інтенсивно. При відносному затишші на світовій арені його участь може бути скромною. Однак, коли, скажімо, йшлося про війну в Перській затоці або конфлікти в Центральній Америці 80-х років, Капітолій значно активніше втручався у зовнішню політику. Особливо, якщо між ним і Президентом існували значні розбіжності в поглядах.

Зазначимо, що закріплення за Конгресом як "виразником волі народу та депозитарієм демократичних ідеалів" активної ролі в системі зовнішньої політики мало, на думку лідерів американської революції, сприяти зміцненню демократичних засад суспільства при запобіганні авторитаризму влади. Утім, історична практика значно трансформувала уявлення про характер і розподіл цих повноважень. Тенденція значного зростання в цій сфері ролі глави виконавчої влади почала відчутно виявлятися протягом XX століття. Спочатку за президентства Теодора Рузвельта (Theodore Roosevelt), який обстоював функції глави виконавчої влади на формування державного апарату, надалі - Франкліна Делано Рузвельта (Franklin Delano Roosevelt), що, здійснюючи "новий курс" при концентрації владних повноважень, об'єктивно йшов до перетворення президента на головну політичну фігуру і головного адміністратора системи управління країни.

Після закінчення Другої світової війни, коли курс на стримування комунізму (взятий за основу міжнародної стратегії США) розроблявся і реалізовувався президентом, переважання впливів виконавчої влади у сфері зовнішньої політики стало закономірним явищем. Ця тенденція зберігалася впродовж усього періоду біполярного протистояння радянської та західної систем.

Утім, від початку 1990-х рр. (як вважається - найсуперечливішого періоду реалізації зовнішньополітичного курсу країни) діяльність Конгресу набуває принципово нових тенденцій: від прийняття законів, визначення асигнувань,

---

підтвердження призначень, ратифікації договорів до здійснення інституційного контролю з нагляду за виконавчою владою у сфері зовнішньої політики.

Повноваження Конгресу в питаннях міжнародної політики в новітній час, особливо в останній чверті XX ст., розширилися. Однак, у свою чергу, те ж можна сказати і про повноваження виконавчої влади. Відбувалося це нерівномірно та неодноразово. Президентське правління зміцнювалося в кризові періоди, у посткризові - законодавча влада брала реванш, намагаючись (і не без успіху) відновити статус-кво. У цілому ж ці взаємини перебували у стані динамічної рівноваги, тобто піднесення одного крила незмінно викликало до життя розширення повноважень іншого. Таким чином передбачений батьками-засновниками США баланс влади відновлювався.

Отже, в останній третині XVIII ст. в політико-правовій думці США був сформульований і проголошений конституційний принцип народного суверенітету. Іншим важливим підсумком теоретичних новацій цього періоду стало уточнення і нове тлумачення принципу розподілу влад: були висунуті пропозиції на користь доповнення ідеї розмежування влад ідеєю системи стримувань і противаг. Ще однією важливою новацією стало теоретичне обґрунтування двопалатної системи парламенту (бікамералізм). Політичним ідеалом Джефферсона була велика за територією демократична республіка, заснована на принципах народовладдя, урівноваження і розмежування влади, вільного розвитку дрібновласницького трудового фермерського господарства. Він був упевнений, що всі походять від землі, що землероби є "богообраним народом", а тому вважав головним для США розвиток сільського господарства, а не промисловості. На думку Медісона, гарантією життєздатності великої республіки є сильна, збалансована центральна влада, поділена на три окремі гілки, жодна з яких не може узурпувати управління державою. Особливу увагу він приділяв визначенням обсягу і навіть кількості повноважень виконавчих структур та удосконаленню судочинства. Найвищий принцип діяльності гілок влади - дотримання фундаментальної справедливості. Заслугує на увагу вчення Медісона про фракції (групи, об'єднання) у громадянському суспільстві, сформовані на основі пристрастей, інтересів, світогляду, власності тощо. Вони розмежовують суспільство, шкодять його нормальному існуванню. Тому необхідно, на думку Медісона, блокувати такі тенденції, усувати причини появи фракцій.

1. Кирилюк Ф.М. Історія зарубіжних політичних вчень Нової доби. Навч. посібник. / Федір. Кирилюк. — К.: Центр учбової літератури, 2008 — 414 с.

2. Основи вітчизняного парламентаризму : підруч. для студ. О-75 вищ. навч. закл. : у 2 т. / за заг. ред. В. А. Гошовської ; уклад. : Н. Б. Ларіна та ін. - К. : НАДУ, 2011. - Т. 1. - 408 с.

3. Становлення парламентаризму Сполучених Штатів Америки в умовах світових політичних трансформацій Станіслав Желіховський 14.03.2016, 13:18 - See more at: http://l.facebook.com/l.php?u=http%3A%2F%2Fwww.beyondintractability.org%2Fessay%2Felection_monitoring&h=AAQEE_Ab_AQGNMVBgc5gvA75GBGmn4zmM1ZOplEcyWFOKAuaforeignaffairs.com/ua [Електронний ресурс]. — Режим

доступу: http://l.facebook.com/l.php?u=http%3A%2F%2Fwww.beyondintractability.org%2Fessay%2Felection_monitoring&h=AAQEE_Ab_AQGNMVBgc5gvA75GBGmn4zmM1ZOplEcyWFOKAuaforeignaffairs.com/ua

4. Шведа Ю.. Народний суверенітет і парламентаризм // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://l.facebook.com/l.php?u=http%3A%2F%2Fwww.beyondintractability.org%2Fessay%2Felection_monitoring&h=AAQEE_Ab_AQGNMVBgc5gvA75GBGmn4zmM1ZOplEcyWFOKAuaforeignaffairs.com/ua

5. История политических и правовых учений. Учебник для вузов. Изд. 2-е, стереотип. Под общ. ред. члена-корреспондента РАН, доктора юридических наук, профессора В. С. Нерсисянца. — М.: Издательская группа НОРМА–ИНФРА • М, 1998. — 736 с.

The article attempts to identify and analyze the American concept of the theory of parliamentarism. The essence of institute of parliamentarism a system of state power.

Key words: institute of parliamentarism, democratic political system, parliament, political - power structure

---

В статье автор делает попытку определить и проанализировать американские концепции теории парламентаризма. Исследуется сущность института парламентаризма как системы осуществления государственной власти.

Ключевые слова: институт парламентаризма, демократическая политическая система, парламент, политико - властные структуры.

УДК 341.215.2:327(477):(4)
ББК 66.4(4Укр)

Василь Чернописький

ДІЯЛЬНІСТЬ НЕУРЯДОВИХ АНАЛІТИЧНИХ ЦЕНТРІВ В НАПРЯМКУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРУ УКРАЇНИ

В статті проаналізовано описано неурядові організації України. Зокрема неурядові аналітичні центри, які роблять важливий внесок в розбудову громадянського суспільства в Україні. Вони є відмінним медіатором між суспільством та державою в питаннях Євроінтеграції. Такі неурядові організації займаються проведенням досліджень, публікацією аналітичних звітів та статей, проведенням форумів, семінарів, конференцій тощо.

Ключові слова: неурядові організації, аналітичні центри, громадянське суспільство, держава

Прийнято вважати, що процес розвитку стосунків Європейського союзу та України традиційно розглядається через призму відносин між урядами та інституціями ЄС та України. Тим не менше в ЄС розвиваються інституції суспільного діалогу на рівні цілого Співтовариства, розширюється процес залучення різного роду неурядових суб'єктів при формуванні, консультуванні та оцінці європейської політики. Така тенденція яскраво вказує на те, що ефективна реалізація процесу європейської інтеграції вимагає залучення широкого кола недержавних організацій. Два важливих консультативних органи - Комітет регіонів та Економічний та соціальний Комітет, є основними двигунами розвитку таких відносин у Євросоюзі, а також у процесі розширення Союзу. Таким чином, країни, які хочуть формувати близькі відносини з європейською спільнотою, повинні враховувати участь та активність з боку представників організацій громадянського суспільства чи не на кожному рівні прийняття рішень.

Як показує практика країн, що приєдналися до ЄС, співпраця органів державної влади з недержавними інститутами сприяє діалогу між суспільством та державою. Важливість неурядових організацій також полягає в тому, що останні мають змогу в чіткій а головне лаконічній формі показувати позицію громадськості, що не є можливим без їх участі[3].

Недержавні організації України також являються фактом суспільного та політичного життя країни, важливим суб'єктом політичного процесу. Діяльність неурядових організацій є одним із свідчень того, що в Україні почало формуватись та показувати власну позицію щодо вектору внутрішньої та зовнішньої політики держави громадянське суспільство. Неурядові організації беруть дедалі активнішу участь у формуванні державної політики. На рівні Президента України, Верховної Ради, Кабінету Міністрів зроблені перші кроки до залучення незалежних експертів до вироблення державних рішень. Представники багатьох неурядових аналітичних центрів(НАЦ) беруть участь у дорадчих органах при відповідних державних структурах. Більше того, такі центри, що мають височий рівень довіри громадян можуть бути своєрідним «інтелектуальним мостом» між суспільством та владою[5].

Недержавні дослідницькі інститути являються генераторами свіжих ідей для української влади. Тобто держава може залучати ще один інтелектуальний ресурс, і водночас не витратити власних фінансування.

НАЦ - це не тільки медіатор між ерудованим суспільним сектором і держструктурами, а й важіль громадянського контролю, ініціатор публічних обговорень серед найгостріших проблем, які назріли в суспільному житті[7]. Саме такі центри вперше зацентрували увагу на проблемі тіньової економіки та шляхах її подолання, постійному використанні владою адмінресурсів під час виборів тощо.

НАЦ організовують публічні дебати та дискусії з аналізу виборних програм різних партій, проводять екзит-поли, організовують різні соціологічні опитування, визначаючи та аналізуючи настрої суспільства. Чітко зрозуміло, що значення недержавних аналітичних центрів зростає вже тепер, у період серйозних внутрішніх трансформацій, коли влада, не маючи нових ідей і рішень, об'єктивно має потребу інтелектуального підживлення, а суспільство - ефективного механізму контролю за її діяльністю.

Будучи генераторами унікальних ідей, нестандартних пропозицій та важливим каналом “фітбеку” між громадськістю і владними структурами, недержавні аналітичні інститути можуть стати потужною рушійною силою об'єднуючого процесу. Вони як невід'ємний елемент громадянського суспільства виконують низку важливих завдань, зокрема: захист соціальних, економічних, творчих, наукових та інших інтересів громадян; формування загальнонаціональної підтримки процесу інтеграції до ЄС.

Шляхами такої діяльності є залучення громадськості для напрацювання ефективної державної політики та популяризації ідеї Євроінтеграції (консолідація громадськості навколо євроінтеграційного курсу та потужна суспільна інформованість про Євросоюз на даний момент є одним з ключових завдань роботи кабінету в європейському напрямку). Також варто звернути увагу на підвищення на даний момент рівня поінформованості серед населення про ЄС, його історію, статус кво і перспективи розвитку, стосунки з Україною, надання інформаційного та аналітичного забезпечення діяльності органів державної влади[6]. Не менш важливим є і створення інструментів регіональної інтеграції, сприяння розвитку механізмів суспільного діалогу, встановлення дружніх стосунків з неурядовими аналітичними центрами країн Євросоюзу, залучення бізнесу до неприбуткової суспільної діяльності тощо.

Публічну політику НАЦ в сфері євроінтеграції умовно поділяють на шість ключових сегментів [3].

Перший – проведення незалежних аналітичних досліджень. Висновки проведеного дослідження зазвичай розміщуються у власному виданні та(або) на інтернет-сторінках організації. До найавторитетніших неурядових організацій можна віднести такі як Інститут суспільно-економічних досліджень, Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова (УЦЕПД), Центр політико-правових реформ (ЦППР), Молодіжний Центр політики та інформації та інші[5].

Другий – міжнародні контакти. Українські неурядові організації здійснюють співпрацю з закордонними аналітичними центрами і передовими аналітиками й експертами з метою спільної реалізації проектів, обміну інформаційною та аналітичною продукцією, участі в міжнародних зустрічах. Наприклад, партнерські контакти найбільше склалися з європейськими організаціями з Польщі, Великої Британії, Бельгії та Німеччини.

Третій – організація публічних акцій (конференцій, семінарів, круглих столів, брифінгів, дебатів, зустрічей та ін.). Такі заходи є незалежними форумами для проведення дискусій, які сприяють напрацюванню конкретних пропозицій і їх представлення для владних структур. Серед ймовірних учасників: депутати Верховної

ради України, фахівці Головного управління зовнішньої політики Адміністрації Президента України, Комітету з питань Європейської інтеграції Верховної Ради України, науковці, українські та іноземні дипломати, незалежні експерти, представники ЗМІ тощо[3].

Четвертий – проведення соціологічних досліджень громадської думки серед населення України а також експертних опитувань щодо питань що стосуються євроінтеграційного курсу України[7]. Отримані результати є індикаторами стану та перспектив європейської політики України, а відтак, вони повинні активно використовуватися державними органами для вироблення ефективної політики в європейському напрямку.

П'ятий – співпраця з органами державної влади[5]. Вже сьогодні неможна говорити, що влада взагалі не враховує думку аналітиків «третього сектору»[2]. Так, наприклад, у парламентську практику ввійшло активне залучення експертів таких центрів до:

- участі у підготовці та експертизі законопроектів. Окремі народні депутати використовують потенціал аналітичних центрів при підготовці проектів законів. Аналітичні центри активно залучаються до експертиз законопроектів. Однак, така співпраця лише розпочинається, а існуючий аналітичний потенціал наукових і громадських установ використовується недостатньо.

- участі у підготовці парламентських слухань. Експерти аналітичних центрів залучаються до проектування інформаційно-аналітичних матеріалів, виступів під час проведення слухань, розробки різних пропозицій до проектів Рекомендацій за результатами парламентських слухань із кола актуальних проблем (євроінтеграції, стосунків Україна—НАТО, енергетичної стратегії України, законодавства що стосується інтелектуальної власності, забезпечення умов свободи слова й ефективної інформаційної безпеки тощо).

- участі у різного роду громадських радах при парламентських Комітетах. Ці ради є створеними при Комітеті з питань Європейської інтеграції, Комітеті з питань свободи слова та інформації, Комітеті з питань правової політики, Комітеті з питань державного будівництва та місцевого самоврядування. Під час роботи минулого складу Парламенту також діяла і Консультативна Рада при Комітеті у закордонних справах. Однак, діяльність таких рад на жал нормативно не закріплена. Окрім участі в радах, експерти надають свою допомогу комітетам як консультанти на позаштатній основі.

Шостий – співпраця з представниками масмедіа. Даний напрямок діяльності дозволяє недержавним організаціям доносити поизцію громадськості до влади. Фактично кожного дня представники ЗМІ використовують аналітичні матеріали, експертні коментарі, оцінки й прогнози, фактичні дані, результати опитувань НУО[3]. Також, науково-публіцистичні та періодичні видання дуже часто публікують статті експертів неурядових організацій стосовно важливих для всіх питань "європейського вектору" зовнішньополітичної діяльності України.

Підбиваючи підсумки, варто зауважити, що важливість неурядових організацій, а особливо аналітичних центрів є досить великою. Їхня аналітична та медіаторська роль сприяють покращенню розуміння суспільством процесів, що відбуваються навколо євроінтеграції та підвищенню ефективності діалогу між державними інститутами та громадськістю.

1. Артьомов І. В. Проблеми і перспективи входження України в Європейський Союз. – Ужгород: Ліра, 2007. – 384 с.

2. Борисова Ю. Нова влада і «третій сектор»: у бій аналітиків, як і раніше, не беруть // Дзеркало тижня, 2005.

3.Вінніков О. Ю. Показники розвитку громадянського суспільства в Україні / О. Ю. Вінніков, А. О. Красносільська, М. В. Лациба / Український незалежний центр політичних досліджень. – К.: Агентство «Україна», 2012. – 80 с.

4.Копійка В. В. Європейський Союз: досвід розширення і Україна. – К.: Юридична думка, 2005. – 445 с.

5.Костюк С. Неурядові аналітичні центри в контексті реалізації євроінтеграційного курсу України// Схід. — № 5 (42). — 2001. — С. 50-54.

6.Кудряченко А. І. Європейський вибір України: досягнення, виклики та перспективи // Віче. — 2009. — № 16 (серпень). — С. 2–4.и в контексті реалізації євроінтеграційного курсу України// Схід. — № 5 (42). — 2001. — С. 50-54.

7.Пожидаєв Є. О. Неурядові організації в суспільнополітичному житті України: межі участі та пріоритети діяльності / Є. О. Пожидаєв // Стратегічні пріоритети. — 2007. — № 4 (5). — С. 19–26.

This article describes the scientific non-governmental organizations in Ukraine. In particular, non-governmental think hubs. Non-governmental think hubs make important contributions to the development of civil society in Ukraine. They are a great mediator between society and the state in matters of European integration. In particular, the following non-governmental organizations engaged in research, publishing analytical reports and articles, forums, seminars and conferences.

Keywords: non-governmental organizations, think tanks, civil society, state

В этой статье проанализировано неправительственные организации Украины. В частности неправительственные аналитические центры, которые делают важный вклад в развитие гражданского общества в Украине. Они являются отличным медиатором между обществом и государством в вопросах евроинтеграции. В частности, такие неправительственные организации занимаются проведением исследований, публикацией аналитических отчетов и статей, проведением форумов, семинаров, конференций.

Ключевые слова: неправительственные организации, аналитические центры, гражданское общество, государство

УДК-327(477)

ББК-66.4(4 Укр.)

Василь Шинкарук

ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ УКРАЇНИ

Важливим завданням зовнішньої та внутрішньої політики України є вектор Євроінтеграції. Безліч соціологічних опитувань останніх років свідчать про те, що суспільна думка із цього питання перебуває на стадії формування. Концепт європейської інтеграції в українському суспільстві набуває внутрішньополітичної актуальності та стає засобом внутрішньополітичної боротьби; за висловом А. Умланд, він профанується політиками. Питання європейської інтеграції розглядається через образ Європи, який піддається крайній ідеалізації або крайньому наплюженню, стає гаслом політичних баталій. Тематичні тренди євроінтеграції формують політики з конфронтуючих таборів. У гіршому разі, концепт європейської інтеграції стає цілковитим інструментом передвиборчих баталій, а медіа-холдинги використовують позитивні та негативні міфи й концепції щодо Європейського вибору відповідно до політичного іміджу, який створюється певній політичній силі. З огляду на сказане, напевно можна погодитися з розповсюдженою думкою про дефіцит інформації щодо аспектів євроатлантичної інтеграції в українському суспільстві. Скоріше, українське суспільство має надлишок тенденційної, протилежної за змістом інформації, а саме питання євроінтеграції є вкрай політизованим.

Ключові слова: зовнішня політика, європейська інтеграція, політичний імідж

Українські ЗМІ розподіляються на групи за трьома специфічними ознаками: організаційно-економічною, технологічною та концептуально-політичною. Так, на українському медіа ринку існують паперові видання (журнали та газети); електроні медіа широкого мовлення (, національне радіо, FM-радіомережі та лелеканали);

електронні інтернет-медіа з швидким доступом до всієї інформації (електронні газети і журнали які включають функції обговорення матеріалів, соцмережі).

Концептуальна направленість конкретного видання обумовлюється складним комплексом причин і може бути визначена як більш складне явище, аніж направленість суто політична, або як репрезентація поточної позиції бенефіціарного власника медіа-групи. По-перше, певне відношення видання до проблеми інтеграції може бути наслідком упередженої редакційної політики, тобто, політичним вибором власника медіа і маркетинговою направленістю видання. У останньому випадку має місце позиція видання на вподобання конкретного цільового сегменту аудиторії та підігрівання його смакам і переконанням. По-друге, далеко не всі ЗМІ можуть самостійно створювати інформаційний продукт. Подібне завдання передбачає доступ до інформації а також наявність можливостей з її опрацювання. Як правило, це своя репортерська мережа та співпраця з аналітичними центрами. Видання, в яких немає зазначених можливостей, по більшій мірі є вторинним ретранслятором інформації та ідей передових масмедіа.

Яскравим прикладом "провідників" протилежних підходів до питання здійснення євроінтеграційного вектору політики України серед українських ЗМІ є тижневики "Дзеркало тижня" і "2000".

Із значними застереженнями до видань - концептуальних лідерів можна відносити і "Українську правду". Дане видання є повністю електронним, і поєднує в собі стрічку новин в режимі реального часу, безліч авторських блогів та читачькі форуми. Рівень певного видання залежить від якості написання у блогах, тому є нерівномірним. Таке медіа має достатньо високий рівень інтерактивності. Варто заувадити, що "Дзеркало тижня" та "2000" не надто заохочують своїх читачів он-лайн версій до коментування публікацій, зводячи його до цензурування коментарів до низки статей.

Провідні масмедіа України та інших держав Європи здебільшого виражають більш чи менш проєвропейську ("Українська правда", "Дзеркало тижня") або євроскептичну ("2000", "Версії") позицію. Особливістю національного інформаційного простору є те, що наявний євроскептичний сегмент доповнюється російськими медіа, особливо ТБ, що мають всі можливості у тій чи іншій формі поширювати свою позицію на українське суспільство.

О Гоцул пропонує аналітичну схему, міфи, які створюю українські масмедіа в сфері зовнішньої політики України. До таких можна віднести: міфи про НАТО та ЄС; міфи про українсько-російські відносини; міфи про можливість провадження Україною свого геополітичного простору, в центрі якої вона й буде; міфи про саму Україну тощо [3]

Відповідно до позиції видання ці міфи можуть мати позитивне або негативне забарвлення. Так, лейтмотивом позитивного міфу про ЄС є впевненість у здатності перенесення на український ґрунт європейських соціокультурних та економічних реалій у результаті європейської інтеграції; лейтмотивом негативного європейського міфу - така ж впевненість щодо автоматичного перенесення наявних або удаваних вад європейських суспільств у Україну; а також уявлення про ЄС як політичну систему нерівноправного устрою, де країнам Сходу Європи відведено місце вторинної території.

На практиці такі міфи є механізмом політизації суспільства. Концепт європейської інтеграції в українському суспільстві набуває внутрішньополітичної актуальності та стає засобом внутрішньополітичної боротьби; за висловом А. Умланд, він профанується політиками [5]. Питання європейської інтеграції розглядається через образ Європи, який піддається крайній ідеалізації або крайньому паплюженню, стає

гаслом політичних баталій. Тематичні тренди євроінтеграції формують політики з конфронтуючих таборів [4]. У гіршому разі, концепт європейської інтеграції стає цілковитим інструментом передвиборчих баталій, а медіа-холдинги використовують позитивні та негативні міфи й концепції щодо Європейського вибору відповідно до політичного іміджу, який створюється певній політичній силі. З огляду на сказане, навряд чи можна погодитися з розповсюдженою думкою про дефіцит інформації щодо аспектів євроатлантичної інтеграції в українському суспільстві [7, с. 11]. Скоріше, українське суспільство має надлишок тенденційної, протилежної за змістом інформації, а саме питання євроінтеграції є вкрай політизованим.

У цілому, українська журналістська спільнота не виявляє здатності чинити опір деструктивній політизації євроінтеграційного дискурсу. Вважається, що в українській журналістиці в "європейській" тематиці інформування переважає над аналітикою, а загальна якість присвячених Європі матеріалів визначається експертами як низька [6]. Така оцінка, на нашу думку, потребує корекції. У масових медіа (тобто, тих, що не є концептуальними лідерами суспільної думки) недостатньо інструментів для підтримання якісного контенту щодо європейської проблематики. Звідси - автоматичне відтворення стандартних стрічок новин світових агенцій і низькоякісна аналітика. Слідування стрічці новин, до формування якої вітчизняні медіа не причетні, має свої негативні наслідки. Українські журналісти змушені зосереджуватися на темах, які мають епатажні, шокуючі українську аудиторію риси. Як правило, детально висвітлюють окремі скандальні політичні та економічні ситуації, натомість у тіні залишаються теми, що зацікавили б українську аудиторію.

Подібний висновок знаходить підтвердження в низці досліджень і опитувань щодо якості вітчизняної журналістики в питанні європейської інтеграції. За оцінками самих членів професійної спільноти, теми євроінтеграції виявляються для журналістів надто складними; "журналіст, який пише на євроінтеграційні теми, обростає колом експертів" і не завжди може розібратися в перипетіях європейської суспільно-політичної та культурної ситуації [6].

Українські видання не мають інструментів, що дали б їм змогу європеїзувати власну інформаційну політику, досягти реального інформаційного діалогу Україна - Європа, як основи для вироблення більш відповідного реаліям національного порядку денного щодо європейської інтеграції. До таких інструментів належить, перш за все, наявність власних кореспондентів у країнах Європи. За умов їх відсутності, українські видання позбавлені можливості створювати власну стрічку новин, що відображала б дійсні інтереси аудиторії. Потік таких новин формується поза межами країни та не відповідає її інтересам і запитам на інформацію.

Підбиваючи підсумки варто зазначити, що висвітлення українськими медіа шляху країни до євроінтеграції формує і водночас відтворює міфологізоване уявлення про цілі та засоби європейської інтеграції. Українські мас-медіа виступають засобом політизації євроінтеграційного концепту та формують його як засіб внутрішньополітичного протистояння. Подібна практика не може бути міцною основою для формування національного консенсусу. Об'єктивно, редакційна політика провідних мас-медіа потребує перебудови на основі "націоналізації" інформаційного потоку щодо країн Європи відповідно до умов і запитів українського суспільства. Можна говорити про необхідність деполітизації редакційних політик з висвітлення європейської інтеграції України та про сприяння виробленню деполітизованого концепту Європи в суспільно-політичному дискурсі.

-
2. Горбик Р. О. Європейська інтеграція та європейська ідентичність у професійній культурі українських журналістів / Р. О. Горбик // Наукові записки Інституту журналістики. – 2013. – Т. 50. – С. 22-32.
3. Гоцур О. І. Стратегічна орієнтація України: міфологічний аспект проблеми / О. І. Гоцур // Медіакритика. – [Електронний ресурс] - Режим доступу: www.mediakrytyka.info/ohlyady-analytyka/stratichna-oriyentatsiya-ukrayiny-mifolohichnyy-aspekt-problemy.html
4. Гоцур О. І. Українське журналістикознавство в контексті євроінтеграційного процесу / О. І. Гоцур // Наукові записки Інституту журналістики. – 2008. – Т. 30. – С. 53-56.
5. Дорош М. Тема євроінтеграції в ЗМІ - не лише політика / М. Дорош // Media Sapiens. – [Електронний ресурс] - Режим доступу: osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/how_to/tema_evrointegratsii_v_zmi_ne_lishe_politika/
6. Дуцик Д. Чи допомагають медіа зрозуміти, навіщо нам у ЄС? [Електронний ресурс] - Режим доступу: osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/chi_dopomogayut_media_zrozumiti_navischo_nam_u_es/
7. Носова Б. М. Мас-медійне забезпечення політичних орієнтирів України в контексті Євроатлантичної інтеграції: автореф. дис... канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.04 Носова Б. М. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики, 2008. – 18 с.
8. Підлуська І. Роль ЗМІ у європеїзації України. Завдання на вчора / І. Підлуська // Роль ЗМІ у європейській інтеграції. – 2001. – С. 132-134.
9. Слабінська С. В. Роль української преси в процесі європейської інтеграції України / С. В. Слабінська // Наукові записки Інституту журналістики. – 2007. – Т. 29. – С. 67-71.
10. Ткаченко І. В. Проблемні питання європейської інтеграції України / І. В. Ткаченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – 2012. – Вип. 109. – С. 73-76.

Among the main tasks and functions of the Ukraine's foreign and domestic policy is the vector of the European integration. Many surveys of recent years show that public opinion has been fraiming. The idea of the European integration in the Ukrainian society is becoming of domestic relevance and is forming as a means of a political struggle, and accoroding to A. Umland , it is profaned by politicians. The European integration issue is observed through the Europe image which is exposed to either extreme idealization or extreme aspersion and becomes the motto of the political battles. Theme trends of the EU Integration policy are formed by the politicians of the opposing camps. In the worst-case scenario, the idea of the EU Integration policy is a complete tool of the electoral battles, and media holdings use both positive and negative myths and concepts regarding the European elections according to the political image which is created for a certain political force. Thereby, one can hardly agree with that public opinion about the lack of information on the Euroatlantic integration of Ukraine. Most likely, the Ukrainian society has excess both in biased and opposite information according to its content, namely the Eu Integration is highly politicized.

Keywords: foreign policy, European integration, political image

Важной задачей внешней и внутренней политики Украины является вектор евроинтеграции. Множество социологических опросов последних лет свидетельствуют о том, что общественное мнение по этому вопросу находится на стадии формирования. Концепт европейской интеграции в украинском обществе приобретает внутривнутриполитической актуальности и становится средством внутривнутриполитической борьбы; по выражению А. Умланд, он профанируется политиками. Вопрос европейской интеграции рассматривается через образ Европы, который подвергается крайней идеализации или крайнем осквернении, становится лозунгом политических баталий. Тематические тренды евроинтеграции формируют политики с противостоящих лагерей. В худшем случае, концепт европейской интеграции становится полным инструментом предвыборных баталий, а медиа-холдинги используют положительные и отрицательные мифы и концепции в отношении Европейского выбора в соответствии с политического имиджа, который создается определенной политической силой. Учитывая сказанное, вряд ли можно согласиться с распространенной мыслью о дефиците информации по аспектам евроатлантической интеграции в украинском обществе. Скорее, украинское общество имеет избыток тенденциозной, противоположной по смыслу информации, а именно вопрос евроинтеграции является крайне политизированным.

Ключевые слова: внешняя политика, европейская интеграция, политический имидж

ЮВІЛЕЇ

ФІЛОСОФ, ПОЛІТОЛОГ, МИТЕЦЬ

Денисенко Валерій Миколайович належить до тих учених, які невтомно трудяться на педагогічній ниві, надихають оточуючих своїм працелюбством, власним прикладом спонукають здобувати нові творчі вершини. Вчений, філософ, політолог, наш добрий колега.

Народився Валерій Миколайович 31 травня 1955 в с. Надежда Диканського району Полтавської області. Вищу освіту здобув у Київському університеті імені Т. Шевченка на філософському факультеті. У 1986 р. захистив кандидатську дисертацію в галузі філософії на тему «Творчий характер праці: сукупність та форми вияву». Відтоді працював у Львівському національному університеті імені І. Франка на викладацькій роботі, спочатку на посаді асистента, а з 1988 р. на посаді доцента. На цьому Валерій Миколайович не завершив свої дослідницькі й наукові досягнення. У 1998 р. захистив докторську дисертацію на тему «Раціоналізм та ірраціоналізм у політичних теоріях Нового часу європейської історії». У 1998 році йому присвоєно вчене звання професора.

Складну адміністративну діяльність на посаді завідувача кафедри теорії та історії політичної науки (з 2007 р.) та голови спеціалізованої вченої ради у Львівському національному університеті імені І. Франка Валерій Миколайович поєднує з науковою роботою. Як науковець він активно працює в кількох напрямках. Зокрема, досліджує проблеми філософії політики, теорії систем, політичної аксіології та антропології. Атрибутом його дослідницького стилю є наукова достовірність і виваженість суджень, неординарність мислення, інтуїтивне відчуття нового.

Найбільшого визнання здобули такі монографії Валерія Денисенка як «Проблеми раціоналізму та ірраціоналізму в політичних теоріях Нового часу європейської історії» (1997), «Проблеми етнонаціональних відносин в умовах трансформації політичної системи в Україні» (1995). Не менш відомі його праці у співавторстві «Проблеми розвитку громадянського суспільства в Україні» (2003), «Аксіологія динаміки політичних процесів» (2005), «Дискурс свободи: утопія та реальність вибору» (2007).

Валерій Миколайович є автором численних наукових статей та підручників, зокрема, «Філософія політики» (1999), «Історія зарубіжних політичних і правових вчень: Новий час» (1999), «Предмет, методи, закони політичної науки», «Політологія:

підручник» (2000); «Політологія. Вступ до спеціальності: підручник для студентів вищих навчальних закладів» (2007); «Myśli o języku, nauce s wartościami» (2006) та інші.

Валерій Миколайович поєднує значний досвід із великою енергією, активністю неординарного наукового пошуку та молодечим запалом, гострим допитливим розумом, надзвичайною цікавістю до нових, недосліджених проблем та натхненням відчуттям прекрасного. Його мистецькі полотна зачаровують не тільки друзів і колег, але також відомих художників і митців.

З нагоди ювілею щиро вітаємо Вас! Шануємо Ваш багатий досвід, високий професіоналізм, педагогічні досягнення та вагомий внесок у розвиток політологічної науки в Україні! Зичимо творчого натхнення і мистецьких звершень!

***Марчук Василь**, доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних інститутів та процесів
Інституту історії, політології і міжнародних відносин
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”*

***Климончук Василь**, доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політології
Інституту історії, політології і міжнародних відносин
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Вархов Галина - аспірант кафедри політології Інституту історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Владика Людмила - аспірант кафедри політичних інститутів та процесів Інституту історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Голуб’як (Абрамчук) Наталія – кандидат політичних наук, фахівець II категорії Навчально-методичного центру політичних та євроінтеграційних досліджень ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Доцяк Ігор – кандидат політичних наук, директор Центру соціальних досліджень, доцент кафедри політології ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Жекало Ганна – аспірантка кафедри політичних інститутів та процесів Інституту історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Климончук Василь доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології Інституту історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет”.

Костишин Віталій – магістрант Інституту історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Костюк Володимир - кандидат історичних наук, доцент кафедри історії мистецтв і гуманітарних наук Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва Львівської національної академії мистецтв.

Максимець Богдан – кандидат політичних наук, ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Матвієнків Світлана – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів Інституту історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Марченко Андрій - студент філософського Інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Марчук Василь – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри політичних інститутів та процесів Інституту історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Матійчик Андрій – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів Інституту історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Міщук Андрій – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Інституту історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Міщук Мар’яна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів Інституту історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Пендзей Іван – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Інституту історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

Турчин Надія – магістрант Інституту історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Федорів Уляна – магістрант Інституту історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Чорнописький Василь - магістрант Інституту історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Шинкарук Василь - магістрант Інституту історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Шотурма Наталія - начальник відділу інформаційної діяльності та зв'язків з громадськістю, аспірант кафедри політичних інститутів та процесів Інституту історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Штерн Валерій – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології Інституту історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

ВИМОГИ

до подання статей у Вісниках Прикарпатського університету,
журналах, збірниках наукових праць, матеріалах конференцій

1. Обсяг оригінальної статті – 6–12 сторінок тексту, оглядових – до 12 сторінок, коротких повідомлень – до 3 сторінок.
2. Статті подаються у форматі Microsoft Word. Назва файлу латинськими буквами має відповідати прізвищу першого автора. Увесь матеріал статті повинен міститися в одному файлі.
3. Текст статті повинен бути набраним через 1,5 інтервала, шрифт “Times New Roman Сур”, кегль 14. Поля: верхнє, нижнє, ліве – 2,5 см, праве – 1 см (30 рядків по 60–64 символи).
4. Малюнки подаються в окремих файлах у форматі *.tif, *.eps, Corel Draw або Adobe Photo Shop.
5. Таблиці повинні мати вертикальну орієнтацію і бути побудовані за допомогою майстра таблиць редактора Microsoft Word. Формули підготовлені в редакторі формул MS Equation. Статті, що містять значну кількість формул, подаються у форматі LaTeX.
6. Текст статті має бути оформлений відповідно до постанови ВАК №7-05/1 від 15 січня 2003 року “Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України” (див. Бюлетень ВАК України. – 2003. – №1).

Статті пишуться за схемою:

- УДК і ББК (у лівому верхньому куті аркуша);
  - автор(и) (ім'я, прізвище; жирним шрифтом, курсивом у правому куті);
  - назва статті (заголовними буквами, жирним шрифтом);
  - резюме й ключові слова українською мовою;
  - постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
  - аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми й на які опирається автор, виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття;
  - виклад основного матеріалу дослідження з новим обґрунтуванням подальших розвідок у цьому напрямі;
  - список використаних джерел подавати згідно з новим стандартом з бібліографічного опису ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Основні відмінності від ГОСТ 7.1.–84, який набув чинності з 1 липня 2007 року;
  - резюме й ключові слова російською та англійською мовами.
7. Стаття повинна бути написана українською мовою, вчитана й підписана автором(ами).
  8. У цілому до “Вісника” необхідно подати дві рецензії провідних учених у даній галузі.

Наукове видання

ВІСНИК
Прикарпатського університету.

ПОЛІТОЛОГІЯ

Випуск 9

2015

Видається з 2006 р.

Головний редактор *Василь ГОЛОВЧАК*
Літературний редактор *Руслана БОДНАР*
Комп'ютерна правка і верстка *Оксана КЛИМЕНКО*
Коректор *Надія ГРИЦІВ*
Друкується українською мовою
Реєстраційне свідоцтво КВ № 435

Друкується українською мовою
Реєстраційне свідоцтво КВ № 435

Підп. до друку 01.07.2015. Формат 60х84/8. Папір офсет.
Гарнітура "Times New Roman". Ум. друк. арк. 26,5. Тираж 100 пр. Зам. № 122.

Віддруковано в КП фірмі ЛІК.
м. Івано-Франківськ, вул. Василянок, 48.
Тел. (03422) 4-80-27.
